

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİN VE FELSEFE BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
(DİN EĞİTİMİ) ANABİLİM DALI

**DİN EĞİTİMİNİN GENEL EĞİTİM İÇİNDEKİ YERİ VE
KIRGIZİSTAN'DAKİ DURUM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

DİLARAM AKRAMOVA

194674

ANKARA-2000

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİN VE FELSEFE BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
(DİN EĞİTİMİ) ANABİLİM DALI

**DİN EĞİTİMİNİN GENEL EĞİTİM İÇİNDEKİ YERİ VE
KIRGIZİSTAN'DAKİ DURUM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Beyza BİLGİN

Tez Jürisi Üyeleri
Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Beyza Bilgin

Doç. Dr. Cemal Tosun

Doç. Dr. Ahmet Nedim Serinsu

İmzası

.....
B. Bilgin

.....
C. Tosun

.....
A. Nedim Serinsu

Tez Sınav Tarihi25.08.2000.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ V

GİRİŞ 1

A. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ 1

B. ARAŞTIRMANIN AMACI 1

C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 2

D. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI VE YÖNTEMİ 4

I. BÖLÜM

DİN EĞİTİMİNİN GENEL EĞİTİM İÇİNDEKİ YERİ 5

A. TEMEL KAVRAMLAR

1. Din 5

2. Eğitim Bilimi 10

3. Din Eğitimi 13

4. Din Eğitimi Bilimi 14

B. DİN EĞİTİMİNİN TEMELLERİ

1. Ferdi Temelleri 16

2. Toplumsal Temelleri..... 17

3. Kültürel Temelleri 19

4. Felsefi Temelleri	21
5. Hukuki Temelleri	23
6. Dini Temelleri	26

C. DİN EĞİTİMİNİN AMAÇLARI VE METODLARI

1. Din Eğitiminin Amaçları	29
a. Pratik Din Eğitiminin Amaçları	30
b. Bilim Olarak Din Eğitiminin Amaçları	31
2. Din Eğitiminin Metodları	32
a. Öğretim Metodları	32
b. Araştırma Metodları	34

D. DİN EĞİTİMİNİN UYGULAMALARI

1. Hıristiyan Din Eğitimi Uygulamaları	36
a. Almanya	37
b. İngiltere	42
c. Hollanda	43
3. İslam Din Eğitimi Uygulamaları	45
a. Türkiye	48
b. Mısır	48
c. Tunus	50

II. BÖLÜM

KIRGIZ EĞİTİMİNDE DİN VE DİN EĞİTİMİ

A. GİNEL OLARAK KIRGIZLAR VE KIRGIZİSTAN	52
B. KIRGIZ HALK EDEBİYATINDA DİN VE DİN EĞİTİMİ	58

1. Manas Destanı	58
2. Moldo Niyaz	63
a. Moldo Niyaz ve Eserleri Hakkında	63
b. Moldo Niyaz' Eserlerinde Din ve Din Eğitimi	65
3. Moldo Kılıç	71
a. Moldo Kılıç ve Eserleri Hakkında	71
b. Moldo Kılıç'ın Eserlerinde Din ve Din Eğitimi	72
C. SOVYET ÖNCESİ DÖNEMDE KIRGIZ EĞİTİMİNDE DİN EĞİTİMİ	
1. Çarlık Rusya Öncesi Dönemi	77
2. Çarlık Rusya Dönemi	80
D. SOVYET DÖNEMİNDE KIRGIZ EĞİTİMİNDE DİN EĞİTİMİ	
1. Sovyet Hükümetinin Dine Karşı Tutumu	83
2. Marksizm- Leninizm İdeolojisinde Din ve Eğitim	85
3. Sovyet Eğitim Sistemi	87
4. Kırgızistan'da Sovyet Eğitimi ve Ateizm	89
E. BAĞIMSIZLIKTAN SONRA KIRGIZ EĞİTİMİNDE DİN VE AHLAK EĞİTİMİ	
1. Kırgız Anayasasında Din Eğitimi	94
2. Örgün Eğitimde Din ve Ahlak Eğitimi	95
a. Kırgızistan'da Örgün Eğitimin Yapısı	95
b. Kırgız Okullarında Din Eğitimi	96
c. Yüksek Öğrenimde Din Eğitimi	98
3. Yaygın Eğitimde Din Eğitimi	103
a. Medreselerde Din Eğitimi	104

b. Camilerde Din Eğitimi	105
c. Bunların Dışında Uygulanan Din Eğitimi Faaliyetleri	106
F. KIRGIZİSTAN'DA NİÇİN DİN EĞİTİMİ YAPILMALIDIR?	109
SONUÇ	112
BİBLİYOGRAFYA	115
TEZ ÖZETİ	121

ÖNSÖZ

İnsanın kendine yönelik arayış ve çalışmalarının ürünlerinden biri olan eğitim ve öğretim, insanlığın başlangıcından beri, bilimsel çerçevede olmasa bile, pratikte sürekli gelişmiştir. İnsan yaşamının, bütünüyle bir eğitim öğretim faaliyeti şeklinde sürüp gittiği ve sonuçlandığı bir gerçektir. Eğitimin, alt dallara ayrılmış ve tasnif edilmiş bir şekilde, bilimsel kriterlere uygun olarak karşımıza çıkışı son bir kaç asra tekabül etmektedir.

Eğitimin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasının ve uygulanış şekillerine göre çeşitli dallara ayrılmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkan din eğitimi de, insanın inanç ve dini yaşamına yönelik olarak eğitilmesi konusunu dikkate alan bir alandır. Zira din, insanlara bir yaşam tarzı ve dünya görüşü sunmaktadır. Bunların öğretiminin nasıl yapılacağına belirleyen de din eğitimidir.

Din Eğitimi alanına yönelik yapılacak her türlü bilimsel çalışma ve araştırmalar doğal olarak öncelikle din eğitiminin sınırlılıklarının ve imkanlarının belirlenmesini, özelliklerinin bilinmesini gerektirmektedir. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak, çalışmamızın I. Bölümü'nde Din Eğitimi'nin genel eğitim içindeki yeri ve temelleri üzerinde durmaya çalıştık.

Çalışmamızın II. Bölümü'nde Kırgızistan'daki din eğitimi ve öğretiminin mevcut durumunun, devlet tarafından sağlanan imkanlarının, beraberinde taşıdığı eksikliklerin ve problemlerin nedenlerinin bir değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın bu bölümü ortaya konurken, I. Bölümün oluşturduğu teorik zeminden istifade edilme yoluna gidilmiştir.

Sonuç kısmında, Kırgızistan'daki din eğitimi öğretiminden yola çıkarak, ileride yapılabilecek çalışmalar ve bu çalışmalardan elde edilecek neticelerle ilgili bir genel değerlendirme yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Ortaya konulan her bir ürün, uzun veya kısa, fakat özverili bir araştırmayı ve çalışmayı gerektirir. Ancak ürünün ortaya konulmasında en büyük unsur, bir üstadın yaptığı yardımlardır. Dolayısıyla uzun sayılabilecek bir süreç içerisinde çalışmalar ve araştırmaların sonucunda ortaya koymuş olduğumuz bu çalışmanın son aşamasına gelmesi ve nihai halini almasında saygıdeğer hocalarımla yardımları ilk planda olmuştur. Çalışmamın konusunun belirlenmesinde, muhteva ve planın işlerliğinin şekillenmesinde, kaynakların kullanımında, yazılmasında hiçbir yardımcı esirgemeyen, yerinde eleştirileri ve ipuçlarıyla yönlendirici olan hocalarımdan öncelikli olarak saygıdeğer hocam Prof. Dr. Beyza Bilgin'e, kapılarını her zaman benim için açık tutan, maddi manevi her türlü destek ve teşviklerini esirgememiş olan hocalarımla Doç. Dr. Cemal Tosun'a, Doç. Dr. Recai Doğan'a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunmayı kendime borç biliyorum. Ayrıca yardımları geçen bütün arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

DİLARAM AKRAMOVA

ANKARA-2000

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Eğitim konusunda yapılan ve yapılacak her bilimsel çalışma, onun amacı çerçevesinde kümelenen bir problemi bünyesinde bulundurmakta ve çalışmalar genellikle buna göre şekillenmektedir. Ayrıca, çalışmanın başarılilik derecesi problemin doğru tespitine ve uygun çözümün sunulmasına dayanır.

Din eğitimi ve öğretimi yaygın ve örgün eğitimi içerisinde yer almaktadır. Ancak bu yer alış üzerinde yapılmış çalışmalar oldukça azdır. Oysa her alanda olduğu gibi din eğitimi ve öğretimi alanında da bilimsel verilere dayanma gerekliliği söz konusudur. Bu alanda yapılan çalışmaların en önemli olanlarından biri de din eğitiminin genel eğitim içindeki yerini çeşitli açılardan araştırıp bilimsel olarak temellendirmektir.

Kırgızistan'ın son yüzyıllık tarihi sürecinin büyük kısmında egemen olan Sovyet ideolojisinin yürüttüğü politika nedeniyle Kırgızistan eğitim politikası çerçevesinde kendisine yok denilebilecek kadar çok az bir yer bulabilen din eğitimi ve bu alana yönelik çalışmalar Kırgızistan'ın bağımsızlığına kavuştuktan sonra bile oldukça sınırlı durumdadır. Bu durum gerek Anayasa, gerek özel kuruluşlar veya toplum temayülleri çerçevesinde yavaş-yavaş düzelmeye yoluna girmektedir. Konuyla ilgili bilimsel çalışmalar, incelemeler ve alan araştırmaları çoğaldıkça bu durumun daha iyi bir seviyeye geleceği düşünülmektedir.

Bu amaç doğrultusunda tezimin konusu; Din eğitiminin genel eğitim içindeki yerini bilimsel olarak temellendirmek ve bu temeller çerçevesinde Kırgızistan'daki din eğitimi ve öğretimi sahasındaki mevcut durumu tespit etmeye çalışmak ve bir değerlendirmede bulunmaktır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI

Tezimin amaçları şu şekilde sıralanabilir:

1. Din Eğitiminin genel eğitim içindeki yerini bilimsel olarak tespit etmek ve bu çerçevede;

- a. Din eğitiminin bireysel psikolojik temellerini araştırmak,
 - b. Din eğitiminin kültürel ve toplumsal temellerini araştırmak,
 - c. Din eğitiminin felsefi temellerini araştırmak,
 - d. Din eğitiminin hukuki temellerini araştırmak,
2. Din eğitiminin amaçlarını ve kullandığı öğretim ve araştırma metotlarını tespit etmek,
3. Kırgızistan'daki yaygın ve örgün eğitimdeki din eğitimi uygulamalarını tespit etmek ve değerlendirmek.

C. ARAşTIRMANIN ÖNEMİ

Din eğitimi ve öğretimi, genel eğitim ve öğretimin hem teoride hem pratikte ayrılmaz parçasıdır. Eğitim tarihinde bilimsel araştırmalar nispeten uzun bir tarihi geçmişe dayanırken, din eğitimi bu araştırmalara daha yakın zamanda konu olmaya başlamıştır. Oysa, eğitim alanı bir bütünlük arz eder, dolayısıyla bu bütünün bir tarafını eksik bırakmak ya da terk etmek yanlış olacaktır. Bu yüzden Din eğitimi sahasında yapılmış olan veya yapılacak olan her bir bilimsel çalışma hem genel eğitim alanında hem de Din eğitimi alanında kendine uygun bir önemi haiz olacaktır.

Yapmayı planladığım bu çalışmam bilimsel bir yaklaşımla, Din eğitiminin genel eğitim içindeki yerini tespit etmeye yönelik olduğundan dolayı önemlidir.

Tezimde, günümüz din eğitim ve öğretimi durumunu incelemeye çalıştığım Kırgızistan, bilindiği gibi, bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan Türk cumhuriyetlerinden biridir. Ülkede, her türlü sahada olduğu gibi, eğitim ve din eğitimi sahasında da yapılması gereken ve yapılacak bilimsel çalışmalara, araştırma ve incelemelere büyük gereksinim vardır.

Sovyet döneminde dinin ve din eğitim-öğretiminin yasaklanmış olmasına rağmen, Kırgız milletinin kendi dinlerini, dinle şekillenmiş olan gelenek ve göreneklerini nasıl muhafaza ettikleri, bunda eğitimin ve dinin ne derece etkin olduğu hususunun araştırılmasının pek çok açıdan yararlı olacağını düşünüyorum.

Bilindiği gibi din bir toplumu ve kültürü önemli derecede etkileyen ve şekillendiren amillerin başında gelmektedir. İslam dinine gelince bu etkinlik daha da artmaktadır. Türk milleti ve toplulukları İslamiyet ile X. yüzyılda tanışmışlar ve benimseyip kabullenmekte zorlanmamışlardır. Nitekim o zamandan itibaren, Türk

kültürü ile İslamiyet iç-içe ve sürekli etkileşim halindedir. Bin yıla yakın bir geçmişe sahip olan Türk-İslam kültürü dine karşı katı tutumu ile bilinen sosyalist komünist rejim karşısında bile galip gelebileceğini tecrübi olarak insanlığa göstermiş bulunmaktadır.

Sovyet rejiminin baskıcı tutumuna rağmen, inancını, dini değerlerini ve yaşantısını muhafaza etmeye çalışan büyükler, birçok dini kuralı Türk kültürü ve geleneği adı altında tarif etmiş, yeni yetişen nesle aktarmaya çalışmışlardır. Böylece İslam, Orta Asya Müslümanları arasında günümüze kadar korunarak yaşatılmıştır.

Katı bir rejimle yok edilmeye çalışılan dini yaşantı ve kaideler, günümüzde toplum tarafından yeniden bilinmek, öğrenilmek istenmektedir. Toplumun bu doğrultuda bir istek ve özleminin olduğu rahatlıkla hissedilebilmektedir. Günümüz Orta Asya'sında tespit edilen bu durum oldukça önemlidir. Zira, sözü edilen hususlara olan yoğun, bir o kadar da amiyane olan yaklaşımdan bazı şahıslar kendi menfaatleri doğrultusunda istifade etmek istemektedirler. Bu durum halkın, özellikle yeni neslin bu konulara olan hissiyatını zedeleyebilecek ve geleceğe yönelik büyük problemler ortaya çıkarabilecektir. Orta Asya'da yeniden ortaya çıkan ve oldukça genişleyip güçlenen pek çok mezhep ve tarikatın varlığı bu kitle sayısının giderek çoğalması, halkın bu isteğinden, özleminden kaynaklanmaktadır. Başlıca amaçları dinlerini öğrenmek olan bu insanların, tabii ve zaruri olan bu temayüllerinin kötü yolda kullanılmaması, iyi niyetlerinin suistimal edilmemesi, oyunlara gelmemeleri için bilgilendirilmesi gereklidir. Bu amaçla halk kitlesine yönelik sağlam dini bilgileri ulaştırma çalışmaları yapılmalıdır.

Bunu en iyi şekilde yapmanın ilk yolu, ülkedeki mevcut durumu tespit etmek olacaktır. Bu amaca yönelik olarak da, çalışmamın konusunu oluşturan "Din Eğitiminin Genel Eğitim İçindeki Yeri ve Kırgızistan'daki Durum" çalışmamız, günümüzde Kırgızistan'da Din eğitiminin durumunu tespit edip bir durum değerlendirmesinde bulunmanın ve böylece din eğitimi ile ilgili karışıklıkları biraz da olsa önleyebilmenin, halkı bu konuda bilgilendirmek konusunda yararlı olacağını düşünüyorum ve diliyorum.

D. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI VE YÖNTEMİ

Tezim, Din eğitiminin genel eğitim içindeki yerini bilimsel olarak belirlenmesini ve Kırgızistan'daki konuyla ilgili mevcut durumun tespitini yapabilmeyi kapsamaktadır.

Konunun muhtevasının oldukça geniş olmasından dolayı, çalışmamı mevcut durumun tespiti ve bilimsel olarak değerlendirilmesi ile sınırlandırdım.

Din öğretimi metotları, amaçları, araç-gereçleri, uygulamaya yönelik konuları derinlemesine olarak araştırılmamıştır.

Kırgızistan'da Din eğitimi mevzusu da mahiyeti itibariyle tarihi seyrinin bilinmesi: belirlenmesi gerekmektedir: Böylece Kırgızistan'da din eğitimi konusu, Kırgızistan'da Sovyet öncesi, Sovyet döneminde ve bağımsızlık sonrası dönemde din eğitimi olarak dönemlere ayrılmıştır.

Belirtildiği gibi, konumuz çok geniş olması nedeniyle I. Bölümde Din eğitiminin genel eğitim içindeki yerini bilimsel olarak incelemeye çalıştık. Konu üzerinde çalışma yapılırken, konuyla ilgili kaynaklar tarandı. Dolayısıyla çalışmamız, kaynak taramasına dayalı betimleyici bir nitelik arz etmektedir.

Mahiyeti ve konusuyla geniş ve farklı olan II. Bölüm, daha çok Kırgızca ve Rusça kaynaklara dayanmaktadır.

I. BÖLÜM

DİN EĞİTİMİNİN GENEL EĞİTİM İÇİNDEKİ YERİ

A.TEMEL KAVRAMLAR

1. Din

Din çok yönlü bir olgudur. Dinin birbirinden farklı bir çok tarifi yapılmıştır. Bu tarifler dinlerin kendine özgü özelliklerine göre değiştiği gibi, onu bilimsel yönden inceleyen çeşitli bilimlere göre de değişmektedir. Mesela bir sosyolog din olgusunu, bir psikolog, dinler tarihçisi veya ilahiyatçıdan daha farklı nitelendirebilmektedir. Bu farklı nitelendirme ve yaklaşımların temelinde, ilgili bilim dalının alanı, amacı ve yöntemleri gibi etkenler bulunmaktadır. Aynı şekilde, din kelimesi bir Budist ile bir Yahudi'nin zihninde aynı çağrışımı yapmaz. Hatta bazı ortak özelliklere sahip olan bir müslüman ve Hıristiyanın “din” den anladıkları, önemli ölçüde birbirinden farklı olabilir.

"Din", din eğitimi kavramı içerisinde önemli yer tuttuğu için burada çeşitli din ve dillerde “din olgusunu” ifade etmede kullanılan kavramların lügat ve ıstılahı anlamlarının açıklanması ve farklı tariflerin verilmesi kavramın anlaşılması açısından yararlı olur, diye düşünmekteyim.

Din kelimesi tarihi derinlik içinde Avesta'da “daena”; Pehlevi dilinde (Eski Farsça'da) “den”, sonraki Farsça'da “din” gibi kelimelerle ifade edilmekte; yol, mezhep, ayin, üslup, tarz gibi anlamlara gelmektedir. Bugün din kavramı, sadece “din” kelimesi ile karşılanmaktadır.¹

İbranice'de önceleri ibadet, kurban ve dua işlerini nitelendirmek üzere kullanılan “abodath elohip” deyimi, aynı zamanda “din” kavramını da ifade etmekte idi. Din kavramını belirtmek üzere, ara sıra psikolojik terimler olan “yir'ah” (korku, haşyet), “emanath” (iman) gibi kelimeler kullanılmıştır. Ancak Kutsal Kitap sonrası litaratüründe “dath” kelimesi din için umumî terim olmuştur. Bu kelimenin Farsça

¹ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s. 4.

“dad” dan alındığı, Ezra ve Ester kitaplarında hüküm, emir, kanun anlamında kullanıldığı ileri sürülmektedir.²

Eski Yunanca’da “din”, korku ile karışık saygı anlamına gelen “thrioheya” kelimesiyle ifade edilmekte idi ki, bu kelime örf, âdet anlamına gelmekteydi.³

Batı âlemi, felsefi, ilmi bazı hususlarda eski Yunan’dan ve Rönesans’tan etkilenmesine rağmen, “din” deyimini, eski Yunan’dan da, Hıristiyanlığın içinden çıktığı Yahudilikten de almamış, eski putperest Roma’dan almıştır. Latince’de “din” deyimini için büyük saygı, itina, titizlik gösteren, tazim edilen şey anlamında “religio” kelimesi kullanılmakta idi. Bu kelimenin bir şeyi vazife edinmek, tekrar tekrar okumak, yapmak, ihmal etmemek anlamına gelen ve uluhiyete karşı vazifesini titizlikle yerine getirmeyi ifade eden “re-legere”den veya bağlamak anlamına gelen ve insanla Tanrı arasındaki bağı ifade eden “religare”den çıktığı ileri sürülmüştür.⁴

Hinduizm’in kutsal dili olan Sankritçe’de din anlamında “dhr” kökünden gelen “dharma” kelimesi kullanılmaktadır. Kelime, Sankritçe’den gelişmiş, Buddizm’in kutsal dili olan, Pali dilinde doktrin anlamında “dhamma” şeklindedir. Bu kelime, din, hakikat, kanun, yol, görev, nizam, doğruluk, fazilet gibi anlamları da içinde bulundurmaktadır. Dharma, insanların nasıl davranacaklarını tespit eden “disiplin”i belirtmektedir. Bunda dini ve ahlaki düzen söz konusu olduğu kadar kozmik düzen de söz konusudur. Bu terim Hinduizm’de, Budizm’de ve Caynizm’de de “Ebedi Kanun”u ifade etmek için kullanılır.⁵

Rusça’da din olgusunu ifade etmek için “religare” kökünden türeyen “religiya” kavramı kullanılmaktadır.⁶

Batı dillerinde kullanılan “religion” kelimesinde yukarıda belirtilen her iki anlamın bulunduğu da savunulmuştur.⁷ Bu iki anlam ve yorum, dinin objektif ve sübjektif olması üzere birbirinden ayrı iki yönü olduğunu gösterir: Objektif olarak din, kutsallığına inanılan bir takım eylemlerin belirli aralıklarla tekrarlanmasını gerektirir ve dış olaylarla ilgilidir. Âyinler, yortular, bayramlar, kısacası dış görünüşü

² Tümer- Küçük, s. 4-5.

³ Tümer- Küçük, s. 4-5.

⁴ Tümer- Küçük, s. 5.

⁵ Tümer- Küçük, s. 5.

⁶ Prohorov M., “Religiya”, Sovetskaya Ansiklopediya, Sovetskaya Ansiklopediya Yayınları, Moskova 1987, s. 1117.

⁷ Tümer-Küçük, s. 5.

ile bütün din törenleri bir aradadır. Sübjektif açıdan ise din, bireysel imanı ve karakteri anlatır.

Dinin esası, insanın, güçlerini üzerinde hissettiği sonsuz varlık ya da varlıklarla ilişki kurması şeklinde toplanmış ve anlaşılabilir. Bu ilişki kişiden kişiye ve zamandan zamana nasıl değişmiş olursa olsun, hep insanın dünyadaki mukadderatını tanımlamış ve nasıl hareket edeceğine dair kurallar bu tanımın meyvesi olmuştur. Mesela bir Brahman, sonsuz Brahma ile ilişkiyi şöyle anlamıştır: Brahman'ın bir tecellisiyim ve hayatı terk ederek Yüce Varlıkla birlik kurmaya çabalamalıyım. Bir Budist ise, sonsuzla ilişkisini şöyle anlamaktadır: Bir hayat biçiminden diğerine geçerken ızdırıp çekmem kaçınılmazdır. Bu ızdırabın kaynağı ihtiraslar ve tutkular olduğuna göre, onları deneyerek geçersiz olduklarını görmeli ve böylece Nirvana'ya ulaşmalıyım.⁸

Türkçe'de kullandığımız din kavramına gelince; bu kavramın muhtevası Arapça'dan gelmektedir. “Dane-yedinu-dinen-diyaneten” ve çoğulu “edyan” olan bu kelime Arapça'da şu anlamlara gelmektedir: Ceza, mükafat, hüküm, hesap, itaat, boyun eğme, ibadet, adet, hal, şariat, kanun, yol, mezhep, millet...⁹

İslam dininin temel kaynağı olan Kuran'ın dili Arapça'dır. Dolayısıyla İslam'da din kelimesi daha önce zikrettiğimiz şekillerde kullanılmaktadır. Kuran'ı Kerim'de “din” kelimesinin geldiği kökten türeyen kelimeler, yüzü aşkın ayette, yukarıda açıklanan manalarda kullanıldığı gibi, yer yer yer bu anlamların tamamını içinde bulunduran bir “nizam”ı da belirtmektedir. Bu “nizam”ı belirtmek ve diğer din kelimelerinden ayırmak üzere Kuran'da “dinu'l-Hak”¹⁰ (hak din), “dinullah”¹¹ (Allah'ın dini), “dinen kıyamen”, “dinen kayyimen”¹² (dosdoğru din) gibi deyimler kullanılmaktadır. Bu iki anlamdan biri, Allah'a nispetle, hakim olma, itaat altına alma, hesaba çekme, cezalandırma; diğeri ise kula nispetle, boyun eğme, itaat etme, teslim olmadır. Bu iki taraf arasındaki münasebeti düzenleyen kanun, nizam, yol, dindir.¹³

⁸ Leo Tolstoy, *Din Nedir?* İstanbul 1998, s. 16.

⁹ Tümer- Küçük, s.1.

¹⁰ Tevbe, 29, 33; Fetih, 28.

¹¹ Ali İmran,83.

¹² Tevbe, 36; Beyyine, 5.

¹³ A.g.e., s. 1-3.

Kuran'ı Kerim'de din terimi ile yüksek bir otoriteye boyun eğme, o otoritenin emir ve yasaklarına uyma; bu emir ve yasaklara uygun yaşadığı takdirde mükafat, aksi takdirde ceza göreceğine inanma şeklindeki bir hayat nizamının kastedildiği anlaşılmaktadır.¹⁴

İslam Kelamında din genellikle, "Tanrı'nın koyduğu ve mensuplarını dünya ve ahirette kurtuluşa götüren inanış ve davranışlardan meydana gelen bir kurumdur"¹⁵ şeklinde tanımlana gelmiştir.

Müslümanların din tanımlarında yer alan ortak unsurları şu ifadeler altında toplayabiliriz: Din, akıl sahibi şuurdu insanları, kendi irade ve arzularıyla hayırlı olan şeylere sevk eden ilahi bir kanundur. Din peygamberlerin vahiy ve ilhama dayanarak tebliğ ettikleri şeylerin bütünüdür. Din insanların kemale erişmek üzere takip edebilecekleri en doğru yoldur. İlahi dini ancak Allah koyar. Hiç bir insan, peygamber bile, ilahi dini meydana getiremez. Peygamberin görevi sadece tebliğdir. Din ancak insanlar içindir.¹⁶

Dini araştırma konusu edinen her disiplin, onu kendi araştırma alanı ve metotları çerçevesinde tarif etmektedir. Böylece, dine verilen tarifler belli ideoloji ve disiplinlere göre farklılaşmaktadır. Bir psikolog dini çok kere yaşanan bir tecrübe olarak; bir sosyolog onu bir sosyal müessese, bir olgu olarak; bir kelamcı ise onu akıl ve nakille müdafaa edilebilen bir sistem olarak görür.

Mesela, psikologlara göre esas itibariyle "din, yaşanan, içten tecrübe edilen bir duygu ve sezgidir; ancak bu duygunun muhtevasında fikir ve düşünce unsurları da vardır."¹⁷

Din, varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar (tabiat üstü varlık) dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkide bulunan bir semboller sistemidir. Dile getirdiği kavramlara öyle bir gerçeklik özelliği sağlar ki, bunların etkisiyle yaşanan motivasyonlar ve ruhi eğilimler ancak gerçeğe dayanmakta gözüktürler.¹⁸

Sosyologlar ise dine, psikologlardan farklı olarak sosyal bir fonksiyon

¹⁴ A.g.e., s. 4.

¹⁵ Taplamacıoğlu, 51.

¹⁶ Tümer-Küçük, 4.

¹⁷ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, T. D. V. Yayınları, Ankara, 1998, s. 69.

¹⁸ A. g. e., s. 70.

açısından yaklaşmışlardır. Mesela, Emile Dürkheim'e göre din, bir kutsala bağlı inanç ve pratiklerin tutarlı bir sistemidir. Yine Dürkheim'e göre, din, tarihin her döneminde gücünü ve fonksiyonunu kabul ettirmiş sosyal bir otoritedir¹⁹.

Genellikle bir dinde aşağıdaki hususlar yer almaktadır: Tanrı kavramı, inanç, ibadet, ahlak, kutsal kitap, vahiy-ilham, peygamber-kurucu ve cemaat. Bu elemanları göz önünde tutarak Dinler Tarihi açısından din şöyle tarif edilmektedir: "Din, bir cemaatin sahip olduğu, kutsal kitap, peygamber veya kurucu, Tanrı kavramını da genellikle içinde bulunduran, inanç sistemi ve bu sisteme bağlı olarak yaptığı ibadet, yerine getirmeye çalıştığı ahlaki kurallar bütünüdür".²⁰ Pek çok âlim dini bu anlam ve yorum esasına göre tarif etmişlerdir: Vauvenargues, "Allah'a karşı insanın yükümlülüğü, işte din budur."²¹ Goblet d'Alviella, "Din, insana kendisini bağımlı hissettiği insan üstü ve esrarlı güçlerle ilişkini bildiren belli bir yöntemdir."²² Rudolf Otto, "Din, insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir."²³ Schleiermacher, "Din mutlak itaat duygusundan ibarettir."²⁴ demektedir.

Bunlardan farklı olarak komünizm ideolojisinin kurucusu K. Marx "Din afyondur" demektedir. Lenin'in uyguladığı rejimin temeli Marx'ın görüşüne dayanmaktadır. Marx'ın görüşlerinin temelinde ise, insanı dinsiz yetiştirmek vardır. Lenin de, Marx da insanların dinin tesiri altında olduğuna, dinin, devleti çeşitli yollarla baskı altında tuttuğuna ve yönlendirdiğine inanıyorlardı. Onlara göre din, yeryüzünde çekilmez hayata tahammül etmek ve kendisine teslim olmalarını sağlamak için insanları ikna eden böylece onları zehirleyen bir unsurdur. Marx'a göre, din, insanlara ahiret hayatının iyi yönlerini anlatarak, onlara kurtuluş yollarını göstererek, bu dünyadaki sıkıntılara katlanmalarını tavsiye ederek, aktif halde olan insan zihnini pasif hale getirmekte, hür düşüncesini kullanmasını engellemektedir. Marx'ın "zehirleme" nitelemesi de bu fikrine dayanmaktadır.²⁵

¹⁹ Hasan Küçük, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Esaslar", Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, Ankara 1981, s. 216.

²⁰ Tümer- Küçük, s. 7.

²¹ Tolstoy, s. 15.

²² Aynı yer.

²³ Tümer-Küçük, a.g.e., s.5.

²⁴ A. g. e., s. 6.

²⁵ Lenin, Marx, Engels, Izbrannoe, Gosudarstvennoye Izdatelstvo Politiceskoy

2. Eğitim

Eğitim Türkçe'de "eğmek" mastarından "eğ" emir kipinden türemiş bir kelimedir. Eğitim, şekil, biçim verme, yön ve istikamet gösterme demektir.²⁶

"Eğitim" için ilk kullanılan kavram "pedagoji"dir. "Pedagoji" kavramı eski Yunan dilinden gelişmiştir.²⁷ Eğitimci karşılığı olarak kullanılan "pedagog" kelimesi, eski Yunanda çocukların gözetimi ile görevlendirilen, onların kontrol ve yönetime bakan kölelere verilen bir sıfattır. Yunanca'da "Pais" çocuk ve genç demektir; "ago" ise, yönetme, yönlendirme, yetiştirme anlamına gelir. Pedagoji kavramı çocukların sevk ve idare edilmesi demektir. Daha sonra bu kavramın sınırları genişlemiş ve eğitim her türlü faaliyeti içine alacak şekle erişmiştir.²⁸

"Eğitim belli amaçlara göre insanların davranışlarının planlı olarak değiştirilmesi ve geliştirilmesinin yasa ve ilkelerini bulmaya ve bu amaçla teknikler geliştirmeye çalışan bir bilim dalıdır."²⁹

Batı dillerinde eğitim faaliyetini tarif etmek üzere "education" kelimesi kullanılmaktadır. İngilizce'deki "education" kelimesinin türediği Latince "educare" literal olarak "bir şeyi ortaya çıkarmayı, onu oluşa katmayı" ifade eder. Bu köke bağlı olarak "education", bir bireyin kendisinin varoluş imkanlarına çıkartma sanatıdır. Bu bağlamda varoluş (existence) kendisi de bir insanın olabileceği olasılıklara çıkması (standing out), onları gerçekleştirmesidir. Netice itibariyle, eğitim insanın varoluşunun tümünü kapsayan ve bir insan varoluşsal biricikliğini gerçekleştirmesini ifade eden süreçler bütünü, şeklinde tanıtmak mümkündür.³⁰

Daha önceleri eğitim kelimesinin yerine "terbiye" kelimesi kullanılmaktaydı. Eğitim kelimesi, her ne kadar terbiyenin yerine kullanılmaya başlandıysa da, onun kadar geniş muhtevaya sahip değildir. Mesela uygunsuz davranan bir kimse için, "terbiyesiz" yerine "eğitimsiz" denilemez.³¹ Türkiye'de eğitim yeni bir kavramdır. Eğitim kelimesi, dilde özdeşme ve sadeleştirme akımının başlamasıyla 1940'lardan

Literatür.c.xxvii,Moskova 1962,S. 360-370.

²⁶ Bkz., H.Raşit Öğmen, *Eğitime Giriş*, İstanbul 1979, s. 7.

²⁷ Bkz. H. Akyüz, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Anlamları Üzerine Bir Arastırma*, İstanbul 1991, s. 49; Krşk. İçin bkz., Harlamov, *Pedagogika*, Moskova, 1990, s. 11-12.

²⁸ Aynı yer.

²⁹ Nureddin Fidan- Munire Erden, *Eğitime Giriş*, İstanbul 1998, s. 33.

³⁰ Abdullah Şahin, *"Kişilik gelişimi ve Din Eğitimi"*, İslamiyât, C.1,S. 2,Ankara 1998,s. 65.

³¹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Yeni Çizgi Yayınları*, Ankara 1995, s.17.

sonra benimsenmiştir.³² Ancak Orta Asya ve diğer İslam ülkelerinde eğitim faaliyetlerini anlatmada “terbiye” kavramı kullanılmaktadır.

Terbiye “Rab” kökünden gelen Arapça bir kavramdır. Rab, efendi, sahip, baba anlamlarında kullanılmıştır. Rab, aynı zamanda Allah’ın en çok kullanılan isimlerinden biridir. Terbiye, Rab kelimesinin kök anlamındaki, sahipliği, efendiliği meydana getirme cabası anlamına gelmektedir.³³ Arapça’da “tefil” babından gelen “et-terbiye” lügat yönüyle bir şeye neşvü nema vermek, büyütme, yükseltme manasına gelir. Terbiye, bir rehberlik bilen bilmeyene yaptığı tesirdir. O, bir cemiyette yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikir ve hislerini vermesi şeklinde de tarif edilmektedir.³⁴

Eğitimi insanın hayatı boyunca rastgele karşılaşacağı olaylara göstereceği belirsiz tepkiler olarak anlayamayız. Fert ve cemiyet için çok önemli ve çok geniş bir alanı içine alan eğitim, bir plan ve hedefe göre insanın yetiştirilmesi, ruh ve beden sağlığını koruyarak geliştirilmesi için yapılan çalışmadır.³⁵ Bu açıdan eğitimi şöyle tarif edebiliriz: Eğitim, kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan, yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümüdür.³⁶

Eğitim bir bilim alanıdır. Eğitim alanını inceleyen bilime, eğitim bilimi (pedagoji) denir. XVII. y. y. kadar eğitim felsefenin bir bölümü olarak görülmekte idi.³⁷ Eğitim bilimi, eğitimin neden söz ettiğini, eğitimi ele alış biçimini, eğitim ilkelerini ve gerçeklerini inceler. Bu sanat olarak çocuğun bedeni, ruhi ve fiziki gelişmesine yardım etmek suretiyle onu, toplumdaki sorumlu hayatına da hazırlar.³⁸

Eğitim, ruh ve karakteri şekillendiren, ferde ve millete bütün değerleri kazandıran bir sürecin adıdır. Bir milletin sahip olduğu yasayış ve düşünüşe ait bütün değerlerinin tarihi seyri içinde nesillerden nesle aktararak ve geliştirerek sürdürdüğü en büyük çalışma eğitim çalışmasıdır. Eğitim nesiller arasındaki anlayış yakınlığını

³² İ.E. Başaran, *Eğitime Giriş*, İstanbul 1971, s. 14.

³³ Bilgin, s.17.

³⁴ Bkz., Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğrenci Öğretmen Munasebetleri*, İstanbul 1997, s. 12.

³⁵ Bkz. Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul 1982, s. 14.

³⁶ Fidan-Erden, s 18.

³⁷ Harlamov, s. 13.

³⁸ Öğmen, s. 7.

ve ahengi koruyarak tarih boyunca milli şuurun devamını ve gelişmesini sağlamayı hedef alır.³⁹

Böylece eğitimi, "kuşaktan kuşağa, kendisinden sonra gelecek olanlara, o güne kadar ulaşılmış gelişme merhalesini korumak ve yükseltmek niteliğini kazandırmak amacıyla verdiği kültürdür",⁴⁰ diye tarif edebiliriz.

İnsan, kültürün hem yapıcısıdır, hem ürünüdür. Kültürün sayesinde yenilen, gelişen insan, kültürü yeniler, geliştirir. Toplumun içinde yaşayan kişilerin kazanması gerekli olan nitelikler genellikle iki açıdan düşünülür:

- a. Toplumun bütün kişilerinde ortaklaşa bulunması gerekli olan nitelikler.
- b. Kişiden kişiye değişen nitelikler.

Birinciler toplumun dilini, inanışlarını, ahlak, siyaset vb.. alanlardaki değer ve alışkanlıklarını bilmek ve benimsemek; ikinciler ise iş bölümü sonucu kazanılması gereken, özel meslek bilgisi ve alışkanlıklardır.⁴¹

Eğitim en genel anlamıyla, insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir. Bu süreçten geçen insanın kişiliği değişir. Bu değişiklik eğitim sürecinde kazanılan bilgi, beceri, tutum ve değerler yoluyla gerçekleşir. Eğitim toplumdaki kültürleme sürecinin bir parçasıdır. Kültürlemenin amaçlı olarak yapılan kısmı eğitimidir. Belli amaçlara göre planlı ve kontrollü olarak yapılan şekli formal; gelişmiş güzel kendiliğinden oluşan şekli informal eğitim olarak adlandırır. Formal eğitim amaçlıdır. Önceden hazırlanmış bir programa göre planlı olarak yürütülür ve öğretim yoluyla gerçekleştirilir. Okulda yapılan eğitim formaldır. İnfomal eğitimde ise kişi yaşam esnasında başkalarıyla etkileşimde bulunurken belli bir amacı olmadan bazı bilgi ve becerileri öğrenir.⁴²

Terbiye, eğitim, öğretim kişiyi ve toplumu aynı derecede ilgilendiren olaylardır. İnsan sadece bu günle yaşayamaz. Yalnız kendi hayatı ile ilgilenemez, insan tarihi bir varlıktır. O geçmişte de yaşar, geleceğe de uzanır. Ona böyle geçmişte, halde ve gelecekte bir bütün olarak yaşamayı sağlayan eğitim-öğretim,

³⁹ Beyza Bilgin, "*Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri*", c. XXIV; A. Ü. I. F. D, A. Ü. Basımevi, Ankara 1981, s. 486.

⁴⁰ K. A. Koçer, "*Genel Eğitimin Bütünlüğü İçinde Din Eğitiminin Yeri*", Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, Ankara 1981. s. 17.

⁴¹ Bilgin, a. g. m., s. 469.

⁴² Bkz. Fidan-Erden, s. 12-15; krş. İçin bkz; Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya*, Ankara 1997, s. 7; Beyza Bilgin- Mualla Selçuk, *Din Öğretimi, Özel Öğretim Yöntemleri*, Gün Yayıncılık, Ankara 1995. s. 29.

terbiyedir. İnsanın doğuştan getirdiği kabiliyetler, onun içinde doğduğu ortama ve aldığı eğitime göre şekillenir. Eğitim kişiye içinde yaşadığı toplumun hayat görüşüne bilgi ve kültür seviyesine göre kişilik kazandırır. İnsan tabiatı iyiliği ve mutluluğu sürdürmek, kötülüğü ve mutluluğu bertaraf etmek ister. İsteğine erişmesi, onun bu kavramlardan neyi anladığına bağlıdır. Her toplumda anlayış ve bilgi seviyesine göre terbiye idealleri vardır.⁴³ Yani herkes eğitimi, istedik davranış oluşturma ya da istedik davranış değiştirme süre olarak algılıyor. Ancak bu sürecin muhtevası, amaçları toplumun değer yargıları, belirli ideolojiler, kültür ve dinlerin doğrultusunda şekillenirler.

Mesela Rus eğitimcisi Harlamov, Pedagoji adlı kitabında eğitimi diğer Türk veya başka eğitimcilere uygun şekilde tanımlamıştır: Pedagoji ilmi, insanın gelişme ve şahsiyetinin şekillenme sürecini inceleyen ve bu esasta eğitim teori ve metodolojisini geliştiren bir ilimdir. Kısacası belirlenen amaca göre eğitim sürecinin gerçekleşmesini sağlayan ilimdir.⁴⁴ Ancak Rus eğitimi maddeci felsefe kuramlarına dayanmaktadır.⁴⁵

3. Din Eğitimi

Din eğitimi kavramı “din” ve “eğitim” kavramlarından müteşekkildir. Ancak bu iki temel kavramın bünyesinde bir kavram daha vardır. O da inanç kavramıdır. Şu halde din eğitiminin ortaya çıkmasında en azından dört temel kavram vardır. Bunlar din, eğitim, inanç ve insan kavramlarıdır. Dinin belirlediği hedefine ulaşmasında terbiyeye başvurmadan insanda dini inancın oluşması ve geliştirilmesi mümkün değildir.⁴⁶

Din, insanın Mutlak Varlık ile kurduğu sistematik bir ilişki mecmuasıdır. Dinin hem ferdî, hem içtimaî, hem de sosyolojik yanı vardır. Fikrî temelleri, daha doğrusu ilâhî bilginin çeşitli yönlerden yorumu muhtelif açılardan sistemleştirilmiştir. Bu haliyle din, genellikle insanlara bir dünya görüşü bir inanç

⁴³ Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s. 19.

⁴⁴ Harlamov, s. 23.

⁴⁵ Harlamov, s. 27.

⁴⁶ Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Adana 1998 s. 30-31.

sistemi ve bu dünya görüşüne, inanç sistemine göre bir yaşama tarzı sunar. Bu nedenle insan için din benimsediği değerlerin başında gelir.⁴⁷

Eğitim ise insana yöneliktir. İnsan çok yönlü varlık olduğu gibi, eğitim de çok yönlü bir faaliyettir, çok yönlü ilişkiler ağıdır. Ferde yönelik, topluma yönelik cepheleri vardır. Ferdî yönden beden eğitimi, nefsin eğitimi, zihnin eğitimi, karakterin eğitimi, duyguların eğitimi gibi önemli konuları ihtiva eder. Bunlar ferdin toplumsal yönü ile de ilgilidir.

Din, insanlara yaşama tarzı sunar. Eğitim ise yetişkinlerin benimsediği bu hayat tarzını diğer değer yargılarını genç nesle aktarmayı hedefler. Bu açılardan yaklaşılarak, din eğitimi, din kültürünün verilmesi, din kişiliğinin kazandırılması şeklinde tarif edebiliriz.⁴⁸ Diğer bir ifadeyle din eğitimi, din tarafından sunulan ve yetişkin nesillerce benimsenen, geliştirilerek yaşanan kültürün genç nesillere aktarılması ve benimsetilmesidir.

4. Din Eğitimi Bilimi

Din eğitiminin problem olarak bilimsel alanda ele alınması, Eğitim Biliminin ve Teolojinin kurulmasından sonradır. Din Eğitimi çalışmalarının, her iki bilimin imkanlarından yararlanması bir sorumluluktur. Bu sorumluluk, din bilimleri ile eğitim bilimini, kendilerine has başlıklarına ilişmeden, birbirine yaklaştırmış ve iş birliğine sokmuştur. Bu çalışmaların ürünü olarak gelişen yeni bilim "Din Eğitimi Bilimi" olmuştur.⁴⁹

"Din Eğitimi, teoride ilahiyatın bir yan disiplini olarak düşünülebileceği gibi, eğitimin bir yan disiplini olarak da düşünülebilir. Ayrıca, o hayatın bütünü ile ilgilenen çok boyutlu bir problem alanı olarak da düşünülebilir. Pratikte ise din eğitimi bir okul görevi olarak düşünülebileceği gibi, bir aile görevi olarak, bir cami görevi ve cemaat etkileşimi olarak da düşünülebilir."⁵⁰ Çünkü din hayatın her boyutunu kuşatır. Dini yaşamak için onu ilk önce teorik bilgilerini bilmek lazım.

Din Eğitimi Bilimi dinin mahiyetine uygun olarak insan varlığının bütünü ile ilgilenir, insanın hayatını, hayatın bütünlük içindeki yeri ile ele alır, yani insanla

⁴⁷ Suleyman Hayri Bolay, "Eğitim, Din ve Değer", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, Ankara 1999, s. 30-31.

⁴⁸ Bilgin, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", s. 474.

⁴⁹Bilgin.a.g.m., s. 474-476.

insan olarak ilgilenir. Din Eğitim Bilimi, Tanrının, insanın menşei, yer yüzündeki manası ve geleceği ile ilgili problem olarak öğretimi müsait kılmaya çalışır. Bu amaçla metotlar arar, onları dener, geliştirir. İlk çağlardan beri insanın var oluşu ilgili sorulara verilmiş cevaplar titizlikle korunmuş ve bir sonraki çağa ulaştırılmıştır. Bütün bunlar ancak müstakil bir çalışma alanı ile tespit edilir, değerlendirilir ve eğitim konusu yapılır. Bu çalışma alanı Din Eğitimi Bilimi'nin araştırma alanına girer.⁵¹

Bu esaslara dayanarak Din Eğitimi Bilimi'ni, insanın mânevî yönünü, özellikle din duygusunu geliştiren, dinî bilgileri kazandıran, bununla bireyde sağlam şahsiyetin oluşmasını, onun toplumsallaşmasını, kültürel değerleri, ahlakı kazanmasını sağlamak açısından metotlar, teoriler geliştiren bir ilim dalı olarak tarif edebiliriz. Veya, Din Eğitimi Bilimini insana sağlıklı ve mutlu bir hayatın gerçekleşmesinde hizmet üreten bir ilim, olarak da tarif edebiliriz.⁵²

⁵⁰ Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s. 28.

⁵¹ Bilgin, s. 42-43.

⁵² Yavuz, s. 56.

B. DİN EĞİTİMİNİN TEMELLERİ.

Din eğitimi ve öğretiminin lüzumu veya niçin din eğitimi ve öğretimi sorusu, dinin, fert, toplum ve bütün insanlar için ifade ettiği anlam ve önemi ortaya koyacak bir sorudur. Bu soruya verilecek cevap ise, din eğitimi ve öğretiminin temellerini ve genel eğitim içindeki yerini belirtmektedir.

Din, insani, kültürel ve toplumsal bir vakıdır. Din, bir felsefe ekolü, nazari varsayımda kalacak bir öğreti değil, her şeyden önce bir yaşantı, bir hayat tarzı, insanlar arası ilişkiler ve toplum düzenidir. İnsanlarda tutum ve davranış değiştirme yolunda yapılan her teşebbüs bir eğitim faaliyetidir. Dinin bizatihi kendisi eğitimidir. İnsanı insanlığa yükseltme, hayata anlam kazandırma bir eğitim olgusudur. Hayatta din dışı kalan hiç bir şey yoktur. Dinin yetiştirmek istediği insan tipini din eğitimi sağlar. Din eğitiminin hedefleri ise devletin eğitim hedeflerine aykırı düşmez. Nitekim ikisi de toplumun gelişmesini ve selametini amaçlarlar. Toplumların gelişmesi için toplumu oluşturan fertlerin bedeni ve ruhi kuvvetlerinin dengeli ve ahenkli bir şekilde eğitilmesi gerekir. Bu bağlamda din eğitimine önemli görev düşmektedir. Çünkü bu fertlerin kültürlerini kazanması, insanlar arası ilişkilerinin düzgün olması, ahlaklı, çalışkan olması onun düzenli olarak aldığı din eğitimine de bağlıdır.

Din eğitiminin önemini ferdi, toplumsal, felsefi, hukuki ve evrensel açılarından ele alarak ortaya koymak mümkündür.

1. Ferdi temelleri

Hangi anlayışa dayanırsa dayansın, bütün eğitim sistem ve felsefelerinde, eğitimden beklenen temel görevlerin başında, fertlerin bütün yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirmek, temel duygu ve ihtiyaçlarını uyumlu bir şekilde doyumak gelmektedir.

İnanma duygusu, insan ruhunun derinliklerinde yer alan temel ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç, daha çocukluk çağından itibaren, pedagojik gerçekler de göz önünde bulundurulmak suretiyle, kaynağından ve doğru bilgilerle giderilmelidir. Zamanında giderilmeyen bu ihtiyaç, insanın ilerleyen yaşında, yeri doldurulması mümkün

olmayan bir boşluk meydana getirecektir. Bu boşluk onun ruhi cephesine de tesir ederek, tedavisi mümkün olmayan sosyal hastalıklara sebep olabilecektir. Hastalığa kökünden çare bulmanın yolu ise, daha çocukta yeşeren sevgi ve ümit gibi temel duyguları, Allah sevgisine dayalı bir iman öğretimi ile geliştirmek, kuvvetli ve sağlam bir imanın temellerini atacak eğitimi vermektir.

İnanma ve din duygusu, her insanda doğuştan var olan bir yetenek ve ihtiyaçtır. Bir yetenektir; çünkü her insan doğuştan, bir aşkın varlığa inanma ve bağlanma kabiliyetindedir. Bir ihtiyaçtır; çünkü bir insan doğuştan sahip olduğu bu yeteneğini kullanarak, inanma ile ilgili duygularını doyurma yolları aramaktadır.⁵³ Bu anlamda din ve inanma, insanın insan olma özelliklerindedir; adeta insan kimliğinin olmazsa olmaz bir parçasıdır. İnsanın bu duygusu hiç bir zaman yok olmaz; ancak eksik veya yanlış doyurulabilir. Asıl önemli nokta da burasıdır. Eğitimden beklenen görev bu eksik ve yanlış doyurmaları önlemektir.

Din bir duygu, bir inanç ve histir. Aynı zamanda bir tefekkür ve zihin işidir. Din insanı hayra, iyiliğe yönelttiği için bir irade meselesidir. Bu itibarla din, insanı, his, irade ve zihin bakımından dengeli bir eğitime tabi tutar; hissini inceltir; zihnini geliştirir, iradesini kuvvetlendirir. Böylece din, hayata ruhen sağlıklı insanlar hazırlanmasına ciddi katkılar sağlar. Din eğitiminde, düşünce, duygu, aksiyon ayrı ayrı-ayrı değil, bir bütün halinde ele alınır ve eğitilir.⁵⁴

Ayrıca eğitimde önemli olan, ferdin bedeni ve ruhi yetenek ve ihtiyaçlarının sıra ile değil, birlikte ele alınması ve uyum içerisinde doyurulup geliştirilmesidir. Hal böyle olunca inanma gibi önemli bir duygu ve ihtiyacı, diğer duygu ve ihtiyaçların gerisinde bırakmak veya hiç görmezden gelmeye çalışmak doğru değildir.⁵⁵

2. Toplumsal Temelleri

İnsan şahsiyetine şekil veren en önemli unsurlardan biri din duygusudur. Bu duygudan yoksun olan bir insanın, ferdi kuvvet ve kabiliyetlerinde eksiklik olacağı gibi, sosyal yönüyle de yaşayacağı çevreye uyum sağlamakta zorluk çekeceği açıktır.

⁵³ Cemal Tosun, " *Türkiye 'de Din Eğitimi ve Öğretimine Genel Bir Bakış*", Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, (Sempozyum-1995), Ankara 1996, s. 97.

⁵⁴ Nahit D. Dinçer, " *Yaygın Eğitim "Halk Eğitimi" Yoluyla Aile Eğitimi ve Ailede Din Eğitimi*", Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, Ankara 1981, s. 276.

⁵⁵ Tosun, 97.

Bu sebeple ki, sosyalleştirmede en önemli etken olan eğitim, o toplumun mensup olduğu dinin, toplum bireyelerine ve özellikle de okul çağındaki yeni yetişen nesle aktarılmasında, onları bilgi sahibi kılınmasında çok mühim bir görevi icra etmektedir. Çünkü eğitim, nesiller arası bağlantıyı kurar. Bir neslin manevi mirasını bir sonraki nesle aktarır.⁵⁶

Eğitimin iki ana işlevi vardır. Biri toplumun bütün fertlerini o toplumun milli, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen ve kuvvetlendiren insanlar olarak yetiştirilmesi yani bireyin toplumsallaşmasıdır. Diğeri de o toplum fertlerinin maddi hayatlarını sürdürebilmesi için gerekli işe sahip olmalarını sağlayacak bilgilerle donatılmasıdır.⁵⁷

Esasen eğitim, sosyal talebe göre şekillenen, uzun vadeli bir yatırımdır. Bu yatırımın verimli olması ve sosyal talebin karşılanması, okullarda dini-ahlâkî-kültürel eğitimle, iktisadi-teknik ve mesleki eğitimin bir bütünlük içinde, birbirleriyle uzlaştırarak verilmesine bağlıdır. Çünkü her kurumuyla yaşayan ve ilerleyen bir toplumda teknik ve ekonomik gelişmenin yanında, manevi kalkınmanın sağlanması da gereklidir.⁵⁸

Din, ferdi olduğu kadar toplumsal bir ihtiyaç ve gerçekliktir. Öyle ki din, fertle fert, fertle toplum ve toplumlar arası ilişkileri önemli derecede etkilemektedir. Davranış ve görgü kurallarının ahlak kurallarına kadar, toplum hayatını ilgilendiren bir çok konuda belirleyici unsur din ve dini ahlaki gelenektir.⁵⁹ Dinsiz bir cemiyet düşünülemediği için, tarih boyunca insanın eğitilmesinde, kültür ve medeniyetin ilerleyerek, nesilden nesle aktarılmasında, din müesseseleri ve din eğitimi önemli bir unsur olmuştur.

Din, bir duygu ve inanç sisteminin bir tezahürü olduğu kadar, bir hayatın nasıl yürüyeceğini ve yaşanacağını gösteren kaideler dizisidir. Bir taraftan zihne ve tefekküre yer veren din, diğeri taraftan insanı hayra, iyiliğe, güzele ve doğruya yönlendirilmektedir. Toplum hayatının sağlıklı ve düzenli yürüyebilmesi için konulmuş kanunlara uymanın yanı sıra, toplumun sahip bulunduğu örf ve adetlerin,

⁵⁶ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, İstanbul 1980, 18-19.

⁵⁷ Ayhan, s. 172.

⁵⁸ O. Birdal, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Din Dersleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990, s. 8.

⁵⁹ Tosun, s. 98.

ortak değerlerin birleştirici gücüne de ihtiyaç vardır. Bu değerler olmadan sağlıklı bir toplum yapısının oluşması mümkün değildir.

Toplum çarkının uygun olmayan bir biçimde dönmesinin en önemli işareti, o toplumda her türlü gayri meşru işlerin artması, anarşi ve terörün azgınlaşarak, devlet ve millet varlığını tehdit eder bir hale gelmesidir. Bunu önlemek ancak, sistemli ve gerçekçi bir din eğitimi ile mümkündür. Çünkü ahlakın temel kaynaklarından biri de dindir.⁶⁰ Ahlaksız bir din olmayacağı gibi, dini temellere dayanmayan bir ahlak anlayışı da olmaz. Allah korkusu, bilginin de vicdanın da üzerindedir. Allah korkusunu ve onun kendisini her zaman murakabe ettiği hissini taşımayan bir kalpte, ahlak ve fazilet duyguları yetişemez.

Görüldüğü gibi, ahlak ve fazilet duyguları, dinin getirmiş olduğu toplumsal değerlerdir. Bu değerler gelecek nesillere ancak eğitim yolu ile aktarılabilir. Din, toplumsal davranış kuralları konusunda önemli bir belirleyici olduğuna göre, eğitimin bildireceği ve benimseteceği hususlar arasında zorunlu olarak yerini alacaktır. Çünkü, davranış ve görgü kurallarını menşei bilinmedikçe, benimsenmesi zorlaşır. Bu ise başta nesiller arası çatışmalar olmak üzere, çeşitli toplumsal uyuşmazlıklara sebep olur.

3. Kültürel Temelleri.

Milletleri millet yapan en önemli unsurların başında “Kültür Birliği” gelir. Kültür birliği olmayan bir toplumun millet olma vasfı da yoktur. Aynı örf adet ve ananelere bağlı olan, aynı sevinçle sevinen, aynı üzüntülerle üzülen, kıvançta ve tasada ortak insanların bulunduğu bir toplumda, ortak tutum ve davranışlar, duygu ve düşünceler beklemek, millî kültürün varlığından söz etmek imkansızdır. Millî kültürün en önemli belirleyici unsurlarından biri ise dindir. Asırların birikimi ile oluşan kültür, aynı zamanda asırlar boyunca, o milletin sahip olduğu, inandıkları dinin inceliklerini de bünyesinde yoğurmuş, din ile kültür, bir birinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bir bütün halini almıştır. Bu bakımdan dini, eğitim sisteminin içindeki fonksiyonunu icra edebileceği bir konuma getirmek gerekmektedir.

⁶⁰ Din eğitimi Raporu, A. M. İ-H. L. Öğrencileri ve mezunları vakfı Ankara 1995, s. 9-10; Bilgin, a. G. m..476: Eğitim kongresi, İzmir 1991, s. 9-10.

Nahid Dinçer'in de belirttiği gibi, her ne kadar din kendi başına ideal bir varlıksa da, her kavim, her millet dini ancak kendine göre anlar, kendine göre hisseder, kendine göre kavrar, kendine göre gerçekleştirir. Onun için din birliği millî birliği kuvvetlendirir.⁶¹ Çünkü dinsiz millet olmaz. O millet birlik ve beraberlik şuurundan yoksun kalır. Bireyler ve nesiller arası birliği ve uyumu sağlayan ortak olan millî değerlerdir.

Bir millet, asırlar süzgecinden geçerek kendisine ulaşan millî ve manevî kuvvetlerini tanıyıp onlara gereken önemi verdiği ölçüde istikbale ümitle bakabilme gücüne erişebilir. Kendi kültürüne, manevî değerlerine, öz benliğine yabancılaşan, diğer bir deyişle kendi gücünü inkar eden bir milletin, mutluluğa, saadete, huzur ve refaha erişmesi, daha güçlü bir topluma ulaşmak istemesi hayalden öteye geçmez. Bir milletin gücü, üyelerinin milli birlik ve beraberlik içinde, öz kültürüne sahip çıkmasıyla kendini gösterir. Bu birlik ve bütünlüğü sağlamak için de her şeyden önce her çocuğun aynı kültür ve aynı iman ile yetiştirilmesi gerekir. Bu sebeptir ki, özenilen mutluluğa ancak zamanında ve yeterli düzeyde verilecek şuurlu bir din eğitimi ile kavuşmak mümkün olacaktır.

Din eğitimi ve öğretiminin kültürel temellerini incelediğimizde şu ana fikir ortaya çıkar. Bir kültür içinde yaşayan insanın anlam dünyası büyük çapta kültürel anlam kodlarınca şekillenmektedir. Dolayısıyla sadece tarih, edebiyat, musikî ve estetik gibi faaliyet alanları değil, sosyal adet, gelenek ve görenekleri, sosyal kurumları, miras olarak devralınan kültür eserlerini ve değerleri tam olarak anlayabilmek büyük ölçüde dinin anlaşılmasıyla mümkün hale gelir. Dine yer vermeyen bir öğretim programı içinde yetişen bir insanın içinde doğduğu kültürü anlayabilmesi mümkün olmayacağı için o kültüre mensubiyet duygusuna sahip olabilmesi de oldukça şüpheli hale gelecektir.⁶²

Eğitimin kültürlüme görevi gereği, sahip olunan bütün maddî ve manevî bütün kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılıp benimsetilmesini ve bunları ilerletecek kabiliyet ve ideallerin kazandırılmasını sağlar.

Bildiğimiz gibi din, bir millet veya toplumun kimliğini belirleyici unsurlardandır. Ayrıca din hem kültür parçasıdır hem de diğer kültür unsurlarına etki

⁶¹ Dinçer, s. 275.

⁶² Recep Kılıç, "Din Öğretimini Temellerindirme Problemi", Dinî araştırmalar, c. 1, sayı: 3, Seba Yayınları, Ankara 1999, s. 212.

eden bir özelliğe sahiptir. Dilde, tarihte, sanatta, örf ve adette dinî etkilerini gözlemlemek her zaman mümkündür.⁶³ Öyleyse eğitim, dini hem bir kültür unsuru olarak, hem de diğer kültür unsurlarına etki eden faktör olarak incelemek ve öğretmek durumundadır. Aksi takdirde, yeni yeni-yeni nesillerde bir kimlik belirsizliği ve mevcut kültürel değerleri anlayıp yorumlama eksikliği kaçınılmaz hale gelecektir. Bunun sonu ise kültürel yabancılaşmaya varacaktır.⁶⁴

Görüldüğü gibi, kültür kavramının çok geniş ve farklı kullanım alanları vardır. Eğitim açısından kültür şöyle tarif edilebilir: “Kültür, hayat boyu duyularak, görülerek, okunarak, yaşanarak öğrenilenlerden elde edilen ve gerektiği zaman kullanılabilen teorik ve pratik bilgi ve tecrübe birikimi” olarak ifade edilebilir.⁶⁵ Bunun içinde elbette ki din fenomeni en önemli unsurlardan biridir. Çünkü asırlar boyunca din ile kültür yoğrulmuştur. Bu nedenle Din Eğitimi de kültürü aktarma faaliyetinin bir ögesi olarak ta nitelendirebilir. Nitekim milletler, devletler, aynı insanlık tarihinde buna sayısızca örnekler vardır. Mesela günümüzde Avrupa'da Millî Eğitim Sisteminde Hıristiyan Din Eğitimi büyük önem verilmiştir.

4. Felsefî Temelleri

Eğitim hem fert olarak insan, insanın meydana getireceği toplum, toplumun teşkil ettiği devletle ilgilidir. İnsanın her yönlü sağlam gelişmesi için onun yeteneklerine, ihtiyaçlarına, duygularına, seviyesine uygun eğitim vermelidir. İnsan, inanan, inanmayan, konuşan, düşünen, çalışan, toplum ve devlet kurabilen, değerler ortaya koyan varlıktır. İnsanı insan yapan onun varlık sıfatlarıdır.

İnsan kendini bildi bileli, varlığın bilincini taşımaya başladığı günden beri hem kendi varlığını, hem evrenin yapısı, hem de Yaraticının varlığı ve birliği üzerinde kafa yormuştur. Kendi kendini yaratamayacağına inanan insan, mükemmel bir yaratıcı olarak Tanrıya inanmıştır. Az bir grup da, buna mukabil bir yaratıcının varlığını kabul etmiştir. İnanan insan için Yaratıcı ile kurduğu ilişki önemlidir. Bu ilişkinin müesseseleşmiş haline Din denir.⁶⁶

⁶³ Tosun, s. 98.

⁶⁴ Aynı Yer.

⁶⁵ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara 1991, s. 36.

⁶⁶ Din Eğitimi Raporu, s. 11-13.

“Aile”, “Din”, “Devlet”, eğitimde üç ana öğedir. Eğitim meselesinde beliren tereddütler, bu üç kurumun amaç ve çıkarlarının her zaman bir uyum içinde olmamasından doğmuştur. Bu üç kurum aynı amaca yöneltilmez ise birey bir birine aykırı üç ayrı eğitimden geçiliyorsa, babaların eğitimi, öğretmenlerin eğitimi, bunları da dünyada çevreden aldığı eğitim desteklemiyorsa, bu eğitim bir takım problemleri davet eder. Modern toplumda bu yönlendirmeyi yapacak kurum şüphesiz “Devlet”tir.⁶⁷

Çağımızda din eğitimi, bir fert ve aile meselesi olmaktan çıkmış, toplumun ortak ihtiyacı olarak devletten beklentisi haline gelmiştir. Böylece bütün dünyadaki resmî ve sivil dini kuruluşlar, toplumda daha aktif rol oynamaya başlamışlardır.⁶⁸ Ancak devlet millî eğitim sisteminin belirleyicisidir. Genellikle her toplum, okulundan çocuklarını kendi insanı olarak yetiştirmesini ister. Yani her millî eğitim sisteminin yetiştirmek istediği insan tipi vardır. Bu istek o millî eğitim sisteminin şekil ve muhteva olarak belirlenmesinde önemli rol oynar. Ayrıca buna millî eğitim politikası da denir. Eğitim politikalarının belirlenmesinde o milletlerin ve devletin sahip olduğu değerlerin rolü büyüktür.⁶⁹

Din toplum hayatını etkileyen önemli faktör olduğundan dolayı devletin anayasasında elbette ki ona bağlı olan belli noktalara yer vermiştir. Nitekim her devletin Millî Eğitiminin belirlenen amaçlarında bireylerin zihinsel, ahlakî, ruhî ve duygusal yönlerin ahenkli bir şekilde yetiştirilmesi hususu zikredilmiştir. Dinî eğitim ise insanı manevî, ahlakî yönlerinin kontrol etme özelliğine sahip. Din, bir milletin manevî değerlerinden biridir. Dolayısıyla devlet bireylerinin her yönlü ve sağlıklı yetişmesi için sistematik ve doğru bir din eğitimi verilmesini sağlamalıdır.

⁶⁷ H. Mert, “*Yaygın Eğitimde Din Eğitimi*”, Türkiye 1. Din Eğitimi Sempozyumu, Ankara 1981, s.33.

⁶⁸ Birdal, s. 11.

⁶⁹ Tosun, s.100.

5. Hukukî Temelleri

Toplumun başta gelen görevlerinden biri olarak, önce insanı insan olarak ele almak ve onu en iyi şekilde yetiştirmek sayılmaktadır. İnsanı medenî yapan eğitimidir. Maddî ve manevî yönü olan insan, sahip olduğu değerler sistemi ile medeni bir varlık haline gelir. Bu insanın yaşaması için, maddî ihtiyaçlarının karşılanması zarurî olduğu gibi, manevî ihtiyaçlarının karşılanması da zarurîdir.

Bu manevî ihtiyaçların temelini teşkil eden unsur dindir. Din, ferdî tutumlardan örf ve adetlere, sanata kadar bugün de her cemiyette kendi dilimi dışında, en tesirli bir kültür unsurudur; yapı ve dış teşkilatı itibariyle, sosyal bir kültür müessesesidir ve cemiyet realitesinden ayrılmayan bir vakıadır.

Din, her türlü şartlarda, toplum hayatında vaz geçilmesi mümkün olmayan bir vakıa olduğuna göre, kişiyi din konusunda cehalette terk etmek, onu vicdanını din aleyhine baskı altına almak demektir. Kişinin en tabii haklarından olan vicdan özgürlüğüne hiç bir ferdin veya kurumun ipotek koyması mümkün değildir. Dinde zorlama yoktur. Fakat zorlama olmaması kişinin dinsizliğe terk edilmesi demek değildir. Devlet okul çağındaki her çocuğa dinini öğretmek ve çocuğun dini ile şekillenmesine zemin hazırlamak durumundadır.

Nitekim, ferdin hayatında onun yaşadığı devletin yeri tutulmaz önemli bir rolü vardır. Ayrıca, onun yaşama biçimini onun devleti, hüküm süren düzen belirlemektedir. Devlet olmazsa kişiler varlıklarını kolay- kolay sürdüremezler. Dolayısıyla devlet insanın adeta varlık şartıdır. İnsan, kendi kurduğu devletin devam edebilmesi için, malından, canından ve hürriyetinden fedakarlıkta bulunmuştur. Onun çıkardığı kanunlara gönüllü olarak uymak suretiyle hürriyetinin kısıtlamasına razı olmuştur. Çünkü devletin bekası ve gücü sayesinde, insanın elde ettiği ilahî ve beşeri değerlerini koruma imkanına kavuşmuştur. Yine o sayede kendisini, toplumu ve değerlerini geliştirme ve yaşatma fırsatı bulmuştur. Bu bakımdan devletle din, devletle insan arasında çok sıkı, kopmaz bağlar oluşmuştur.⁷⁰ Ferdin eğitim alma hakkı da devletin benimsediği sistemle belirlenmektedir. Kişiliğin belirleyici unsuru olarak ve doğuştan inanma duygusuna sahip olan insanın din eğitimi alma hakkı doğaldır.

⁷⁰ Din Eğitimi Raporu, s.12.

İnsanın bu doğal hakkı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 18. Maddesinde şöyle düzenlenmiştir: “Her şahsın fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır. Bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyetini, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette öğretim – tatbikat ve ayinlerle izah etmek hürriyetini gerektirir”. Yine aynı beyannamenin 26. Maddesi de, “Her şahsın eğitime hakkı vardır”. Böylece din öğretimi ve öğretiminin evrensel bir ihtiyaç olduğu gerçeği, beynelmilel hukuka girmiştir. Ayrıca, bu Beyannameyi imzalayan devletler din öğretimi özgürlüğünü ve hakkını tanımalarını emreder. Hatta bu kanunda üzerine düşen görevini yapmasını ister. Yine İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin sözleşme ve Helsinki Nihai Senetleri benzeri hükümleri ihtiva eder.⁷¹ Pek çok devlet din eğitiminin sağlanmasını Anayasa ile korumuştur. Dolayısıyla bireylerin din eğitimi devletin kontrolü altında olmaktadır. Bu hususu Cumhuriyet Anayasası'nın birkaç maddesinden misal getirerek ortaya koyabiliriz.

Mesela Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 24. maddesi, din ve ahlak öğretimini zorunlu kılmaktadır. Bu Anayasanın 2. maddesinde, “laiklik” Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılmakta, buna uygun olarak dine ve mezhep nedeniyle kişilere karşı farklı muamele yapılmayacağı “Kanun önünde eşitlik” hakkındaki 10. madde de belirtilmiştir. Anayasanın 24. maddesi gereği ise dinî özgürlükler genel olarak devlet tarafından tanınmıştır. Ve burada din eğitim ve öğretiminin devletin gözetim ve denetimi altında yapılacağı ön görülmüştür. Aynı maddeye göre, “din kültürü ve ahlak öğretimi” ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulacak zorunlu dersler arasında yer almaktadır; bunun dışında din eğitimi ise isteğe bağlıdır. Ayrıca, Anayasanın 42. maddesi “eğitim ve öğretim hakkı”nı herkes için güvence altına almıştır.⁷²

İnsanın en tabii ve temel hakları arasında bulunan “din ve vicdan” hürriyeti, din-eğitim özgürlükleri T. C. Anayasasında şu şekilde teminat altına alınmıştır.

“Madde 4: a) Din ve vicdan hürriyeti ile dinî ve dünyevî fikir hürriyetine dokunulmaz.

b) Dinin serbestçe icrası teminat altındadır.

⁷¹ A. g. e., s. 100

⁷² Bkz. a. g. e. s. 101; Tosun, s. 100.

c) Hiç kimse harp zamanında vicdanına aykırı olarak silahlı hizmete zorlanamaz.

Madde 3. Hiç kimse, cinsinden, soyundan, ırkından, dilinden, memleketinden ve doğum yerinden, inancından, dinî veya politik görüşlerinden dolayı haksızlığa uğratılamaz veya imtiyaz sahibi olamaz.

Madde 5. 1-2. İnanç hürriyeti, vicdan hürriyeti dinî ve dünyevî fikir hürriyeti dokunmazlığa sahiptir. Başkalarını rahatsız etmeyen dinî ibadeti yapmak serbesttir.

Madde 7. 3. Din dersi resmî okullarda, din öğretimi yapmayan okullar hariç düzenli bir derstir. Devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydıyla din dersi, dinî cemaatlerin prensipleriyle uyum içinde verilir. Hiç bir öğretmen kendi iradesi dışında din dersi vermekle yükümlü tutulamaz.”⁷³

Hollanda Anayasası da herkese din ve vicdan özgürlüğünü tanımıştır. Din ve vicdan özgürlüğü, anayasa ile teminat altına alınmıştır;

“Madde 6: a) Kanunların çizmiş olduğu çerçeve içerisinde herkes kendi dini inancını ve dünya görüşünü fert ve toplum olarak yaşama hakkına sahiptir.

b) Bunun uygulamasında kanun, halk sağlığını, kamu düzenini ve trafik akışını sağlamak için, bina içlerinde, kapalı yerlerde ve bina dışında gerekli düzenlemeleri yapma hakkına sahiptir.”⁷⁴

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasında ise “din, vicdan özgürlüğü”, “dini teşkilatlanma, din eğitimi ve öğretimi hakları” şöyle belirtilmiştir:

1993 tarihli Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası 16. maddesinin 2. bendinde şu hüküm yer almaktadır:

"Kırgız Cumhuriyeti'nde herkes dine inanma, dinî örf ve adetlerini yerine getirme özgürlüğüne sahiptir. Düşüncelerini, basın ve yayın yoluyla özgürce açıklayabilir."

1991' de kabul edilen dinî teşkilatlanma özgürlüğü hakkındaki kanunun 5. maddesinde din – devlet ve din – siyaset ilişkileri şöyle belirtilmiştir:

⁷³ Din Eğitimi Raporu, s.69.

⁷⁴ M.Besim İsmail Efendioğlu, *Hollanda'da Din Eğitimi*, (Doktora tezi), İstanbul 1996, s. 31.

"Dinî teşkilatlar devletten ayrılmıştır. Dinî teşkilatlar kanunlara karşı gelmedikçe devlet onların işlerine karışmaz. Herhangi bir dinî inancın diğer dinî inançlardan daha imtiyazlı veya sınırlandırılmasına kanun ile izin verilemez..."

Bu kanunun 2.maddesinde inanç ve ibadet hakkı şöyle belirtilmiştir:

"Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ile garanti edildiği gibi, her vatandaşın din edinme, onun gereklerini yerine getirme özgürlüğü vardır. Tek başına veya başkalarıyla dine girebileceği gibi hiç bir dini de tanımayabilir. Ebeveyn çocuklarına kendi dinine göre terbiye edebilir. Dinî tebliğ veya ateist propagandada zora başvurulmaz."

Dini Tutma Özgürlüğü ve Dinî Teşkilatlar Yönünde Kırgız Cumhuriyeti Kanunu'nu 6. maddesinde din eğitimi ve öğretimi konusu şöyle belirtilmiştir:

"Okul dinî teşkilatlardan ayrılmıştır. Kırgız Cumhuriyeti'ndeki devlet eğitim sistemi de dinî teşkilatlardan ayrılmıştır. Ancak, vatandaşlar dini ne olursa olsun din eğitimi alma hakkına sahiptirler. Vatandaşlar dinlerini öğrenmek için, tek başlarına veya başkalarıyla, istedikleri dilde din eğitimi alabilirler. Belirlenen şekilde, tüzüğü resmî tescilden geçen bütün dinî teşkilatlar, kendileri belirledikleri şartlarda çocuklara ve yetişkinlere din eğitimi vermek için okullar açabilirler." Bu ifade ile dinî idarelere din eğitimi verme hakkı tanınmıştır. Aynı şekilde, "Genç müminleri imanlı yetiştirmek zarurî olduğu için okullarda iman, adap ve ahlak dersleri bütün imkanlarla verilmelidir. Öğretmenler yerli halka eğitim veren organlar tarafından seçilmelidir." İfadesi ile devlet okullarında da din eğitiminin yürütülmesi meşru olunmuştur. Ayrıca öğretmenlerin, iyi dinî bilgilere ve eğitim formasyonu sahip olması istenmektedir.⁷⁵

6. Dinî Temelleri

İnanan için din hayatın kendisidir. Dolayısıyla din bu insan için değer yargıların başında gelir. Dinî öğretiler onun hareketlerini, düşüncelerini, tavır ve alışkanlıklarını yönlendirir. Dolayısıyla eğitim onun benimsediği dinin hükümleri esasında şekillenir. Dinin farklılığı doğal olarak onun eğitimine kendi etkisini gösterir. Biz konumuzu İslamî yönden temellendirilmesine ağırlık vereceğiz. İslam Dini'nin temel kaynağı Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünneti olduğuna göre İslamî

⁷⁵ Kırgız Respublikasının Konstitusiyası, Bişkek 1993.

terbiyenin önce her iki temel kaynak üzerinde yapılması gerekir. İslamî eğitim ve öğretim Kur'an ile başlar. Dolayısıyla Kur'an İslamî eğitimin temel taşıdır. Kur'an aynı zamanda dinî inancın ve buna bağlı dinî yaşayışın da temelidir. Öyleyse, insan Kuran'ı okuyacak, öğrenecek, anlayacak ve onun üzerinde düşünüp yaşayışına yön verecektir. Şu halde İslamî eğitim ve öğretim her şeyden önce Kur'an ve Sünnet'in ruhuna ve esaslarına uyacaktır. Çünkü İslamî eğitim ve öğretim temel muhtevasını bu kaynaklardan almaktadır. İslamî eğitim öğretime Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinin öğretilmesiyle başlar. Çünkü her ikisinin öğretilmesi İslam'ın öğretilmesi demektir.

Eğitim ve öğretim esasen dinin buyruklarını tanımayı, onlarla insan fiil hareketleri belirlemeyi, yaşanacak hayatı ve neticede din ile nasıl özdeşleşeceğini sağlar.

Şüphesiz öğretim içerisinde öğrenme de söz konusudur. Bunun yollarından birisi de okumaktır. Bu aynı zamanda öğrenme olayında itici bir güçtür. Bundan dolayı Kur'an İslamî öğretime okumak ve okutmakla başlamıştır. O, ilk ayetlerinden itibaren, tedricen, İslam dinine ait bilgileri okumak ve okutmakla eğitim - öğretim sürecini başlatmış oldu. Kur'an-ı Kerimin ilk ayeti "Oku !" emriyle başlamaktadır. Ancak bu okumanın, yaratan Rabbin adıyla olması gerektiği vurgulanmaktadır.⁷⁷ Başka ayetlerde de; bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağı⁷⁸ gerçek anlamda alim olanların Allah'tan daha çok korkacakları bildirilmektedir.⁷⁹

İslamî eğitim ve öğretim önce ilahî manada eğitim ve öğretime dayanmaktadır. İslam'ın ilk şartı, insanın Allah'ı tanımaz, onu kabul etmesi ve iman etmesidir. Vahyin inişi ile birlikte Hz. Peygamber Kuran'a dayanarak insanlara yaşayan bir örnek olmak suretiyle fiilen eğitici ve öğreticiliği üzerine almıştır. Peygamberin diğer terbiyecilerden farkı, eğitim ve öğretimi Allah adına yapmış, seçkin ve örnek kişiler olmalarıdır. Hz. Peygamberimiz, "Rabbim beni terbiye etti, terbiyenin en güzel şekilde yaptı"⁸⁰, demek suretiyle bu gerçeği ifade etti.

⁷⁷Alak, 1-5.

⁷⁸Zümer, 39/9.

⁷⁹Ali İmran, 3/7, 18.

⁸⁰Ali İmran, 3/7,18.

Bu nedenle Hz. Peygamber İslam eğitiminin ilk eğitilene Müslümanlara Kuran'ı öğreten, hem de onların eğiticisi, hem de İslam eğitiminin ölküsüdür. Durum böyle olunca onun Sünnetleri Kur'an'ı anlamayı öğretmekte, eğitme yöntemi de İslam Din Eğitiminin esas eğitim yöntemleri olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in eğitim, ilim alma alanındaki sünnetleri Müslümanları dinini daha iyi tanımaya, ilim almaya, bilgi almaya sevk etmektedir. Bu hususu onun pek çok hadisleri açıklamaktadır.

İslam'da eğitim bir zorunluktur. "İlim talep etmek her müslümana farzdır"⁸⁵ hadisi bunu bildirmektedir. Bu ve benzeri hadisler eğitimi insanın her yaşında alması gerektiğini, eğitimin sınırlı bir süreç olmadığını belirtmektedir.

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet ilme, eğitim-öğrenim, terbiyeye çok önem vermektedir. Müslümanın hayat kılavuzu olan bu sabit iki kaynak her müslümanı ilim almaya Allah'ın öğretilerini tanımaya çabalar. Böylece din eğitimi inanan insanın gelişmesi, sağlam şahsiyetinin oluşması, bilgili olmanın tek yoludur. Bu husus dinî hükümler belirtmektedirler.

⁸⁵ İbn Mace, Mukaddime, bab 17,c.I, s. 81.

C. DİN EĞİTİMİNİN AMAÇLARI VE METOTLARI

1. Din Eğitiminin Amaçları.

Din Eğitimi ve Öğretimi söz konusu olunca, eğitim bilimi ile iş birliği kaçınılmazdır. Bu nedenle eğitimde amaç konusuna kısaca değinmekte yarar vardır.

Eğitim bir yada bir dizi amaca ulaşmak için yapılır. Amaçlar eğitim sürecine girer kişinin davranışlarında dolayısıyla kişiliğinde meydana gelmesi istenilen farklılaşmaları belirler. Eğitilecek kişinin kazanması gerekli davranış ölçülerini ortaya koyar. Eğitim amaçları, eğitim sürecinde ne öğrenileceği ve nasıl öğretileceği hakkında eğitimcilerle rehberlik eder. Amaçların gerçekleştirime derecesi ise eğitimin etkililiğini gösterir.⁸⁶

Amaçlar saptanmasında toplumun ve bireyin ihtiyaçları göz önünde tutulur. Amaçlar toplumun bireyden beklediği tüm önemli davranışları kapsamalıdır. Ayrıca bireyin toplumsal yaşama uyum sağlaması için gerekli olan bilgi, beceri ve tutumlarda amaç olarak ifade edilmelidir.

Din bireyin ferdi, toplumsal, kültürel yönden gelişmesinde etki eden en önemli unsurların biri olması niteliği ile eğitim amaçlarının belirlenmesinde rolü büyüktür. Bununla da din eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Din eğitiminin ayrı müstakil bir bilim dalı olması nedeniyle onun amaçları da diğer bilim dallarının amaçlarından bir nevi farklılık arz etmektedir.

Din eğitimi teoride ilahiyatın bir yan disiplini olarak düşünülebileceği gibi, eğitimin bir yan disiplini olarak da düşünülebilir. Ayrıca o hayatın bütünü ile ilgilenen çok boyutlu bir problem alanı olarak da düşünülebilir. Pratikte ise din eğitimi bir okul görevi olarak düşünülebildiği gibi, bir aile görevi olarak, bir camî görevi olarak ve cemaat etkileşimi olarak ta düşünülebilir.⁸⁷ Biz de burada, din eğitiminin pratik yönünden ve bir bilim dalı olarak ortaya koyduğu amaçlarını belirtmeye çalışacağız.

⁸⁶ Fidan-Erden, s.19.

⁸⁷ Bilgin, s.41-42.

a. Pratik Din Eğitiminin Amacı

Din Eğitimi, pratikte “İnsanın doğuşu ile beraberinde getirdiği dini istidat ve kabiliyetlerini işleyip geliştirmek üzere, başta Allah’ı ve ilahî kelamı öğrenip kabul ederek, ilahî kelam içinde mevcut bilgiler ve talepler doğrultusunda yaşayışını düzenleyebilmesidir”⁸⁸ şeklinde tarif edilebilir.

Pratik olarak din eğitimi ve öğretiminde sık sık öğrenme, öğretme, tedris, tebliğ, irşat, nasihat, vaaz gibi kavramlar mevcuttur O kendi faaliyetlerine önce öğretim ve öğrenim ile başlar. Nitekim Batı’da bazı çevreler pratik din eğitimi yerine “Dini sosyalleşme” tabirini kullanmaktadır. Böylece onlar, din eğitimi ile ferdin tedricen dini ve ahlakî bakımına toplum hayatına uyum sağlamasını esas almaktadırlar.⁸⁹

Din eğitiminin amacına yaklaşımda bulunurken bunu genel eğitimin amacından ve bizzat dinin amacından soyutlamamız mümkün olamaz. Genel eğitim insanı iyiye, güzele ve doğruya götürmek ister. Dinlere baktığımız zaman bütün dinlerin de insanı daha iyiye, daha güzel ve doğru olan hedefe yöneltmek ve vardırırmak istediklerini görürüz.

Eğitimin seçicilik işleri vardır. Amaç seçimi iyi yapmaktır. Din eğitimi bu seçimin iyi yapılmasına araç olduğu ölçüde hem bireye, hem topluma yarar sağlayacaktır. Bu bakımdan din eğitimi işlevsel ve etkili bir araç olarak görünmektedir. Gerek din, gerek din eğitimi Tanrı tarafından insanın hizmetine hasredilmiş birer araçlardır. Asıl olan insandır. Ne insanı “insan-ı kamil” olmak için Tanrının gösterdiği yoldan yani iyi bir eğitim sürecinden geçerek hedefe ulaşmasıdır. Bütün dinî kurallar, emirler, yasaklar, ibadetler, ayinler bir insan tipini oluşturmak için yardımcı etmelilerdir.⁹⁰

Din eğitiminin amacı, inanın doğuştan beraberinde getirdiği din duygusunu bilinçlendirmek, onun davranışları üzerindeki motivasyon el etkilerini daha anlamlı bir hale getirmek, böylece din duygusu gibi en güçlü ve manevî bir otoriteyi, toplum huzur ve refah yönünden daha verimli kılmaktır.⁹¹ Bu amaçlardır ki tarihin her

⁸⁸ Yavuz., s.52.

⁸⁹ A. g.e., s. 51.

⁹⁰ Saffet Bilhan, “*Din Eğitiminin Amacı*”, Türkiye 1. Din Eğit Semineri, Ankara 1981, s.95-96.

⁹¹ Hasan Küçük, s. 218.

döneminde insanlar din eğitimine büyük önem vere gelmişlerdir. Demek, din eğitiminin amacı, insanı dinin belirlediği bir dünya görüşüne götürmek, din kültürünü kazandırmak, din kişiliğinin kazandırılmasıdır.

Pratik din eğitiminin amacını, bireyini benimsediği dininin ilkelerini uygulamasını sağlamak diye de tarif edebiliriz. Din pratiğe çok önem verdiği için din eğitiminin de pratik yönüne özen gösterilmesi doğaldır.

b. Bilim Olarak Din Eğitiminin Amaçları

Din eğitimi bilimi dinin mahiyetine uygun olarak insan varlığının bütünü ile ilgilenir, insanın hayatını, hayatının bütünü içindeki yeri ile ele alır. Aynı şekilde din eğitimi bilimi, Tanrıyı insanın menşei, yeryüzündeki manası ve geleceği ile ilgili problem olarak müsait kılmaya çalışır.⁹²

Din Eğitimi bilimsel bir disiplindir. Onun temelinde insanın dinen eğitilmesi söz konusu olduğundan bu disiplin aslında bunun üzerinde inşa edilmiş bir bilim dalıdır. Din Eğitimi insanı ve hayatı olduğu kadar dinin hayat ile ilişkilerini ve onlarla ilişkili soruları ve meseleleri kucaklayan bir bilimdir. Din eğitimi bir bilim olarak bir taraftan kendine ayrılan bilimsel kulvarında yürürken, bir taraftan da günümüzdeki dinî eğitim ve öğretimi bilimsel kriterlere dayandırmak suretiyle insanımıza ve toplumumuza dinî ve ahlakî bakımdan hizmet eder.

Şu halde din eğitimi aynı zamanda kişinin yetişkin insan haline gelmesinde sorumlulukları olan bir ilimdir. Böyle olunca din eğitimi sorumluluk ve yükümlülüklerini hem ferdî hem toplumsal hem de dinî sahada yürütmek ve üstlenmek durumundadır. Bu da onun hem eğitime, hem de dine yönelmesini gerektirmektedir. O, kendine ayrılan yolda yürüye bilmek için iki alanda da kendisine düşen görevleri birleştirip yerine getirmek zorundadır. Bu da genel anlamda din eğitiminde toplanmaktadır.⁹³

Din eğitimi araştırmaya yönelik çalışmalarıyla elde ettiği bilgileriyle kendisini bir sisteme oturtmayı ve buna dayanarak onu bir sistem haline getirmeyi

⁹² Bilgin, s.43.

⁹³ Yavuz., s.54.

araştırmalarını hedefi saymıştır.⁹⁴ Teorik din eğitimi faaliyetleri daha çok tasvir, açıklama ve yorumlamaya yönelik bir hareket tarzı içinde yürütülmektedir.⁹⁵

Bu esasta din eğitimi bilimi var oluş sebebini, dinî öğretiler, insan - Tanrı ilişkisi gibi dinî inanç ile ilgili hususları incelenmesini, araştırmasını ve vatandaşlara bilimsel, tatmin edici cevap ve yöntemleri bulmayı kendine amaç edinmiştir.

2. Din Eğitimi Metotları

Din eğitimi her Şeyden önce bir bilim dalıdır. Onun kendine has konuları, vazife alanları olduğu gibi, bilimsel araştırmalarında ve eğitim ğretiminde kullanacağı kendine özgü metotları da vardır. Din eğitimi metotlarından söz edince, önce kendi ilmî alanında yapacağı araştırmalarda kullanacağı metotlarla, onun pratik alanında yani eğitim ve ğretim alanında kullanacağı metotları bir birinden ayırmak gerekir.

Metoda kavramı çok geniş ve çok genel bir kavramdır. Araştırmaların yapılması ve hedeflerine götürülmesiyle ğretim ve öğrenmenin hedefine götürülmesi ayrı Őeylerdir. Bunların birisi onun ilmî, diğerisi de pratik yönünü oluşturur. Hedefler farklı olunca bunların metotları da ayrı olmak durumundadır.

a. Öğretim Metotları

Din eğitiminin eğitim ve ğretim alanında (pratikleşmesinde) ilk önce karşımıza ders verme olayı çıkar. Yani onun temelinde ğretim ve öğrenim vardır. Bu konudaki en önemli soru, dinî ve ahlakî bilgilerin nasıl öğrenileceği ve öğrencilerden beklenen hedeflere nasıl götürüleceği sorusudur.

Günümüzde, mevcut Şartlar ve durumların hızlı değişmelere uğramasıyla, ğretim tarzlarının geliştirilmesi ve başarı sağlanması yeni metodik anlayışları da beraberinde getirmesi beklenen bir durumdur.

Din dersinin öteki dersler arasında kaybolup gitmemesi için onların yanında öğrencilerin dinî duygu ve düşüncelerinin istismar edilmeden işlenmesi gerekir. Esasen dinî eğitim ve ğretim bilimsel kültürlere bağlı kalarak öğrencilerin dinî düşüncelerini, duygularını, taleplerini ve isteklerini uyandıracak ve doyuracak

⁹⁴ A.e., s. 52.

⁹⁵ Aynı yer.

biçimde işlenmesi gerekir. Ancak böyle bir hareket onların iç dünyaları gelişme imkanına kavuşacaktır.

Din dersinde yalnızca dinî bilgiler öğretilmez; aynı zamanda dine nasıl inanılacağı da öğretilir. Şu halde din dersinde özellikle iki öğretimden söz etmek mümkündür. Bunlar:

- a) İnanmanın öğretilmesi ve eğitilmesi
- b) Dinî ve ahlakî bilgilerin öğretilmesidir.

Şu halde burada bizi birinci derece ilgilendiren mesele, din dersinde dinî bilgilerin ve inancın nasıl öğretileceği, bunun için öğrencilerin nasıl etkileneceği, nasıl motive edileceği, ders metotlarının, vasıtalarının, ders içeriklerinin, tekniklerinin vs.. nasıl olacağı meselesidir. Din dersi, her şeyden önce, bilgilendirici ve inandırıcı olmalıdır.⁹⁶

Din dersiyle verilen bilgilerin asıl amacı, öğrencileri bilgili hale getirmek değil, onlara dinî hayatı göstermek veya yaklaştırmak, yani öğrenciyi dinî hayata hazırlamaktır. Bu da, onların akıllarına ve gönüllerine dinin yazılması ve işlenmesiyle mümkün olur. Burada kullanılan Metoda, öğretmenin şahsiyeti çok önemli rol oynamaktadır. Çünkü böyle ders terbiye edici bir derstir. Bunun da hedefinde öğrencinin dinî ve ahlakî bir şahsiyete kavuşturulması söz konusudur.⁹⁷

Elbette eğitim öğretimde metodun arı bir önemi vardır. İslamî manada bunun uygulanışını Kuran'ın inişine kadar geri götürebiliriz. İslam'da öğretim metotları Kur'an-ı Kerimin ve Hadislerin eğitimle ilgili hususlar esasında oluşmuştur. İslam'da dinin öğretiminde temelde tedricilik esastır. Hz. Peygamber'in kendisi bizzat bu esasa uygu hareket etmiş ve böyle davranılmasını istemiştir. İnsanların çeşitli halleri, talepleri ve ihtiyaçları kendini gösterdikçe Allah, ayetlerini Hz. Peygamber vasıtasıyla insanlara bildirmiştir. Hz. Peygamber; "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin" derken, aynı zamanda eğitimin hareket noktası ve ölçüsünü de belirtmiş olmaktadır. Bu Kuran'ın ruhuna da uygundur. Çünkü bu konuda Allah "Andolsun ki Kuran'ı, öğüt olsun diye kolaylaştırdık; öğüt alan yok mudur?"⁹⁸ ve "(insanları) Rabbinin yoluna hikmet ve güzel sözle çağır"⁹⁹ derken

⁹⁶ Yavuz, 56.

⁹⁷ Bkz., Yavuz, 56-57.

⁹⁸ Kamer, 17.

⁹⁹ Nahl, 125.

bir başka yerde “Peygamberlerin vazifesi, ancak açık bir tebliğdir”¹⁰⁰ buyurmaktadır. Böylece Kuran’ın esastan ayrıntılara doğru, terbiye etmek suretiyle beklenen seviyeye tedricen ulaştırmayı esas aldığını görmekteyiz. Bunu da, günümüzdeki eğitim ve öğretimin kolay, kısa, güvenilir, doğru bir hedefe uygun olması prensibine paralel düştüğünü söyleyebiliriz. Böylece bir metodu esas alan din eğitimi, güçleştirmeden ve zihinleri bulandırmadan, insan tabiatına uygun olarak azar azar, yavaş yavaş-yavaş anlaşılır bir şekilde verilmek, bunlara yine tedricen süratli ilaveler yapılmak ve önemine göre belirleyip ayarlayarak bilgileri aktarmak suretiyle bilgi dünyasına

açılacak ve gittikçe öğrencilerin hem aklına hem de ruhuna nüfuz ederek yeni ufuklara doğru açılmasına imkan hazırlamış olacaktır.

Kuran’da kullanılan metotlarda: soru cevap, ibret, teşvik ve sakındırma, emri bi’l-maruf ve nehy-i anil münker ile terbiye metotlarını görebiliriz. Hz. Peygamberin uyguladığı öğretim metotlarından ise, tefricîlik, isticvap, alıştırma ve uygulama, kıssa ile eğitim, duyguları eğitime, ikna ederek eğitime metotlarını görebiliriz.

Din eğitimi ve öğretim alanında Kuran’da kullanılan metotları, Hz. Peygamber’in uyguladığı hareket tarzlarını da bunlara delil etmek suretiyle burada din eğitimcisinin kullanabileceği birtakım eğitim metotlarını belirtebiliriz. Bunlar: anlatma, açıklama, kıssadan hisse çıkarma, tedricîlik, basitleştirme, deneme, tekrarlama, araştırma, tasvir, gözlem, yorumlama, aktif metoda, yaparak öğrenme, teşvik telkin, soru-cevap, tartışma, örnek olay inceleme, münazara, uygulamalar, ibadet yerlerini ziyaret, ibadetlerin gözlenmesi, din görevlileriyle görüşmeler, bilgi toplama çalışmaları, ferdî duruma göre tavır takınma, duygulandırma, düşündürme, takdir etme ve mükafatlandırma, ümitlendirme, cesaretlendirme, örnek gösterme, tedbirli olma, kontrol altına alma, ferdî durumu ve kapasiteyi dikkate alma, ölçme değerlendirme vs..

b. Araştırma Metotları

Bilindiği gibi ilmî çalışmalarda iki temel unsur vardır. Bunlardan birisi araştırılacak olan konuya ait bilimsel materyalin toplanması, ikincisi ise toplanan materyalin işlenmesidir. Her ikisinde de esas olan, bilimsel güvenilirliğin ve geçerliliğin sağlanmasıdır.

¹⁰⁰ Maide, 99.

Din eğitiminde araştırılacak konuların özellikleri ve durumlarına göre çok çeşitli metodolar kullanılmaktadır. Bunlara bir bakma eğitimin kullandığı metodolar gözüyle bakmak mümkündür. Bu metodolar başında şüphesiz açıklama metodu gelir. Bu metodu hem teorik, hem de deneysel açıdan ve öğretim sırasında görmek mümkündür. Dinî eğitim ve öğretim ile ilgili olduğu kadar, din eğitimi ilgilendiren olaylar, tecrübeler, problemler vs.. gibi bütün hususların ortaya konmasında başta bir metottan yararlanılmaktadır.

Bir diğer metod tasvir metodudur. Bu metoda din eğitimi çerçevesinde kalan insan, inanç ve olaylarla ilgili hususların kategorilere ve ayırıcı özelliklerine göre sınıflandırıp tanıtılmasına ağırlık veren bir metodudur. Din eğitimi ilgilendiren bütün olayların, problemlerin ve başkalarının ortaya çıkmasında, belirlenmesi ve tanıtılmasında tasvir metodunun önemli katkısı vardır.

Yorumlama metodu yukarıdaki her iki metodun din eğitimi alanında inceleme konusu olan karmaşık bir şeyi veya bir süreci, belli bir sistem ve yapısal kategori içerisinde çözümlenmek üzere ayrıntılara dökülerek oradan belirleme ve sınıflandırmalarda bulunmak demektir.

Din eğitiminin araştırma metodlarından birisi de gözlem (müşahede) metodudur. Bu cereyan etmekte olan dinî eğitim – öğretim olaylarının incelenmesinde de kullanılan metodudur.

Din eğitimi araştırmada zikrettiğimiz, açıklama, tasvir, yorumlama, analiz ve tahlil. gözlem metodların dışında biyografilerden, anketlerden, testlerden, istatistiklerden, tecrübelerden veya deneylerden ve başka bir çok metodlarından yararlanmak mümkündür. Çünkü bunlar bir bilimsel çalışmada olduğu gibi Din Eğitimi sahasında verilerin toplanması ya da işlenmesi sırasında bilimsel güvenilirliği ve geçerliliği sağlar. Bunlar sınırlandırmamalı. Çünkü duruma ve gelişmelere göre yeni metodlar kullanmak mümkündür.

Yine bunların yanında eğitim ve öğretimin uygulaması sırasında karşılaşılan duygu, düşünce, istek ve arayış gibi fonksiyonel güçlerin incelenmesi yapılarak onların dinî eğitim ve öğretime katkıları araştırılabilir. Öğrenci ve öğretmenlerin eğitim ve öğretime analize edilişlerinde bunların olumlu ve olumsuz etkileri inceleme konusu yapılabilir. Bunlar tiplere, kategorilere ve sınıflara ayrılabilir ve bunlara ait düzenlemeler yapılabilir.

D. DİN EĞİTİMİ UYGULAMALARI

1. Hıristiyan Din Eğitimi ve Uygulamaları

Batı eğitiminin iki kaynağından biri antik (Eski Çağlar)'ın eski Yunan ve Roma kültürünün ihyası ve geliştirilmesi suretiyle meydana gelmiştir. İkinci kaynak ise, Hıristiyanlığın zuhuru ve Avrupa'ya yayılarak Ortaçağ boyunca batı eğitim ve öğretiminde hakim olmasıdır. Eski Helenistik kültürün, Roma'nın çöküşü etkisiyle ilkçağda Hıristiyanlıkta bu dünyadan uzaklaşıp öbür dünya için yaşama gibi inzivayı tercih ederek, bedeni ruha feda, fikri hüküm sürmekte idi. Bu görüş Ortaçağ sonlarına doğru ancak şehirlerin kuruluşundan sonra değişmeler göstermiştir. Hıristiyanlığın yayılışına yardım eden amiller olarak; Romanın çöküşü halkın büyük sefalet içinde oluşu, korkunç hastalıkların salgını ve kıtlıkların geçirilmesi, aynı şekilde yine tarihteki gibi büyük göç ve akınların Roma'ya yönelmesi ve çalışan halkın da bunlara karşı koyacak yerde Germen kavimleri tarafından geçip, onlara katılmaları ve nihayet zülüm, istibdat ve istismarın beşer ruhunda hasıl ettiği isyanları gösterebiliriz.¹⁰¹

İşte, servet gibi kuvvet ve ihtişamı hor gören, bunlara geçici dünya nimetleri gözüyle bakan Hıristiyanlık bu nimetlerde nasibi çok az veya hiç olmayan kitleler arasında kolay ve çabuk yayılmıştır. Hatta bazı yazarlar bu yüzden Hıristiyanlığı proleter (veya aşağı tabaka) dini, yani çile-zahmet çeken insanların kurtuluş dini olarak belirtmişlerdir. Çünkü İsa "Bütün insanlar kardeştir. İnsanlar birbirini sevmelidir. Bu dünyanın nimetleri geçicidir. Ve benim hükümlerim öbür dünyadadır." sözleriyle devrin nabzına işleyen yeni görüşler ortaya koymuştur.¹⁰²

Hıristiyanlık Akdeniz'in doğusunda ve Kuzey Doğu Afrika'da zuhur ve yayılmaya başladığı gibi ilk okulları da burada türemiştir. Ancak, VI. yüzyılda İtalya'da, sonra Galya'da manastır ve tarikat okullara meydana getirilmek suretiyle Hıristiyanlık Ortaçağın ilk eğitim ve öğretim kurumlarını meydana getirmiştir.

Hıristiyanlık başlangıçtan itibaren bin yılına kadar süren fanatikliği kapatarak onuncu yüzyıldan itibaren batıya ilkçağ eserlerini nakletme seviyesine ulaşır. Diğer

¹⁰¹Bkz.,

Öğmen, *Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi*. Ankara 1989, s.60-62.

¹⁰² A. g. e., s. 62.

bilginlerin yazdığı eserler fanatik devrinden sonra özellikle İslam bilginlerinin yazdığı eserler 17. y.y. kadar okunur. Müslümanlarla aralarındaki fark zamanla kapanır. Rönesans'la birlikte yeni bir görüşle ferdin kişiliği tanınmış, hür düşünce gelişmiş, her türlü bilimler okullarda okutulmuş, bugünkü teknolojik seviyeye ulaşılmıştı.¹⁰³

Avrupa ülkelerinde din eğitimi ve öğretiminin örgütlenmesi ve buna bağlı olarak devam eden uygulamalar ülkelerin din – devlet ilişkileri ise göreceli bir yapı arz eder. Söz konusu görecelik bu ülkelerin temelde tarihi, sosyal ve dinî olarak yaşadıkları süreçlerin sonucu olarak beliren seküler ya da laik rejimlerinden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁴

O halde bu ülkelerde din eğitimi uygulamalarının aydınlatılması, onların nasıl bir laiklik ya da sekülerlik anlayışını benimsediklerinin ortaya konulmasıyla daha iyi anlaşılacaktır.

Bilindiği gibi Avrupa ülkelerinde din – devlet ilişkileri Katolik ülkelerinde laiklik, Protestan ülkelerinde sekülerleşme şeklinde tezahür etmiştir. Böyle bir oluşumun belirgin bir özelliği olarak Fransa ve Belçika gibi laiklik ülkelerde kilise ile devlet bir birinden ayrılırken, seküler olan İngiltere, Almanya ve Hollanda'da din – devlet ilişkileri kiliselerle devlet arasında sağlanan bir anlaşma çerçevesinde belirlenmektedir.¹⁰⁵

Almanya

Almanya Federal bir devlettir ve çeşitli eyaletlerden oluşmaktadır. Her eyaletin Federal Anayasa dışında özerkliklerini içeren yasalar vardır.

Almanya'da devlet dini, ne de milli bir kilise vardır. 1919 Anayasasının 137. maddesi 1949'da 40. maddeyle muhafaza edilip, din konusu açıkça şöyle belirtilmektedir: “Devletin dini yoktur”. Bu açıdan devlet laik denilebilir, ancak devlet dinden tamamen ayrılmamış ve kiliselerle bir kısım ilişkilerini devam ettirmektedir. Gerçekte, devletin temelini dine dayamaza da temel kanunun girişinde Anayasanın alman halkının “Allah'a karşı sorumluluk” bilincine göre hazırlandığı

¹⁰³ A. g. e., s.62.

¹⁰⁴ Aynı yer.

¹⁰⁵ Fazlı Arabacı, “Avrupa'da Din Eğitimi”, Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmî Toplantısı. (İzmir 4-6 Aralık,1998) Tebliğler, Ankara 1999, s. 73-74.

açıkça belirtilir. Dört eyalet (Baden – Wurtemberg, Baviere – Rhenanie du Nord – westphalie, Rhenanie – Palatinat) kendi anayasa mukaddimelerinde benzer ifadeleri zikretmektedirler. Federal Cumhuriyetin Başkanının göreve başlama yemini “Allah bana yardım etsin” le biter. Rhenanie Palatinat bölgesinin Anayasa mahkemesi üyelerinin ifade ettikleri yemin şöyle başlar: “Her şeyi bilen, büyük Allah önünde yemin ederim...” Aynı şekilde Hambourg, Basse – Saxe, Rhenanie du Nord – Westphalie, Rhenanie – Palatinat, Sarre et Sehleswing – Holstein bölgelerinde yapılan yeminlerde, dini bir söz eşlik edebiliyor. Nihayet Bade – Wurtemberg, Baviere, Rhenaniye du Nord – Westphalie, Rheniense – Palatinat ve Sarre eyaletlerinde gençliğin eğitim amaçları arasında Allah Korkusu ve gelecek aşkı yer almıştır.¹⁰⁶

Almanya'nın siyasi – yönetim örgütü bu ülkede Kiliselerin statüsü için önemli bir esastır. Gerçekte bu statü hukukî iki parametreye bağlıdır.

-(Federal düzeyde) Temel Anayasa.

-Bölgelerin dini çoğunluğuna göre devlet – kilise ilişkileri yönünden değişen Eyalet Anayasaları.

Temel Anayasa Kiliselere “gerek dernekler gerekse kamu hukuki birlikler” yasasına göre oluşum imkanını vermektedir (F. Masner, 1991). Bu Anayasa, “Devlet Kilisesini” tanımayıp, devletle kilisenin ayrılmasına ağı olan ve Wiemar Cumhuriyetinin Anayasasınının 136, 137, 138, 139 ve 141 maddelerini tamamlayarak Din ve Vicdan hürriyetini kuvvetlendirmektedir (madde 4). Dört eyalete gelince, Anayasalarından fazla olarak, Kiliselerle antlaşma ve konkordota uygulamasına sahipler. Bu açıdan Katolik Kiliselerinin hukuki durumları her zaman Vatikan ve Hitler tarafından 1933'te imzalanan Reiehskonkordat tarafından düzenlenmiştir.¹⁰⁷

Kiliseler ve ibadet yerleri serbest bir şekilde istedikleri gibi örgütlenebilir ve irileşebilirler. Kendi işlerini bağımsız bir şekilde düzenleyebilir ve yönetebilirler. Madenî hukukun genel hükümlerine göre hukukî hakları vardır. Eğer önceden kamu hukuku örgütü vasfına sahipler bu aynen devam etmektedir. Eğer bu vasıfları yoksa buna sahip olabilirler (Müslüman toplumu ilgilendiren bu konuyla ilgili net bir durum olmayıp görüşmeler devam etmektedir).

¹⁰⁶ Bkz. Arabacı, s.74-76.

¹⁰⁷ Aynı yer.

137/6 maddeye göre Kiliseler devletin yardımı ile vergi koyma hakkına sahipler. Mecburî ve gönüllü yardımlar da alman halkı tarafından yapılmaktadır. Kiliseye verilen bu hakların,garantilerin, finans kaynaklarının ve araçlarının tümü Kiliseleri Almanya’da ekonomik bir güç yapmaktadır. Kiliseler iş sağlama konusunda devletten sonra ikinci sırada geliyorlar.

Din Eğitimi

Federal Almanya’da din eğitimi ve öğretimi ile ilgili düzenlemeler şu şekilde yer almaktadır: “Din dersi resmî okullarda, din öğretimi yapmayan okullar hariç düzenli bir derstir. Devletin denetim hakkı saklı kalmak daydı ile din dersi dinî cemaatlerin prensipleriyle uyum içinde verilir. Hiç bir öğretmen kendi iradesi dışında din dersi vermekle yükümlü tutulamaz (madde 7/3).

Anayasanın bu maddesine göre “din öğretimi” devlet okullarında devamlı verilen bir derstir. Bu ders devletin hakkı sağlı kalmak kaydı ile farklı dinlerin kendi prensiplerine uygun olarak verilir. Hiç bir öğretmen kendi iradesi dışında bir din dersi vermeye zorlayamaz.

Din dersleri için kilise tarafından öğretmen temin edilemezse, okulun din dersi öğretmeni ilgili bölgede piskoposundan “missio canonica” denilen özel bir için belgesi almak zorundadır. Söz konusu din eğitiminin kapsam ve amaçları uygulamaya konulmadan önce eyaletlerin Bakanlıkları tarafından onaylanmış olsa da, Kilise otoriteleri tarafından belirlenmektedir. Bahse konu olan din öğretimi kurumları Kiliselerinin sorumlu olduğu fakat dinî olmayan kamu okullarını içermektedir.

Bunun dışında Katolik ve Protestanlara ait Kiliselere bağlı özel okullar vardır ve bunlar genel eğitime bir parçası durumundadır. Katoliklere göre inancın bütün insanlara ve milletlere iletilmesi için özellikle ailede ve okulda inancın yaşanması, yorumlanması ve delillendirilmesi gerek. Protestanlar için okul misyonerlik çalışmalarının bir bölümüdür. Okulda İncil okunarak, Hıristiyanlık ruhu teşvik edilerek ve Kilise için yeni insanlar kazanılarak bu görev yerine getirilir.

Ana Okullar

Almanya’da Kiliseye bağılılık ilk doğan çocuğun vaftiz edilmesiyle başlar. Böylece Hıristiyanlığın bir parçası haline gelen çocuk ailede aldığı dinî motiflerle özdeşleşir. Çevresinde gördüğü çeşitli bayram ve merasimlerle din, dini ayin ve günah çıkartmalarla yaşayan Hıristiyanî geleneğin içinde yaşayan çocuk ana okullarında da aynı geleneği daha sistemli bir şekilde elde eder. Zira Batı gibi Almanya’da da ana okullarının çoğunluğu Kiliselerle bağılıdır. Protestan Kiliseler ana okullarının %73 ‘ünü sosyal faaliyet alanları sürdüren “W. Ohlefareteseverbände” vasıtasıyla ellerinde bulundurmaktadırlar. Ana okulları dinî terbiye ve pedagojik yönden yetişmiş kişilerle dinî ortamlar oluşturulup dinî duygunun uygulandırması ve aşılmasına çalışılır.

Kiliseye bağılı olmayan diğer devlet okullarında da pek farklı bir durum yoktur. Her şeyden önce ana okul öğretmenlerinin çocuklara din kavramını daha iyi ve doğru anlatabilmeleri için onların da konuya vakıf olmaları gerekir. Bunu için kanun koyucu ihtiyacı göz önünde bulundurarak öğretmen yetiştiren akademi ve yüksek okullarda zorunlu dersler arasında “Din Pedagojisi” derslerinin verilmesini ön görmektedir. Ana okullarında dersler alıştırmaya şeklinde yapılır. Çocuğun katılmasına engel teşkil eden geçerli bir sebep yoksa bu derslere katılmak zorundadır. Söz konusu etkinliklerin aynı zamanda dinî mekanların gezilip görülmesini de içermektedir.

İlk ve Orta dereceli Okullar.

Katolikler 1992-93 istatistiklerine göre ülke genelinde çeşitli eyaletlerde sayısı 1184’e varan ilk ve orta dereceli eğitim kurumlarına sahiptirler. Bu okullarda yine aynı yılın istatistiklerine göre 302.965 öğrenci öğrenim görmektedir. Protestanların ise ülke genelinde 130 eğitim kurumunda 40.000 öğrencisi bulunmaktadır. Federal Almanya’da orta derecede bir eğitim kurumu olan “Gymnasium” lardan mezun olanlar direk olarak üniversiteye gidebildiklerinden Katolikler bu liselere önem vermişlerdir. Sonuçta Almanya’da yüksek öğrenim gören öğrenciler arasında Katolik Kilisesine bağılı lise mezunlarının sayısı önemli bir yer tutmaktadır.

Dinî Yüksek Öğretim ve Fakülteler.

Almanya'da Teoloji Fakültelerinin hukukî durumu Anayasadan ziyade eyalet yasaları ve kiliselerle olan anlaşmalara göre düzenlenmiştir. Katolik ve Protestan diye ikiye ayrılır. Buralarda dinî ilimlerin araştırılması ve öğretilmesi sağlanmakta ve dinî yönden entelektüel etki devlet üniversitelerine bağlı bu teoloji fakülteleri vasıtasıyla yapılmaktadır. Dinî manada Kiliselere bağlı olarak bu Fakültelerde yapılmaktadır. Fakültelerin profesörlerinin tayin, Kilise otoritelerinin uygun görmesiyle gerçekleşir. Ayrıca ordunun din elemanı ihtiyacını karşılamak üzere askerî teoloji fakülteleri de mevcuttur

Alman Üniversitelerine bağlı 12 Teoloji fakültesi, Kiliseye bağlı 17 Teoloji Yüksek Okulu bulunmaktadır.

Akademiler

Teoloji Fakültelerinin yanı sıra Katolik ve Protestan Kiliselerine ait akademiler bulunmaktadır. Bunlar yetişkinlerin özel, meslekî ve sosyal hayatlarında dinî düşünce ve anlayışı kazanmalarını sağlamak için kurulmuş kurumlardır. Özellikle düşünsel alanda dinî inancı modern dünyada oluşmuş toplumsal katmanlara ulaştırmayı ve böylece inanç ile dünya arasındaki bir diyalog kurmayı, öz konusu diyalogun bilimsel disiplinlere ve çeşitli sosyo – politik temellere uyumunu sağlamak, hayatın getirdiği problemler karşısında Kilise öncülüğünde insanları bilgi sahibi yapma gibi işlevleri yerine getirmektedirler.

Ayrıca bilimsel sempozyumlar düzenleyerek dinî inanç ile sosyal konular arasında meydana gelen problemlere ışık tutan bilgileri topluma aktarırlar.¹⁰⁸

Yukarıda açıkladığımız mesele Alman halkının yüzyıllar devamında benimsediği Hıristiyan din eğitimi ile ilgilidir. Bugünkü hızla değişen dünyada ve Almanya Millî Eğitim Bakanlığının güncel meselelerinden birini oluşturmaktadır. Almanya özellikle ikinci Dünya Savaşından sonra bir göçmen ülkesi haline geldi. Çünkü teknolojik gelişmelerle birlikte bu dönemde değişik milletlere mensup insanlar teknolojik gelişmenin hızlı olduğu ülkelere iş gücü olarak gelmişlerdir. Zamanla bu kişilerin ailelerini de yanlarına almalarıyla bu akış bir göç halini almıştır.

¹⁰⁸ bkz Arabacı, s.74-79.

Bu insanlar kendi kültür ve inançlarını da birlikte getirdiklerinden zaman içinde yaşadıkları topluma ve kültüre uyum sağlamada zorlanmışlar ve zorlanmaktadırlar.¹⁰⁹

Bu nedenle bu yabancı işçilerinin çocuklarına, kendi kültüründen uzaklaşmaması için onların ebeveynleri, okullarda belli derslerin (anadil kursları, din ve ahlak dersleri vs..) okutulmasını savunmaktalar. Bu konuda haklılar, nitekim, bu onların en doğal haklarındandır. Alman hükümeti de konuda elinden gelen tedbirleri almaktadır. Mesela normal Alman eğitime paralel olarak, duyulduğunda ve aynı ulustan en az 8 öğrenci ilgi gösterdiğinde, söz konusu anadilde kurslar düzenlenmektedir.¹¹⁰

b. İngiltere

İngiltere’de Anglikan Kilisesi resmî bir özelliğe sahiptir. Taç giyme töreni dinî bir törendir ve Kral tacını Contorbury Baş psikoposundan alır. Protokol sırasında, Başpiskopos hemen Kral’ın en önemli yakınlarından sonra gelir. Parlamenterler görevlerine bir dua ile başlar ve Anglikan Kilisesi parlamentoda bir temsilci bulundurur. Devlet Başkanı (Kral) aynı zamanda Anglikan Kilisesinin başkanı olup, Başkanın önerisiyle Kilise papazlarını tayin eder. Parlamento Kilisenin örgütlenmesi için yetkili olup, onun doktrin ve ibadet yerlerini denetler. Kilise harlamalarının yarısı hükümet tarafından karşılanıp, Kilise diğer vergilerinde devlete vergi vermekten muaftır. Her türlü uygulamalarında tamamıyla serbesttir. Bu durum İngiltere’de Kilisenin devletin bir unsuru olduğunu, diğer bir tabirle resmî bir dinin bulunduğunu göstermektedir.

Din Öğretimi.

İngiltere’de sayısızca okul kiliselere bağlıdır, ve bunlar belirli şartlarda devletten yardım alırlar. Devlet okullarında din dersleri aksine talep olmadığı

¹⁰⁹ N.Y. Aşıkoğlu, “Almanya ve Avustralya’daki Türk Çocuklarının Din Eğitimi”, Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi, Ankara 1999, s. 443-445; Ayrıca bkz. Cemal Tosun, *Din ve Kimlik*, T. D. V. Yayınları, Ankara 1999, s.2,17.

¹¹⁰ Bkz. H. Coşkun, *Eğitim Teknolojisi Açısından Kültürler arası Eğitim*, Ankara 1997, s. 42,95-97.

takdirde yani anne babanın itiraz etmediği durumlarda resmî müfredat içinde okutulmaktadır. 1944'te eğitime dair düşünülen bir kanun gereğine din öğretimi ve buna bağlı olarak her gün okullarda derse Hıristiyan geleneklerine göre dua ile başlamak mecburîdir. Yine bu kanuna göre hiç kimse dinî görüşünden dolayı öğretmenlikten atılamayacağı ya da farklı muameleye tabi tutulmayacağı gibi. Dinî inancı olmayan birine de din eğitiminde görev verilmez. 1988'de yapılan "Education Reform Act" ile İngiltere'de dinî geleneğin Hıristiyanlık olduğu ve bu doğrultuda eğitim yapılması gereği vurgulanmıştır.¹¹¹

c. Hollanda

Hollanda'daki dinî durum, Almanya'da olduğu gibi Katoliklik ve Protestanlık (Kalvinist)'in çoğunlukta olmasına rağmen din devlet ilişkileri farklıdır. Söz konusu ülkede 18.y.y.'a kadar Kalvinizm resmî devlet dini idi. Fransız ihtilalinden sonra, Fransız ordularının baskısı ile 1889'de Devlet Kilisesi (Kalvinist) kaldırılıyor ve dinle devlet ayrılıyor. Fransız işgali döneminin sonunda devlet, tanınan bütün dinlerin görevlilerinin maaşlarını ödemeye karar veriyor. 1948 Anayasasından 8. bölümünden din başlığı altında din devlet ilişkileri belirleniyor. 1983'te yapılan revizyonda bu bölüm hiç bir tartışma ve muhalefet olmaksızın tamamen kaldırılıyor Anayasa sadece din hürriyetini ifade ediyor. Bundan böyle her kes dinini ve inançlarını ferdî veya kolektif olarak serbestçe yaşama hakkına sahiptir. (madde) Almanya'da olduğu gibi devlet kiliselerden vergi almamaktadır. Devlet önceden temel Hıristiyanî mezhepler (Yeni Katolikler ve Eski Katolikler)'in görevlilerine maaş ve lojman, eğitim ve yönetim konusunda yardımda bulunuyordu. Fakat uzun görüşmelerden sonra devletle Kiliseler götürü olarak senelik 250 milyon Florin'de anlaşılır ve Parlamento bu anlaşmayı 1982'de onayladı. Kiliseler bu parayı ilgililere dağıtacak bir kuruluş oluşturdular.¹¹²

¹¹¹ Arabacı, s. 89-90.

¹¹² Efendioğlu, s.35-36.

Din Öğretimi

Eğitim özgürlüğü Anayasasının 23/2 maddesine göre serbest olup devlet özel ilk öğretimi tamamen finanse etmekte, özel lise ve üniversite Protestan ve Katolikler dahil katkıda bulunmaktadır.¹¹³

Dinî okulları, Hollanda eğitim sisteminin bir parçasıdır ve bu sistemin bütün kurallarına uyarlar. Eğitim ile ilgili yapılan bütün imkanlardan istifade ederler.

Hollanda eğitim sistemi çifte sistem olarak adlandırılmaktadır. Zira eğitim sistemi iki ayak üzerine oturtulmuştur: Açık eğitim (herkesin devam ettiği okullar), Özel eğitim. Açık eğitim devlet tarafından, Özel eğitim ise şahıslar tarafından yönetilmektedir.

Eğitim ile ilgili tüm kurallar devlet tarafından hazırlanmaktadır. Bütün okullar, devlet tarafından belirlenen kurallara uymak durumundadırlar. Açık ve özel eğitim, devlet tarafından aynı şartlarda maddî olarak desteklenmektedir.

Özel okulların, Hollanda eğitim sisteminde yer alması anayasal bir haktır. Dinî grupların Hıristiyanî iktidarlar döneminde yaptıkları mücadeleler ve özel okulların açılması hususunda ileri sürülen tüm gerekçeler Anayasaya dayanmaktadır.

Anayasada bulunan şu maddeler özel okulların açılmasında önemli rol oynamıştır.

1. İnanç özgürlüğü: Özel bir okulun kendi görüşüne dayalı bir eğitim verme hakkı.
2. Kuruluş özgürlüğü: Herhangi bir görüşe veya dine dayalı bir okul açma / kurma hakkı... Bu okulun açılışı ile ilgili devletten finans istendiğinde bazı sayısal şartların yerine getirilmesi gerekir. Bunu yanı sıra, yakın çevrede aynı görüşe dayalı bir okulun bulunmaması şartı da vardır.
3. Şekil verme özgürlüğü: Bu hak, okulu donatmak için gerekli ger türlü araç ve gereçleri kapsar. Bunlar eğitimle, kulun organizesi ve diğer şartlarla ilgili hususları kapsamaktadır. Bu özgürlük, devletin eğitimini sağlam, yani diğer okullara benzer olması şartı ile sınırlandırılmaktadır.

Anayasa, bunların yanı sıra özel bir okulun ders araçlarının seçiminde ve personel alanında tamamen serbest olduğunu ayrıca belirtmektedir.¹¹⁴

¹¹³ Aynı yer.

¹¹⁴ Bkz. Efendioğlu, s. 35-41.

2. İslam Din Eğitimi ve Uygulamaları

İslam'da eğitim ve öğretim ilk önce, Hz. Muhammed tarafından başlatılmıştır. İslam inancına göre Tanrı, gerçek rehberdir. O ilk eğitici. Onu peygamberler ve onlara indirilen kitaplar takip eder. Peygamberler ve kitaplar aracılıdır. Peygamber kendisine vahyedilene insanlara bildirmekle mükelleftir. İşte bu bildirme ile Peygamberin eğitici rolü ortaya çıkar.

Kur'an bir eğitim vasıtası ve İslam eğitimini doğrudan hedef eder. "Oku!"¹¹⁵ Kuran'da ilk İlahî emirdir. Ve bu emrin Peygamberlerden başlayarak İslam'ın ilk devrelerinden itibaren bir uygulama alanı bulunduğu malumdur.

İslam'ın öğretisi temelde Hz. Peygamberin sözlerine ve aynı zamanda davranışlarına dayanır. Allah'tan aldığı buyrukları vahyi katiplerine bizzat kendisi yazdırmıştır (bu kısım Kuran'ı oluşturur) bunun dışındakiler, sahabeleri (dostları, arkadaşları) tarafından çoğunlukla kendi girişimleri ile yazıya geçirilmiştir (bu kısım da hadisi meydana getirir).¹¹⁶

Hız. Muhammed kendisi öğretirdi, Medine'de camide halka vaaz ederdi ve sahabelerin Kur'an'ı öğretmek üzere görevlendirmekte idi. Mesela Murab b. Ümeyri Medine halkına Kuran'ı okumayı öğretmek üzere görevlendirmiştir.

İslam eğitimi ilahî bir menşei olmakla ikili bir amaç gütmüştür. Bu eğitimin başlıca hedefi inanç esaslarını öğretmek, ve bu dünyada Allah'ın emirlerine göre yaşayarak ve gelecekte ebedî hayat için hazırlanarak, Onun rızasını kazanmaktır. Burada hem fert hem devlet söz konusudur. İslam dini her ikisini de içerisine almıştır.¹¹⁷

Bu çocuğun ailesine, milletine, din ve diyanetine hayırlı veya hayırsız insan olması, her şeyden önce aldığı terbiyeye bağlıdır.

Kur'an-ı Kerim'de ilk gönderilen ayette seni yaratanın adı ile oku denilmek suretiyle en önemli konunun eğitim ve öğretim olduğu belirtilmiştir. Bilenlerle bilmeyenlerin eşit olmayacağını belirtmek üzere, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur

¹¹⁵ Alak, 1.

¹¹⁶ Muhammed Hamudullah, *İslam'a Giriş*, Ankara 1996, s. 23.

¹¹⁷ Yazıcıoğlu, a.g.lisans tezi, s.12.

mu ?¹¹⁸ Burada eğitime teşvik vardır. Peygamberimiz Hz. Muhammed, beşikten mezara kadar öğreniniz demekle en büyük görevin eğitim olduğunu belirtmiştir.

Teşekkül devrinde İslam eğitim felsefesi iki temel ilkeye dayanıyordu:

- a. Öğrenme ve bilgileri nakletme bir meslek, daha doğrusu dinî bir ödev idi.
- b. Bu işle meşgul olan kimse tek bir hedef tanıyordu, o da Tanrının rızasını kazanmaktı.

Bir çok ayet ve hadisler ilim almanın önemini açıklamaktadır. İlim her müslüman erkek ve kadına görevdir, ilim alma ibadettir, ilim çok değerlidir, insan beşikten mezara kadar onu aramalı.

Bu temeller esasında İslam eğitimi Hz. Muhammed devrinden itibaren dikkate değer bir gelişme göstererek en-Nemerî (M.XII.y.y.), ez-Zerucî (M. XIII. y.y.), İhvan es-Safa; Gazzalî (M.XII. y.y.), İbn Haldun (M. XIV.y.y.) gibi şahsiyetlerin gayetleri sayesinde en parlak devirlerini yaşamıştır. İslam toplumunda mescit, maddî ve manevî eğitim kaynağıdır. Çünkü orası ibadet sahası olduğu için, ilim merkezidir de. Terbiye ve edep dairesidir. Namaz farizasıyla irtibatlı bir eğitim bürosudur. Namaz safları ahlak ve gelenektir.¹¹⁹

Medine ye hicret edildikten sonra artık, Müslümanlar Mekkelilerin eziyetinden kurtulmuş, istedikleri şekilde hareket etme serbestisine sahip olmuş ve en önemlisi de devletlerini kurmuşlardı. Hz. Peygamberin Medine'ye varmasında hemen sonra bir mescidin inşa edildiği, burada namaz için ayrı bir yerin tahsis edilmesinden sonra ikinci bölümünde eğitim ve öğretim faaliyetlerine ayrıldığı (SUFFA) üçüncü bir kısmında Hz. Peygamber'in ailesi için yapıldığını biliyoruz. Bunlardan Suffa, İslam'ın ilk üniversitesi olmuştur. Bizzat Hz. Peygamber burada dersler veriyordu. Fakat okuma yazma sanatını öğretmek, Kur'an vs.. tedarik etmek üzere diğer öğretmenler de kendisine katılmışlardır. Bedir muharebesinde harp esiri olarak karşı taraftan ele geçen her bir kimse için 4000 dirhem kurtuluş akçesi (fidye-i necât) takdir edilmişken, bunlardan okuma yazma bilenlerden her biri, Medineli on müslüman çocuğunu bunu öğretmek karşılığında hürriyetlerine kavuşabileceklerdi. Zeyd b. Sabit de bunlarda okuma – yazma öğrenen Ensar çocuklarından biridir.¹²⁰

¹¹⁸ Zümer, 9.

¹¹⁹ Muhammed Gazzalî, *Fıkhu's-Sire, Resulullahın hayatı*, İstanbul 1991, s.21.

¹²⁰ Bkz. Z. Kazıcı, *Ana hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul 1995, s. 11.

Hız. Peygamber bir yandan bilinenleri bildiklerini saklamayıp hemen yaymasını emrederken, bir yandan da ihtiyaç duyulan mahal ve bölgelere öğretmenler gönderme yetkisini kullanıyordu. Böylece devlet ve ferdin kuvveti eşit olarak bir noktada birleşiyordu. “Medine de verilen eğitim ve öğretimin seviyesi her geçen gün artmış olmalıdır. Kendisi de Medine’ye hicret etmiş bir kimse olarak Hız. Muhammed, yeni mühtedilerin bilhassa uzakta bulunan kabilelere mensup kimselerin memleketlerini terk etmelerini ve İslam ülkesine yani Medine bölgesine gelip yerleşmelerini istiyordu. Burada, düşman kabileler arasında bulunan kimsenin İslam’ı uygulamalarında zorluklarla karşılaşacakları endişesi ile birlikte, onlara İslamî bir eğitim tahsil temin etme gayesi de vardı. Bu siyaset, Mekke’nin fethine kadar devam etmişti”.¹²¹

İslam ortaya çıktığı zaman Araplarda okuma yazma bilenlerin sayısı çok düşüktü. Mekkelilerden ilk olarak okuma yazmayı öğrenenlerin Süfyan b. Ümeyye ile Ebu Kays b. Abdımenaf oldukları belirtilmektedir. Bunların hocaların da bu sanatı Mina’da öğrenmiş olan Hıristiyan Bişr b. Abdulmelik olduğu anlatılmaktadır. İslam geldiği zaman Kureyş’ten okuma yazma sanatını bilenlerin sayısının ise az olduğu rivayet edilmektedir.

İslam dünyasında daha başlangıçtan beri ilim ve ilim adamları büyük bir rağbet görüyorlardı. Zira, alimlerin, Peygamberin varisleri oldukları anlayışı bütün Müslümanlarda bulunan ortak bir anlayıştır. Bunun için, Müslüman devletinin hemen zamanında, farklı isimlerle de olsa eğitim veren müesseselerin açıldıklarını görüyoruz. Değişik yaş ve gruptaki insanlara hitap eden bu müesseseler (küttab, câmi, medrese, bilginlerin evleri, saraylar vs..) o kadar çoğaldı ki, hemen her yerleşim biriminde bunlardan birini görmek olağan bir hal olmuştur.¹²²

Aşağı yukarı tüm İslam ülkelerinde yaygın din eğitimi yapılmaktadır. Türkiye’de bunun Kuran kursları karşılamakta. Genel eğitim içerisinde din eğitimine özel yer verilmiştir. Türkiye’den farklı olarak diğer İslam ülkelerinde öğrenci Kuran’la doğrudan temas edebilmekte, Kuran konularını öğrenebilmektedir. Aynı şekilde bir çok İslam ülkelerinde İslamî Bilimler Üniversitesi mevcuttur.¹²³

¹²¹ Aynı yer.

¹²² Kazıcı, s. 12.

¹²³ A. Dodurgalı, a.g.m., s.78.

a. Türkiye

Türk Millî eğitim Sisteminin, genel ve özel amaçları; temel ilkeleri; Eğitim sisteminin genel yapısı ve her derecede ve türdeki kurum ve kuruluşlar; öğretmenlik mesleği; okul, bina ve tesisleri; eğitim araç ve gereçleri, eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluklar, 1973 yılında yürürlüğe giren 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile tespit edilmiştir. Bu kanunun amacı: Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refahını artırmak, öte yandan millî birlik ve bütünlük içinde iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır. Millî Eğitimin yürüttüğü çalışmalar da bu kanuna göre yönlendirilmektedir.

Türk Millî Eğitim Sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden kuruludur. Örgün eğitim ilk okul öncesi eğitim, ilköğretim, orta öğretim ile yeksek öğretim kurumlarını içine alır. Yaygın eğitim, örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin bütünüdür.

T.C.'nin 1982 yıl kabul edilen anayasasının 24. maddesi esasında din ve ahlak öğretimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi adında, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında mecburi dersler arasına alındı.

Din dersleri ağırlıklı olarak, yani meslekî lise olarak İmam Hatip Liseleri kurulmuştur.

Yüksek öğretimde İlahiyat Fakülteleri ve İslam Araştırma Merkezleri iş yürütmektedirler.¹²⁴

b. Mısır

Mısır'da genel öğretim içinde din eğitimi dinî eğitim (et-Terbiyetü'l-diniyye) adı altında verilmektedir. Temel eğitim 1. sınıftan başlamak üzere 6. sınıfın sonuna kadar devam etmektedir. Bu derste akaid, ibadet, Peygamberler hayatı, Hadis, İslam ahlâkı ve Kur'an-ı Kerim konuları işlenmektedir.

Ayrıca dua öğretimi üzerinde de çok durulmakta. Klasik İslam ahlâkı yönünde yol ve trafik adabı, toplu mekanlarda oturma adabı, insanla ilişkiler gibi konularda adab-ı meşveret konusu olarak ele alınmaktadır.¹²⁵

¹²⁴ Bkz. Bilgin-Selçuk. s. 54-70.

¹²⁵ Dodurgalı, 79.

Meslekî Din Eğitimi

Mısır'da en önemli eğitim merkezi Camiu'l-Ezher veya sadece el-Ezher olarak adlandırılan külliye'dir. İlk kuruluşu Fatîmiler döneminde 359-970 yılında başlayan cuma camîsiyle gerçekleştirilen bu üniversitede ilk kuruluşu yıllarından itibaren eğitim öğretim yapılmıştır. Tarih içinde ve çeşitli dönemlerde sosyal siyasî ve ilmî bir çok faaliyetin merkezi ve öncüsü olmuştur. Son dönemlerine ise İslam dünyasının bir çok kurumlarında olduğu gibi bir durgunluk içine girmiş özellikle 19. y.y. sonları 20. y.y. başlarında Muhammed Abdullah'ın gayretiyle modernize çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Geçen yüzyılın sonlarında programına din ilimlerinin yanında hesap, hendese, cebir, coğrafya, tarih ve hat gibi dersleri de el-Ezher böylece eğitimde reform yapmak için ilk ciddî adımını atmıştır. Daha sonra idarî ve malî çeşitli düzenlemeler yapıldı. 8 yıl orta öğretim 4 yıl yüksek öğretim olmak üzere 12 yıllık bir tahsil dönemi kabul edildi. Bu dönem daha sonra 16 ya çıkarıldı.

1930'da Külliyyetü'ş-Şeria, Külliyyetü Usulî'd-Din ve Külliyyetü Lügat'ül-Arabiyye adıyla üç fakülte kuruldu. Öğretim ibtida 4, semevî 5, fakülte 4 yıl olarak düzenlendi. Bunun üzerine yüksek lisans ve doktora programları açıldı. 1961'de kabul edilen kanunla tam bir üniversiteye dönüştürüldü. Ziraat, tıp, eczacılık, ticaret, eğitim fakülteleri ile mühendislik ve makine fakülteleri açıldı.

İlk okuldan itibaren öğrenci alındığından ve her dönem bir cüz ezberi mecburî tutulduğundan dolayı Ezher'i bitiren her Mısırlı öğrenci muhakkak hafız olmaktadır.

Ezher'in din eğitimi veren 3 fakültesi yanında ayrıca, 4. Dırasatü'l-İslamiyye ve'l-Arabiyye, 5. Davetu'l-İslamiyye fakülteleri vardır.

1961'de çıkan kanunla aşağıdaki fakülteler ilave edilerek tam bir üniversiteye dönüştürülmüştür. Bu fakülteler erkekler içindir.

6. Eğitim Fakültesi	11. Eczacılık
7. Dil ve Tercüme	12. Hendese Mühendislik
8. Külliyyetü'l-Ulum	13. Ziraat
9. Tıp	14. Ticaret
10. Diş hekimliği	

Kızlar için ise şu fakülteler vardır;

1. Dırasatü'l-İslamiyye ve'l-Arabiyye

2. Dırasetu'l-İnsaniyye

3. Tıp

4. Ulûm

5. Ticaret

Bu fakülteler yanında Ezher bir çok araştırma merkezi ve enstitüye de sahiptir.¹²⁶

c. Tunus

İslam ülkeleri arasında çok ayırt edici olmayan Tunus uzun süre Fransız hakimiyetinde kalmanın farklı bir kültür yaşantı ve halkının çoğunun Malikî mezhebine mensup olması gibi ayırıcı özellikler taşımaktadır

Tunus'ta temel eğitim 6 yıl ilkokulu ve 3 yıl ortaokul olmak üzere 9 yıldır. Temel eğitimden önce okul öncesi eğitimde isteğe bağlı ana okulları bulunmaktadır.

Temel eğitimden sonra orta öğretim yani lise 4 yıldır.

Eğitim-öğretim faaliyeti Eğitim Bakanlığına bağlı olarak yapılmaktadır. Din dersleri de dahil tüm derslerin programları ve ders kitapları Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmakta ve ülkenin Tüm okullarında aynı program uygulanmaktadır.¹²⁷

Genel Eğitim İçinde Din Eğitim

Din dersleri ilkokul birinci sınıftan itibaren lise üçüncü sınıfa kadar zorunlu dersler arasında yer almaktadır.

Din eğitimi, ilkokul birinci sınıftan itibaren içinde Kur'an eğitiminin de bulunduğu Terbiyetü'l-İslamiyye adlı dersle başlamakta.

Bu ders lisede İslam Düşüncesi adını almaktadır. İslam düşüncesi altında verilen din eğitimi temel eğitimin bir devamı niteliğindedir. Aktif öğretim yöntemi ile işlemek üzere düzenlenmiş ders kitapları genellikle alıntı ve iktibaslarla hazırlanmıştır. Alıntı metin ve yazının mihreri olarak çeşitli sunu ve tartışma konuları ile dersin işlenmesi hedeflenmektedir.

¹²⁶ Bkz. Dodurgalı, s. 149-152.

¹²⁷ A. g. m., 146.

Akaid konuları içinde kelim, kaza-kader tartişmaları, (Uşulu'd-Din) Uygarlıkta fıkıh ve makasidu şeriatu'l-İslamiye ve mekasimuha isimli eser ile İslam'da yenileşme ve islah hareketleri, gelenek ve modernizm konuları ele alınmaktadır.

Yaygın Din Eğitimi.

Tunus'ta çok az da olsa bazı camilerde Kur'an eğitimin yapıldığı görülmektedir.

Meslekİ Din Eğitimi

Türkiye'de olduğu gibi, orta ve lise düzeyinde din ğretimi veren bir meslek okulu bulunmaktadır.

Yüksek ğretimde Din Eğitimi

Tunus'ta Zeytiniye niversitesine bağlı iki ilahiyat fakültesi bulunmaktadır. Bu fakülte isimleri ise, "Uşulu'd-Din" ve "Hadaratu'l-İslamiye" dir. Hadaratu'l-İslamiye bölümü sadece yabancı öğrencileri kabul etmektedir. Fakültenin programları arasında bir fark yoktur.

Bu fakültelerin mezunları öğretmenlik ve camide din görevlisi olarak görev yapabilmektedir. Kadro azlığı sebebiyle fakülteye kaliteli ğrenci gelmesini önlemektedir.

İlahiyat fakültelerinde ğretim 4 yıldır. Ancak yabancılar için Arapça hazırlık sınıfı bulunmaktadır.

Mezunlar yüksek lisans ve doktora öğrenimine mezuniyet derecelerine göre devam edebilmektedir.¹²⁸

¹²⁸ bkz. Dodurgalı, s. 146-149.

I I. BÖLÜM

KIRGIZİSTAN'DA DİN EĞİTİMİ

A. GENEL OLARAK KIRGIZLAR VE KIRGIZİSTAN

Türkistan'da yaşayan en eski Türk boylarından biri Kırgızlardır. Kırgız kelimesi ilk defa M.S. VIII. yüzyılda yazılmış olan Orhun Yazıtlarında geçmektedir. Söz konusu kelimenin etimolojik anlamı ve kökü hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Yaygın kanaate göre bu ifade kır+gız kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olup, Kırgezer anlamına gelmektedir.¹²⁹

Kırgızların büyük çoğunluğu bugün Kırgızistan Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Kırgızistan'ın yüz ölçümü 198.500 km/2, nüfusu 4.500.000'dur. Bu nüfusun çoğunluğunu Kırgızlar oluşturmaktadır. Kırgızistan'da 80'e yakın milletlerin mensubu yaşamaktadır. Kırgızistan'ın dışında, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Afganistan, Çin, İran, Pakistan ve Türkiye'de azınlık halinde Kırgızlar bulunmaktadır.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin başkenti olan Bişkek nüfusu ve şartları ile başlıca kültür ve sanayi merkezi durumundadır. Ayrıca Oş, Celalabad, Tokmak, Karaköl, Özgen ve Narın Kırgızistan'ın diğer büyük şehirlerindedir.

Kırgızistan'ın denizlerden uzak ve çevredeki ovalara göre çok yüksek oluşu, iklimi büyük ölçüde etkilemektedir. Kırgızistan, oldukça dağlık bir coğrafik araziye sahiptir. Halk genelde hayvancılık ve ziraat ile geçimlerini sağlamaktadır.

Kırgızlar da, diğer Türk boyları gibi, İslam dinini benimsemişler, Sünni ve Hanefi mezhebine mensupturlar.

Kırgızların İslam'ı kabul etmeleri ile ilgili kesin tarihi bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Kırgızların İslamlaşma süreci hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu durum, Kırgızların toplu halde değil, kabileler halinde ve uzun bir süreç zarfında İslam'ı kabul etmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu

¹²⁹ Üseyin Acı, "Kırgız Sancırası", Kırgızdar, c.II, s.76-77.

görüşlerden yola çıkarak, Kırgızların İslamlaşma sürecini tahminen X-XV yy. olarak belirtebiliriz.

XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Kırgızlar, temel olarak göçebe hayat tarzını yaşamışlardır. Bu durum, Kırgızistan'ın topraklarında gelişmiş bir ilim merkezlerinin, ticaret ve sanayi şehirlerinin gelişmesine ve kendilerine özgü yazılarının ve yazılı edebiyatlarının oluşmasına büyük engel oluşturmuştur. Kırgızların yazılı edebiyatı son zamanlara aittir. Kırgız şivesinde yazılmış olan ilk eser, 1911'de yayınlanmış olan Kılıç Manurkan (Moldo Kılıç)'ın "Zelzele" adlı eseridir.

Sovyet hükümetinin ilk yıllarında Orta Asya'da Türkistan ÖSSC oluşturulmuştur. Daha önce, ÖSSC'nin bir parçası olan Kırgızistan, Ekim 1924'de Rus SFSC'ye bağlı özerk bir yönetim birimi yapıldı. Şubat 1926'da yine Rus SFSC içinde Kırgız ÖSSC, Aralık 1936'da Kırgız SSC oldu.¹³⁰

SSCB'nin dağılmasıyla, Kırgızistan Cumhuriyeti 1991 senesinin 31 Ağustos'unda resmi olarak bağımsızlığını ilan etti. Günümüzde Kırgızistan'ın siyasal, sosyal, ekonomik ve dini problemleri mevcuttur. Bu sahalardaki bilgi, beceri gibi eksikliklerden kaynaklanan problemler gündemi meşgul etmektedir.

Eğitim-öğretim sahasında gelişmeler görülmektedir. Önceden Sovyet ideolojisi ile şekillenmekte olan eski eğitim sisteminin yerini milli değer ve ulusal ihtiyaçlara göre düzenlenen yeni bir eğitim sistemi almış bulunmaktadır.

Bir halkın eğitim, terbiye ve din hakkındaki görüşleri o milletin ata sözlerine, edebiyatına, folkloruna adeta sinmiştir. Edebiyat kültür taşıyıcılardan birisidir. Edebiyat, örf-adet, milli değerler yetişmiş neslin birikmiş değer ve anlayışlarını genç nesle devamlı aktaran unsurlardandır. Fakat, yazılı edebiyatı az olan milletlerin tarihini, dünya görüşlerini, değer yargılarını tespit edebileceğimiz en önemli kaynak, o halkın şifahi kültürüdür.

Göçebe hayat tarzı ve geçirilen tarihi değişimler nedeniyle Kırgız halkı büyük yazma edebiyatına sahip değildir. Ancak, Kırgızların tarihlerini, başlarından geçen savaşları, hayat tarzlarını, dinini, eğitim anlayışını, örf adetlerini aksettiren büyük şifahi edebiyat mirası vardır. Kırgızlarda şifahi edebiyat çok gelişmiştir. Manas Destanı ve diğer şifahi eserler ağızdan ağza dolaşmakta ve böylece kültürel

¹³⁰ "Kırgızlar", Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi, c.13, İstanbul 1989, s.259.

miras nesilden nesle aktarılmaktadır. Aynı zamanda, bu edebiyatlar Kırgız milletinin asırlar boyunca oluşmuş terbiyevi tecrübesinin sönmez kaynağıdır.

Kırgız milli eğitimi yüzyıllarca süreci içine alan, tarihi ve kültürel tecrübenin meyvesidir. Edebi eserler bu tecrübeleri mısralarda aksettirmişlerdir. Destanlar kültürel mirası aktarıma açısından milli eğitim içinde terbiye edici nitelikleri ile ortaya çıkmaktadırlar. Bu sebeple, Kırgız milletinin kalıplaşmış din ve eğitim anlayışlarını tespit etmek için biz edebiyata baş vurduk.

Kırgızlar yerleşik hayata daha yeni geçmişlerdir. Bu dönem Rus işgalinden sonraki XX. yy.ın başlarına denk gelmektedir. Hayat tarzı, milletlerin eğitim sistemlerinin, eğitim kurumlarının gelişmesi açısından çok önemlidir. Kırgızların XIX. yy. öncesi döneme ait eğitim anlayışlarını, eğitim kurumlarını incelerken, onların yaşadığı bölgede büyük ilmi merkezleri veya gelişmiş medreseleri göremiyoruz. Kırgızlar kendi çocuklarını ve kendilerini dini konularda aydınlatması için yaşadıkları yaylalara “molda”ları çağırırlardı. Bazen de, kendi çocuklarını o dönemin ilmi merkezlerine gönderir, dini tahsil almalarını sağlarlardı.

Kırgızların din veya eğitim anlayış ve uygulamaları şifahi edebiyatlarında, yani ağızdan ağza dolaşan, nesilden nesle aktarılan destan, şiir, masal, atasözleri gibi eserlerinde yansıtılmaktadır. Kırgızlar için bu sözel kültür, temel terbiye verici unsur niteliğindedir. Bu tür eserlerin başında Manas Destanı gelmektedir. Manas Destanı Orta Asya Türk tarihi ve medeniyetine ait hatıralar ve etnografik malzemeleri ihtiva etmesi sebebiyle, yalnız Kırgız Türklerinin değil, bütün Türk boylarının abide niteliğinde dünyada eşi az bulunan dev bir eserdir.¹³¹ Bu sebeple, Kırgız kültüründe dinin ve din eğitiminin yerini, önemini araştırırken ilk önce Manas Destanı'na müracaat etmelidir.

Dünya üzerinde ilahi dinlerin yayılmasından sonra hiç bir kültür eski inançlarını bütünüyle terk etmemiştir. Kitaplı dinlerin kuralları, eski inanış ve kabullerle kaynaşmıştır. Kırgız Türkleri arasında da, İslamiyet'in kabulünden sonra, eski Türklere ait olan bazı kültürel unsurları görebiliriz.

Kırgız yazılı edebiyatı Türk dünyasının en genç edebiyatlarından birisi sayılır. Bu Kırgızlarda devlet kuruluşunun ve yazılı edebiyatının XIX. ve XX.

¹³¹ Naciye Yıldız, *Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tesbit ve Tahliller*, Ankara 1995, s. 20.

asırlara ait olması ile ilgilidir. Bu bilgi bize Kırgızlarda sözel kültürün çok önemli olduğunu bir defa daha belgelemektedir.

Kırgızlar XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında sosyal ve kültürel açıdan büyük değişimler yaşamışlardır. Yeni gelen Sovyet yönetimi, milli değerlere bağlı olarak şekillenen ve asırlarca benimsenen Kırgız eğitim anlayış ve uygulamalarına yeni yöneliş biçmişlerdir. Artık Kırgız milli eğitimini milli değerler değil, Sovyet hükümetinin esas ideolojisi Marksizm-Leninizm okulu şekillendirilmektedir. Bu ideoloji dine karşıdır. Bu nedenle din ve din eğitimi yasaklanmıştır. Din eğitimini veren kurumlar, mescit ve medreseler kapatılmıştır. Sovyet hükümetinin baskısı altında hiç bir şair veya yazar eserlerinde dini, onun önemini anlatmaya cesaret gösterememiştir. Kırgız milli edebiyatı, Kırgız Sovyet Edebiyatına dönüştürülmüştür. Din unutturulmaya çalışılmıştır. Edebiyatın, eğitimin esas amacı Sovyet vatandaşı yetiştirmek olmuştur. Yeni edebi eserler bu amacı methetmiş, eğitim faaliyetleri bu amaç doğrultusunda düzenlenmiştir.

Ayrıca Kırgızların Sovyet öncesi hayatını aksettiren eserlerin halka tanıtılması da yasaklanmıştı. Halk arasında yaygın terbiyevi etkisi olan eserlerden dinle ilgili hususlar çıkartılmıştır. Bu işlem, sözlü edebiyatın yazıya aktarılması sırasında özellikle yapılmıştır. Bu nedenle Kırgız halkının Sovyet öncesi hayatını, ondaki din ve din eğitiminin yerini öğrenebilmemiz için o dönemde yaşayan ve eser veren şair ve yazarların eserlerini incelememiz gerekir. Bunların çoğu gizlenmiş, yasaklanmış veya tahrip edilmiş olduğu için sağlam bir araştırma ancak bu eserlerin orijinal metinleri üzerinde yapılabilir. Bu dönemin Kırgız şairlerinden Moldo Kılıç, Moldo Niyaz, Togolok Moldo, Cenicok ve Toktogul'un eserleri, din ve din eğitimi açısından incelemeye değer kültürel miraslardır.

Kırgızistan'ın bağımsızlığa kavuşmasıyla, önceden yasaklanan eserleri yeniden araştırma imkanı doğmuştur. Kırgız halkı için, yitirilen milli değerlerin, tarihi tüm gerçekleri ile öğrenebilme imkanı açılmıştır. Bu imkan sayesinde yukarıda adı geçen şairlerin eserleri yeniden ele alınmaktadır. Günümüzde böyle araştırmaları Kırgızistan'ın genç düşünürlerinden Omor Soronov, Keneşbek Asanaliev gibi edebiyatçılar yürütmektedirler.

Bu tür araştırmalar Kırgız halkının tarihte geçirdikleri ağır günlerin tüm gerçekleri ile tasavvur edilebilmesine yardımcı olur. Keneşbek Asanaliev 1991

senesinde Bişkek'te neşreden Moldo Kılıç'ın tüm şiirlerini toplayan eserinin önsözünde bu konuya şöyle değinmektedir: “Biz Sovyet döneminde milli edebiyatımızı geliştirme ve milli değerlerimizi anlama açısından karanlık dönemi yaşamışız. Bunu ancak “Perestroyka” (yeniden yapılanma programı) ile anladık. Eğer eski sistem, yıkılmadan, hala devam etmiş olsaydı kim bilir biz ne hale gelmiş olurduk. Sovyet hükümetinin, Brejnev'in aynileşme siyaseti biz neredeyse kendi dilimizi de unutuyordu. Bu devirde herkes ancak belirlenen sınırlar içerisinde hareket edebilirdi. Eğer kalıba uymayan birisi fark edilirse, o, hemen kökleri ile yok edilmekteydi. Neticede bütün millet ruhi yoksulluğa uğradı. Herkesin sadece belirlenen yönde düşünmesi gerekirdi.”¹³² Keneşbek Asanaliyev'in yazdığı önsözden yeni gelişen nesilde milli şuurun uyandığını ve güçlendiğini görmekteyiz.

Anlaşıldığı üzere, böyle araştırmalarda orijinal metnin bulunması önemlidir. Bunu göz önünde bulundurarak biz bu çalışmamızda Sovyet öncesi dönem şairlerinden ancak ikisini Moldo Niyaz ve Moldo Kılıç'ın hayatı ve eserlerini yakından tanıma imkanını bulabildik. Çünkü bu güne kadar sadece bu iki şairin orijinal eserleri yeniden ele alınarak incelendi ve neşredildi.

Kırgız halkı XIX. yüzyılın sonlarında büyük değişimler geçirdiği gibi XX. yüzyılın sonlarında da çok önemli değişimleri yaşadı. Bağımsızlık, bir asır önce kapatılan kapıları yeniden açtı. Halk için yine dinini tanıma, öğrenme ve rükünlerini yerine getirebilme imkanı doğdu. Ancak bu dönem önceki dönemden farklıdır. Dünyada dinin durumu değişmekte ve gelişmektedir. Sovyet Devleti sınırları içerisinde din ve din eğitiminin yasaklanmış olması nedeniyle şimdiki, bağımsızlığa kavuşan Kırgızistan ve diğer cumhuriyetlerde dini konuda bilgi yetersizliğinden kaynaklanan çeşitli problemler yaşanmaktadır. Bunların çözülmesi hem zaman hem de yoğun ve programlı bir din eğitimi gerektirir.

Bugünkü Kırgızistan'da örgün din eğitimi faaliyetleri vardır. Önceleri yaşadıkları göçebe hayat tarzı nedeniyle Kırgızların kendilerine ait örgün din eğitimi kurumları yok idi. Din eğitimi sözlü edebiyatın aracılığı ile nasihat tarzında nesilden nesle bir milli değer olarak aktarılmaktaydı. Şimdi Kırgızistan'da örgün din eğitimi bazı okullarda, liselerde, Üniversitelerde “İman dersi” ile; medreselerde, Bişkek

¹³² Moldo Kılıç, *Kazaldar*, Bişkek, 1991, s. 4.

İslam Enstitüsü, Oş D.Ü. İlahiyat Fakültesinde yürütülmektedir. Yaygın din eğitimi ise camilerde vaaz şeklinde ve mahallelerde gerçekleştirilmektedir.

B. KIRGIZ HALK EDEBİYATINDA DİN VE DİN EĞİTİMİ

1. MANAS DESTANINDA DİN VE DİN EĞİTİMİ

Türk destan geleneği içinde Kırgız Türklerine ait olan Manas Destanı, hacmi bakımından dünyanın en büyük destanı olarak karşımıza çıkar.¹³³ Eski Türk destanlarından ve mitolojisinden izler taşıyan Manas Destanı¹³⁴ Kırgızların dış düşmanlar olan Kalmuklar ve Çinliler ile yaptıkları savaşları ve kendi içlerindeki mücadele ve karşılıkların baştan sona manzum olarak ifadesidir.

Manas Destanı tek asırda oluşmamıştır. Manas Destanı en azından üç neslin ve üç asrın mahsulüdür. Her nesil, her yeni dönem destana kendi ilavelerini eklemiş ve farklar ortaya çıkarmıştır.

Eserde Kırgız edebiyatının çeşitli türlerine rastlamak mümkündür. Çokan Valihanov bu hususta şunları söylemektedir: "Manas hikaye, efsane, rivayet, masal türlerini içinde birleştiren bir kahramanlık destanıdır. Kırgızların hayat tarzı, Orta Asya'nın adet ve ananeleri bu destanda tam şekli ile aksolunmuştur. Bu nedenle Kırgızların tarihinde dinin yerini ve önemini öğrenebilmemiz için bu destana müracaat etmeliyiz."¹³⁵

Destanı bu açıdan incelerken, onda eski Türk inanç sisteminden kalan inançlarla ilgili hususları görebiliriz. Ancak bunlar İslam'dan ayrı olarak nitelendirilmemektedir. Çünkü Manas kendisini müslüman bilmekte ve kafir olarak da Kalmukları ve Çinlileri saymaktadır. Destanda kafir diye kabul edilenlerin sıfatları da verilmektedir. Buradan hararetle eski Türk inanç sistemine ait hususların İslam'a atfedildiğini ve onların birer İslami vecibe olarak uyguladığını kabul edebiliriz.

Manas Destanında eski Türk inanç sisteminden kalan yer ve göğün kutsallığı, çeşitli sebeple kesilen kurbanlar, ay ve günlerin uğurlu-uğursuz değerlendirilmesi.

¹³³ Yıldız, s. 19; krşk. için bkz. S. Kazımoğlu, *Türk Topulukları? Edebiyat?*, c. 1., Ankara 1994 s. 120; *Kırgız Ruhu Manas*, Bişkek 1995, s. 15; *Manas Ansiklopedisi*, Bişkek 1995, s. 5; *Manas Bayanı*, Oş 1995 s. 7. v. b.

¹³⁴ Yıldız, s. 20 ; krşk. için bkz. T. Abilda Uulu, "Manas" *Eposundaglı Mifologiyallk Körköm Obraz*", *Kırgız Ruhu-Manas*, Bişkek, 1995 s. 118.

¹³⁵ S. Kazımoğlu., s. 120.

dokuzluma adeti, ağaç kültü, Manas için yaptırılan içi altın dışı gümüş tabut, kahramanı atıyla gömme gibi unsurları görebiliriz.¹³⁶

Buna rağmen destanda karşılaşılan dinî hususların çoğu İslam dinine aittir. Destanda, Allah ile ilgili ifadeler, O'nun yaratıcı, rızk verici, insan kaderini tayin edici, kudretli sıfatları ile zikredilmektedir. Ayrıca, İslam amentüsünde yer alan Allah'a inanç, meleklerle, peygamberlere, gönderilen kitaplara, kadere iman gibi konular destandaki dinî hususları oluşturmaktadır. İslamî vecibelerden olan namaz, oruç zekat, kutsal Mekke ve Medine ziyaretinin yerine getirilmesine destanda çok önem verilmektedir. Aynı şekilde ahiret, kıyamet, cennet-cehennem, hesap günü, soru-cevap gibi samimî inancı gerektiren dinî konular üzerinde önemli durulmaktadır.¹³⁷

Manas namaza durduğunda öldürülmüştür. Çünkü namaz kılarken, kendisini her zaman koruyan, ok geçirmeyen kalkanını çıkarmıştı. Manas onu sadece namaz kılarken çıkartırdı.¹³⁸

Manas Destanındaki mistik mahiyetler incelendiğinde, sofilikte kullanılan Hızır kültüne sıkça rastlanır. Hızır Manasa gelecekte haber veren, dinini öğreten ve ona birtakım mucizeler gösteren şahıs olarak gösterilmektedir.¹³⁹

Manas, İslamî hassasiyeti ve gayreti yüksek bir aileden gelmektedir. Babası Cakıp Han daha doğumdan itibaren İslam adetlerine göre muamele görmüş hatta babası gibi Manas ta Şirkent'te yerleşmiş olan İşkiyye tarikatının şeyhi Seyyid Cemaleddin'in müridi olmuştur. Bu şeyh Manasın her yönden destekçisi idi. Bu bilgi Aksikendî'nin "Mecmuatu't Tavarih" eserinde yer almaktadır.¹⁴⁰

Manas'ın eğitimi konusunda OŞ DÜ. Eğitim Anabilim dalında görev yapan Prof. Dr. Bekembay Apış bir araştırma yapmıştır. ¹⁴¹ Ancak bu araştırma pedagoji ve etnopedagoji zemininde yapılmıştır, din eğitimi boyutuna girilmemiştir.

Manas Destanı'nda B. Apış tarafından eğitimle ilgili hususlar tespit edilmiştir. Biz ise bunlardan da istifade ederek Manas Destanı'ndaki din eğitimi ile ilgili tespit etmeye ve değerlendirmeye çalışacağız. Sovyet devrinde de Manas Destanı üzerinde

¹³⁶ S: Orozbekov, Manas, Bişkek 1978, c.I-V. krşk. bkz. Yıldız, s. 292.

¹³⁷ Orozbekov, Manas, c. I-II., krşk. için. ayrıca geniş bilgi için bkz., Yıldız, s. 292-340.

¹³⁸ T. Abdılida Uulu, s.

¹³⁹ N. Saparbaykızı, "Manas" Destanındaki dinî motifler, (basılmamış lisans tezi), Oş 1999, s. 34.

¹⁴⁰ Seyfettin Erşahin, *Kırgızlar ve İslamiyet*, Ankara 1999, s. 76-77.

¹⁴¹ Bekembay Apış, "Manas pedagojik uluu estelik", Manas bayanı, Oş 1995, s. 141.

çalışmalar yapılmıştır. Ancak dinle ilgili hususlar asılsız gelenek veya mitoloji olarak değerlendirilmiştir.

Manas, Kırgız halkının hayatını onun içtimai, geleneksel, eğitimsel yönünü ortaya koyan bir destandır. Kırgız halkının geçirdiği şanlı tarihi Manas Destanı'na şöhret ve önem kazandırmaktadır. Manas Destanı'na Kırgız halkının tarihi, medeniyeti ve eğitimi demek mübalağa sayılmaz.

Manas Destanı'nda örgün din eğitiminden ziyade yaygın din eğitimi ile ilgili hususları görebiliriz. Ayrıca destanda ailede verilen terbiye konusu defalarca önemle zikredilmektedir. Bunlardan tespit edebildiklerimizi aşağıya alıp değerlendirdim.

Manas 9 yaşına kadar çok şımarık, yaramaz olarak büyütülmüştür. Babası Cakıp Han bu konuda hanımına şöyle demektedir:

“Andasam balam akılı az,	- Görüyorum ki, çocuğumun akılı az,
Cönün tappay döölöt mas,	- Başı boş dolaşıyor,
Talazar deymın dinge kas,	- Din terbiyesin verelim,
Mal azabın balaga	- Fakirliği çocuğa
Bir tarttırıp körölü,	- Tattıralım bakalım,
Cayloodogu koyçuğa,	- Yayladaki çobana, altı ay
Altı ay malay bereli.	- Çıraklığa verelim.
Erkeletip oturbay,	- Şımarmaması için,
Katıktap körölü” ¹⁴²	- Biraz sert davranalım.

Bu mısralarda, Cakıp Han şımarık ve yaramaz yetişmiş oğlu hakkında akılı az olduğundan, ahlaki, dini tanımadığından şikayetçidir. Hanımına oğlumuzu mal derdini yani fakirliği tanıtalım, kendi emeği ile ekmek bulmayı öğretelim. Altı aylığına çobanın eline verelim, çalıştırarak terbiye edelim demektedir. Böylece, insanî faziletlerin geliştirilmesi çalışmayla kazanılacağı savunulmaktadır. Bu düşünceyle Cakıp Han oğlunu Oşpur isimli çobanına bir müddete yardımcılığa vermiştir. Demek çalışma (tecrübe) – terbiyenin en eski ve güçlü usullerindedir. Cakıp Hanın bu metodu kullanması onun özelliklerini benimsediği ve başaracağına inandığından ileri gelmektedir. Oğlunun terbiyesi ve geleceği için endişelenen Cakıp

¹⁴² Orozbekov, Manas, s. 91.

Han, onun çalışarak insanî faziletleri kazanmasını, erdemleri tanınmasını ve gerçek hayatı öğrenmesini istemiştir.¹⁴³

Böylece bir düşüncenin oluşmasında, mısralarda geçen "dini tanımamak"şikayetinden de hareket ederek, İslam'ın etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim pek çok ayet ve hadisler müslümanı çalışmaya, gayret göstermeye, ilim almaya sevk etmektedir. Çünkü Kırgız toplumunda İslam, bir değer ölçüsü olarak kabul edilmektedir.

Kırgız halkında çocuğun terbiyesine çok önem verilmektedir. Terbiyenin anne karnındayken başlaması gerektiğine inanılmaktadır. Bu nedenle hamile annenin yemeğine, rahatına çok önem verilmektedir. Çocuğun sağlam doğması için annenin aşerdiği şeyleri mutlaka yemesi gerekir. Aynı noktayı Manas Destanı'nda da görebiliriz. Manas'ın annesi ona hamileyken aslanın kalbine aşermiştir.¹⁴⁴Bu durum destanda şöyle anlatılmaktadır:

“Baybiçe bolso bul kündö	- Bugünlerde Hanın büyük hanımı
Bal, şekerge karabayt,	- Bala, şekere bakmıyor.
Başka tamak carabayt.	- Asla yemek beğenmiyor.
Cesem deyt colbors cürögün	-Aslan kalbini (yemek) istiyor.
Mından başka samabayt.” ¹⁴⁵	- Başka yiyecek düşünmüyor.

Bu mısralarda Manas'ın annesi bal, şeker veya başka yemekleri pek istememekte, ancak aslan kalbini aşermektedir. Cakıp Han hanımına aslanın kalbini getirmiş, kadın da onu yiyince rahatlamıştır.

Atalar, çocukları duyarlı, akıllı, zeki, güçlü, sağlıklı ve sağlam fikirli, hayata hazırlıklı, zorlukları yenebilecek, sabırlı, metanetli olarak yetiştirmede çeşitli halk oyunlarını kullanıyorlardı. Manas Destanı'nda da çocuğun her yönlü gelişmesini sağlayan oyunlara pek çok rastlayabiliriz.¹⁴⁶

İslam'da annenin önemi büyüktür. Aynı duyguları Manas Destanı'nın da annenin hamilelik devri doğacak çocuğun sağlam terbiyesinin zemini, başlangıcı olarak görülmektedir.

¹⁴³ bkz. B. Apış,a.g.m., s. 139-140.

¹⁴⁴ Apış, s.140

¹⁴⁵ Orozbekov, s. 51.

¹⁴⁶ Apış, s.141-142.

Oyun, çocuğun gelişmesinde çok etkili bir terbiye usulüdür. Çocuk oyunu gerçek hayat olarak bilir. Bu prensip İslam eğitiminde de, şimdiki eğitimde de kullanılır. Manas Destanı'nda da çocuğun gelişmesine etki eden, onu her yönünden geliştiren oyunların ustalıklı kullanıldığını görebiliriz.¹⁴⁷

Destanda ölümsüzlüğü onda methedilen Ana vatan sevgisi, himayesi, milletin selameti, bağımsızlık gibi kutsal insanî erdemler, duygular kazandırmaktadır. İşte böyle yüksek insanî erdemlerin, kahramanlıkların methiyle yetişen genç neslin terbiyesine, vicdanına etki eden destan, gerçekten de Kırgız milletinin pedagojik şanlı mirasıdır.

Manas ve onun kırk yiğidi hayatlarını savaşlarda geçirmelerine rağmen insanî faziletlere sahip, sevgiyi ve saygıyı bilen insanlardır. Bu insanların örnek şahsiyetleri, davranışları halk etnopedagojisinde bir ülkü olarak kabul edilmektedir. Destanda Bakay ve Kankey halkın akıllı, Danışman ve Yolbaşçı birer eğitimcilerdir.

Manas, zeki hanımının tavsiyesine uymayarak büyük savaşa girer ancak hayatındaki en büyük hatayı yapmış olur, kırk yiğidini kaybeder, bir de bu savaşta kendisinin vefatına sebep olan yarayı alır. Halk bahadırı hanımının doğru sözünü dikkate almaz, haksız yere savaşa gider ve böylece felakete uğrar. Manas Destanı bunu anlatmakla okuyucuya en yüksek insanî erdemi, insanperverliği öğretmektedir. İşte böyle terbiye edici yönüyle Manas Destanı bir pedagojik destan olarak nitelendirilebilir.¹⁴⁸

Anneler, nineler fitrî eğitimciler. Destanda kadının değeri yüceltilmekte tabiat ve toplum önündeki kutsal vazifesini takdir eden ecdatlarımız danışmanlığı destandaki pedagojik unsurların en önemli olanlarından biridir. Böyle geçmiş, zor zamanlarda kadın zatına bu kadar önem verilmesi destanın pedagojik bir eser olduğunun delilidir.¹⁴⁹

Gördüğümüz gibi destanda kadın zatına pek çok saygı gösterilmekte. Bu da İslam düşüncesinin esasında geliştiğini göstermekte. Bu husus İslam'da çok önem taşımakta. Hz. Peygamber cahiliye devrinin kızları diri-diri gömme gibi çirkin ve anlamsız adetini, annelere saygı, kızlara şefkat sevgi gibi kutsal duygularla silmiştir. Manas Destanı'na ise bu husus aynı İslam'ın tavsiye ettiği şekilde zikredilmektedir.

¹⁴⁷ Apış, s.148.

¹⁴⁸ Apış, s.142-143.

¹⁴⁹ Apış, s.143

Manas'ta bahadır Manas'ın zürriyetini Semetey sonra torunu Seytek'le devam ettiğinin anlatılması halka gelecekte umudunu kesmeme ruhunu kazandırmaktadır. Bununla destanın pedagojik yönünü daha bir kere ortaya koymaktadır. Destanda savaş olmasına rağmen Kırgız milletinin içtimai hayatının her anının sosyal ve ahlakî meselelerinin, coğrafi, tıbbî, felsefî, astronomik, psikolojik ve pedagojik anlayışlarının belirtilmesi halkın hayat anlayışını ortaya koymaktadır.¹⁵⁰

2. Moldo Niyaz (1823-1896)

a. Moldo Niyaz ve Eserleri Hakkında.

Kendi şiiriyle Kırgız edebiyatı tarihinde önemli yere sahip olan Moldo Niyaz Kırgızistan'ın güneyindeki Oş vilayeti, Kadamcay ilçesi Kızıl Bulak köyünde 1823 senesinde dünyaya geldi.

Moldo Niyaz XIX. yüzyılın Kırgız şairlerinden biridir. Ama ne yazık ki bugüne kadar hiç araştırılmamıştır. Halk tarafından tanınsa bile onun hayatı ve eserleri üzerinde ilmî tedkikat yapılmamıştır. O şiirleri kağıda yazarak-çizerek yazan bir şair değildi. O bir aşıktı, ozandı. O fakir olmasına rağmen, köy şehir gezer kendi şiirleri ile vatandaşlarına Hakkı tanıtmaya, devlet adamlarının adaletsizliğini, zulmünü şiddetle kınayarak fakirlerin hakkını korumaya çalışırdı.

Moldo Niyaz Kuzey ve Güney Kırgızlarının, Çin ve Orta Asya Türk halklarının edebiyatında, medenî ve siyasî hayatında önemli bir yere sahiptir. Moldo Niyaz XIX. yüzyılda yetişen insanperver, vatansever, büyük felsefeci, tarihçi ve seyahatçi alim idi. Ancak, Kırgızın bu alim, vefalı oğlu milletine tanıtılmadı, Vatan uğrunda yazdığı şiirleri küllendiler.

Zamanının ileri gelen düşünürlerinden bir olan Moldo Niyaz bir kaç dili biliyordu. O eserlerinde Arapça, Farsça, Osmanlıca ve Çağatayca ibareler kullanıyordu. Moldo Niyaz, şiirlerini Arap alfabesi ile Kırgız dilinde yazmıştır. Ve onları aynı şekilde el yazısı ile çoğaltmıştır.¹⁵¹

Bolot Muratalı Uulu Yunusaliyev şairin tahmin edilen 7 el yazma eserinden ikisini bulmuştur. Üçüncüsünü Abılğanı Erkebayev bulmuş. Bulunan eserler Bişkek El Yazma Vakfına teslim edilmiştir. Diğer dördü daha bulunmamıştır. Bu eserlerin

¹⁵⁰ Apış, s.143-144.

¹⁵¹ bkz. Moldo Niyaz, *Sanat digarastlar*, Bişkek 1993, s. 3-24.

Çin Kırgızlarının, Özbekistan'da veya Tacikistan'da yaşayan Kırgızların elinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Vakfa teslim edilen el yazma kitapları eski Kırgız türkçesinde Arap alfabeyle yazılmıştır. Ravşan Zulpukarov ise onları kiril alfabesine aktarmıştır.

Moldo Niyaz'ın hayatı ve eserleri üzerinde araştırmaları Omor Sooronov yapmaktadır.

Omor Sooronov tarafından hazırlanan "Sanat dig arasttar" adlı Moldo Niyaz'ın hayatı ve eserleri hakkındaki kitap 1993 yılı Bişkek'te neşredilmiştir. Bu eserde şairin hayatı, eserlerinin nasıl bulunduğu, şiirlerde hangi konuların açıklandığı, ve onların Kırgız edebiyatında, tarihinde sahip olduğu yeri ve önemi hakkında bahsedilmiştir. Ayrıca şairin bulunan 3 el yazma eserinde yer alan şiirlerin hepsi de bu esere giritilmiştir. Şiirleri Sanat, Sanat digarast, Sanat digar, Sanat hasirat, Kurmancan Datka başlığında dırlar

Orta Asya'daki Rus işgali sadece Moldo'nun değil, tüm halkın hayat şartlarını ağırlaştırmıştır. Mektep ve medreseler kapatılmış, din eğitimi de yasaklanmıştır. Bu kaygı şairin kalbini derinden yaralamıştır. Şiirleri de bu hüznü aksettirmekte idiler.

"Müslümanlar çok bolup	- Müslümanlar yok oldu
murunku marttar caylandı	- Eski mertler kayboldu
Butparast kafir sak bolup,	- Putperest kafir güç aldı
Zamana çapka aylandı," ¹⁵²	- Devir tersine döndü.

Moldo Niyaz bu mısralarda, Müslümanların sarsılan hayatı, önceki mertlerinin yok olduğu, putperest kafirin iktidara geldiği ve zamanın kötüye, sola döndüğü anlatılıyor.

Moldo Niyaz şiirlerinde zor şartlara düşen halkının hayatını, milletini müdafaa eden kahramanların öyküsünü anlatıyor. Şair 1864 yılında Türkistan, Evliya Ata, Çimkent şehirlerinin müdafaası için Rus baskıncılarına karşı mücadele eden Alımkul önderliğindeki Müslümanların kahramanlıklarını şiirlerinde yansıtmıştır.

¹⁵²Niyaz, s. 160-161.

b. Moldo Niyaz'ın Eserlerinde Din ve Din Eğitimi

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde İslam dininin her hükmüne, vecibelerine ait mısraları bulabiliriz. Şair kendi devrinde Kırgız milletinin dinî yaşantısını en iyi şekilde aksettirmiştir. Şair pek çok dil bildiği ve her konuda mükteşebatı iyi olduğu için eserlerini gerçek İslamî anlayış esasında yaratmıştır. Bu çok önemli özelliktir. Çünkü bu esasta yaratılan eserler Kırgız edebiyatında çok azdır. Bir de bu eserler Kırgız milletinin Sovyet döneminden önceki hayatının ve düşünce tarzının tespiti için çok önemlidir. Nitekim böyle orijinal kaynaklar çok azdır. Bu çalışmamızda onun eserleri üzerinde çok geniş duramayız. Bu nedenle eserinde geçen esas dinî unsurları ve din eğitimi ile ilgili hususları tespit etmeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

b.a. Allah'la ilgili mısralar.

Moldo Niyaz Allah'ın her şeyi bilen, işiten, gören, tayin eden gibi sıfatlarını somut örnekler vererek anlatıyor.

Cazına kılma garibni	- Azap verme garibe
Alla naamın hurmatı	- Allah adının şanına
Sarsan kılma miskinni	- Perişan eyleme miskini
Sattar naamın hurmatı	- Settar adının şanına
Gamkin kılma cumlani	- Kederde bırakma kimseyi
Gaffar naamın hurmatı	- Gaffar adın şanına
Can egem berip ıymannı ¹⁵³	- Yüce Mevla vermiş imanı
Egem bilet şunç-ki	- Sahibim (Rabbim) biliyor ki
Eki dünya baarini. ¹⁵⁴	- İki dünya hepsini

Moldo Niyaz bu mısralarda cezayı verme garibe Allah adın hürmeti, sokaklarda bırakma miskini Sattar adın hürmeti, gamlı kılma cümlemizi Gaffar adın ile diyerek, Allah'a kendi ilim ve sıfatları ile dua etmektedir. Şairin eserinde buna benzer pek çok mısraları görebiliriz.

b.b. Peygamberle ilgili mısralar.

Beyişten çıkkan sooluk	- Cenneteen çıkan
Közü kööhar kök koçkar	- Cevher gözlü koçu

¹⁵³ Niyaz., s. 140.

¹⁵⁴ A. g. e., s. 141.

Köböytön Musa paygamber.

- Hz. Musa beslemiştir.

(VI. Sanat digarast)¹⁵⁵

Bu mısralarda Hz. Musa'nın cennetten çıkan gevher gözlü koçları güttüğü anlatılmaktadır.

Paygamberim ummat dep

- Hz. Peygamber bizi ümmetim diyerek

Dasthar bolsun maşharda

- Destek etsin maşherde.

(II. Sanattar)¹⁵⁶

Bu mısralarda anlatılan Hz. Peygamberimizin sünneti, resul, yolbaşçı sıfatları, onun Ahirette vaad ettiği şefaati ile ilgili mısralar pek çok yerde geçmektedir.

b.c. Meleklerle ilgili mısralar.

Cetkirip cayga koygonço

- Mezarına getirildiğinde

Cetmiş cerde parişta

- Yetmiş yerde melekler

Tosup saval kılrat deyt,

- Sorular sorarlar

Iyman coldoş bolboso,

- Eğer imanın yok ise

Sakalı menen çaçını

- Sakalın ile saçını

Hasirat kılıp culat deyt.

- Pişmanlıkla yolarsın.

Münkür, Nankir parişta

- Mmünker ile nekir meleklerin

Savalı anan kişin bolot deyt.

- Soruları ise daha da zor olur derler

Coobun tak berbesen

- Cevabını bilemezsen

Çımınça canga kıyın deyt.

- Sinek kadar canına çok zordur.

(VII. Sanat digarast)¹⁵⁷

Bu satırlarda yazar, ölen toprağa verildikten sonra 70 melek onu sorgu suale tutarlar, eğer imanını olmazsa ölenin o sakal saçını yolarak pişman olur diyor. Münkür ve Nekir ise sorularını daha sonra verirler, cevabını bilmeyenin canı da çok azap çeker diye Moldo Niyaz Kabir hayatını anlatıyor.

Azrail alganda

- Azrail aldığı anda

Arşka karap can ketet.

- Arş'a doğru canın gider

Kıyamattin bir eşigi

- Kıyametin bir kapısı

Körüstön karap tan ketet.

- Mezarında açılır.

(II. Sanat digarast)¹⁵⁸

¹⁵⁵ A.g. e., s. 46..

¹⁵⁶ A.g. e., s.78.

¹⁵⁷ A. g. e., s. 51.

Bu mısralarda Azrail aldığıında canı o arşa göre yükselir, kıyametin bir kapısı da mezardan açılır, deniliyor.

b.d. Şair böyle ibretli satırları yazarak halkına bu geçici dünyanın faniliğini, asıl düşünülmesi gereken Ahiret olduğunu hatırlatıyor. Nitekim Ahiret hakkında şair şöyle demektedir.

Adamzat ölot bir küni	- Bir gün ölür insan da
Ahiretti – cay degen...	- Ahireti yer bilen...

(I Sanat hasirat)¹⁵⁹

İnsan bir gün gelir ölür, onun asıl yeri Ahirettir.

Yazar Ahireti eserinde bir kaç yerde yavmü'l ceza diye geçmektedir.

Ataa kılar ıymanın	- İhsan eder imanı
Ar bandani ilahim	- Her kuluna Tanrım
Yavmul caza mahşarda	- Ceza günü mahşerde
Salih kılıp amalın	- Salih ise amelin
Azireti Aalı cayları	- Hz. Ali yerleri
Havzu kavsar şarbatta	- Şerbetli havuz kevserin
Azali tagdir, albatta,	- Kader ezeldir elbette
Asiy, cafiy, gamrahni	- Asî, cafi, yoldaşı
Calakasın can egem	- Affetsin yüce Mevla
Cayını kılıp cannatta.	- Yerini etsin cennette.

(II Sanat digarast)¹⁶⁰

Bu mısralarda, her iman eden kuluna Allah'ın, imanını ihsan etmesini, ahirette herkesin amelinin salih olmasını, O'nun cemalini görmeyi nasip etmesini, ezeli kaderde mekanın cennette olmasını dileyerek dua edilmektedir.

b.e. Ayrıca cennet hakkında da şöyle anlatılmakta,

Can egem cannattı	- Yüce mevla cenneti
O dünyanın davlatin	- Öbür dünyanın devletidir.

(Kurmancan datka)¹⁶¹

¹⁵⁸ A. g. e., s. 34.

¹⁵⁹ A. g. e., s. 68.

¹⁶⁰ A. g. e., s. 35-36.

¹⁶¹ A. g. e., s. 105.

Bu mısralarda cennet, emek ve eziyetlerin mükafatı, sonsuz hayatın zenginliği olarak anlatılmaktadır.

Enesi iraaızı bolgonun, - Annesi razı olanın
Cayı bolot cannatta. - Yeri olur cennette.
(Kurmancan Datka)¹⁶²

Yazar bu mısralarda annenin rızasını alanın elbette cennete gideceğini anlatıyor.

Cehennem de şöyle anlatılmakta,
Azabı kattık dozokton - Azabı zor olan cehennemden
Aman kılsın hudayım. - Kendisi korusun tanrım.
(I Sanattar)¹⁶³

Azabı çok şiddetli olan cehennemden kendin koru diye Yüce Yaratana yalvarıyor.

Yazar fanî ve ebedî dünyaya çok önem vermektedir. Onlardan örnek vererek ibret almalarına sevk etmektedir.

Amal kılar bu dünüyö, - Amel eden bu dünyada,
Camal körör o dünüyö. - Cemalini görür o dünyada.
Camannın cayı bu dünüyö, - Kötünün yeri bu dünya,
Cakşının cayı o dünüyö. - İyinin yeri o dünya.
Zalımın cayı bu dünüyö, - Zalimin yeri bu dünya,
Aalımın cayı o dünüyö. - Alimin yeri o dünya.
(VII Sanat digar)¹⁶⁴

Bu dünyada salih amel işleyen Allah'ın cemaline mazhar olur, zalimin yeri bu dünya, iyinin yeri o dünya, yani zalim bu dünyayı seçer, iyi ise ahireti demek istiyor, alimin yeri o ebedî dünya diyor. Görüldüğü gibi ahiret fanî dünyadan üstün görülerek karşılaştırılıyor.

Bir de bu dünya yalan 5 günlük, geçici dünya olarak nitelendiriliyor.
Beş kün ötür düynödö ... - Beş günlük geçici dünyada
(VI Sanat digarast)¹⁶⁵

¹⁶² A. g. e., s. 106.

¹⁶³ A. g. e., s. 27.

¹⁶⁴ A. e., s. 111.

¹⁶⁵ A. e., s. 46.

Aynı şekilde ahiretin unsurlarından olan Sırat köprüsü hakkında şöyle denilmekte:

Burakka minip mahşarda	- Buraka binerek mahşerde
Kıldan içke köpürük	- Kıldan ince köprüde
Sıratтан ötkün, datkayım!	- Sıratтан geç, datka hanım!

(Kurbancañ Datka)¹⁶⁶

Moldo Niyaz, halkının bağımsızlığı için mücadele eden Kurbancañ Dakka'ya Mahşerde Burak'a binip kıldan ince olan Sırat köprüsünden geç diye dua ediyor.

Burak hakkında da bir kaç yerde geçmektedir. Mesela:

Huda süygön aşıklar	- Allah'ın sevdiği aşıklar
Minip oynar burakka.	- Buraka binerek oynarlar.

(V Sanat digar)¹⁶⁷

Allah'ın sevdiği aşıkları ahirette buraka binerek oynarlar.

İslam'ın vecibelerine de eserde önemle durulmuştur.

Katındın halı cakşısı	- Hanımın en iyisi
Beş ubak namaz okuvçu	- Beş vakit namaz okuyandır.

(V Sanat digarast, II Sanat digar)¹⁶⁸

Görüldüğü gibi namaz iyi bir fazilet olarak nitelendirilmekte.

Baş alıp ketet Makka dep	- Başını alıp giden Mekke diye
Acılar cetsin muratka.	- Hacılar muradına yetsinler.

(XI Sanat digar)¹⁶⁹

Şair her şeyini geride bırakarak Mekke'ye giden hacıların ibadeti kabul edilsin, muradına ulaşsınlar diye dua etmektedir.

Moldo Niyaz zikrettiğimiz konularımızdan başka, Kur'an, Kelime-i Şehadet, helal-haram, kafir müslüman, sahabeler, şeytan, mübarek geceler, mehdi ve benzeri unsurlar hakkında bahsetmiştir.

Eğitim ve din eğitimi konusundaki fikirlerini Moldo Niyaz aşağıda örneklerde yer alan satırlarda açıklamaya çalışmıştır.

¹⁶⁶ A. e., s. 105.

¹⁶⁷ A. e., s. 98.

¹⁶⁸ A. e., s. 45, 91.

¹⁶⁹ A. e., s. 131.

İlmin kani Buhara'da.

- İlmin bulağı Buhara'dadır.

(III Sanat digarast)¹⁷⁰

İlmin beşiği Buhara'da olduğunu belirtmekle, o zamanda herkesin ilimleri Buhara'da öğrendiklerini daha bir kere hatırlatıyor.

Aziz kılat ar cerge

- Aziz eder her yöne

İlimnen cakşı bar beken?

- İlimden daha iyi var mıdır?

(VI Sanat digarast)¹⁷¹

Bu satırlarda ilmin çok değerli olduğu, onun sahibini her yerde aziz kıldığı anlatılıyor. Bununla ilim âlmaya sevk etmektedir şair.

Görüldüğü gibi Kırgız toplumu için İslam din eğitimi çok önem taşımaktadır. Moldo Niyaz'ın eserlerinde İslam'ın mezheplerinden, imamlarından söz etmektedir. Bu da onun ilim sahibi ve zamanını düşünürü olduğuna delalet etmektedir.

Aynı şekilde şair şiirlerinde yeri geldiğinde ilmin faziletleri, önemi, alimler hakkında bahsetmektedir.

Şunu belirtmemiz gerekir ki şiirlerde kastedilen ilim dünyevî ilimlerden daha çok dinî ilimlerdir. Çünkü bu devirde her şey İslam düşüncesi esasında algılanmakta idi. İlim demekle Allah'ı tanımak, İslam'ı anlamak, öğretmek anlaşılmaktadır. Bu nedenle ilim almak demek dinî bilgiler başta olmak üzere eğitim öğretime tabi tutulmak anlaşılmakta idi. İlim alma faaliyetleri medreselerde yürütülürdü. Şair kendisinin medresede okuma, alim olma arzusunu mısralara şöyle dökmüş:

Madrasa pışık kış

- Kırpiçten olan medresemizde

Masala maana talaşıp

- Ders ve manayı tartışarak

Moldo bolsom deyt elem.

- Hoca olmak isterdim.

(IX Sanat digar)¹⁷²

Bu mısralarda şair, tuğladan kurulan medrese, orada hocaların verdiği derste tartışarak öğrensem demektedir.

Ayrıca, şair kendi halkının sosyal hayatını çok güzel bir şekilde aksettirmiştir. Dine uygun yaşantıyı iyi diye nitelendiriyor ve aksini kötülüyor. Mesela gelen baskıncı Ruslara "it kafir" diye adlandırıyor, şiirlerinde kullanan kafir kelimesini her zaman Ruslar için kullanıyor. Mesela aşağıdaki satırlarda,

¹⁷⁰ A. e., s. 38.

¹⁷¹ A. e., s. 49.

¹⁷² A. e., s. 126.

İmam Mahdi kelse eken

- İmam Mehdi geleydi

İt kafir baarı ölsö eken.

- İt kafirlerin hepsi öleydi.

(X Sanat digarast)¹⁷³

Biran önce İmam Mehdi gelse de bu it kafirlerin hepsi ölse diye dilemektedir.

Böylece şiirlerin çoğunda aynı kendileri yaşadığı hayattan örnek vererek ilimli ve ilimsizin halini karşılaştırıyor. Verdiği canlı örnekleriyle dinî hükümlere uymaya, ilim alma teşebbüsüne sevk ediyor.

İşte böyle manalı ve ibretli şiirleri ile Moldo Niyaz halkı tarafından sevilmiş, hatırası saklanmıştır.

3. Moldo Kılıç (1866-1917)

a. Moldo Kılıç ve Eserleri Hakkında.

Moldo Kılıç XIX yy. in başlarında yaşayan Kırgız düşünürü, şairidir. Onun hayatı önemli tarihi değişmelerin gerçekleştiği, hükümet ve sistemlerin değiştiği döneme denk gelmiştir.¹⁷⁴ Bu da elbette ki onun eserlerine yansımıştır. Bu nedenle Moldo Kılıç'ın eserlerini incelerken iki noktaya dikkat edilmesi gerekir. İlki, Moldo Kılıç'ın icadî hayatı Kırgız ve Rus halkının bir biri ile sosyal, ticarî, siyasî, ekonomik, kültürel vs.. alış-verişlerini yeni geliştiği döneme isabet etmiştir. Bu dönemde Kırgız halkı çok ağır günlerini yaşamakta idi. Halkın üzerinde iki taraflı baskı vardı, biri yeni gelen hükümdar çar Rusya baskısı ise diğeri ise yerli zengin manapların zulümü idi. Bu dönemde Kırgız halkının yaşadığı ağır günleri şair kendi şiirlerinde en orijinal hali ile canlandırmıştır. İkincisi, Moldo Kılıç, zamanının belirli ilim adamlarından ders almış, tedrisatını medreselerde gerçekleştirmişti. O Arap, Fars ve Türk dillerine hakimdi. Aynı zamanda doğu edebiyatı ile yakinen tanışmıştı.¹⁷⁵

Sovyet devrinde Moldo Kılıç'ın eserleri üzerinde ancak iki mastır tezi yapılmıştır. Biri onun kullandığı dili diğeri de onun edebiyatı üzerinedir. T. Samançin Moldo Kılıç'ın bazı şiirlerini seçerek (Bişkek'te) 1946 yılı Frunze'de yayınlamıştır. Bu eserin giriş kısmında yazar şairin hayatı hakkında bilgileri

¹⁷³ A. e., s. 58.

¹⁷⁴ Moldo Kılıç, s. 4.

¹⁷⁵ bkz. a.g.e., s. 204-205.

vermekle birlikte, icadı üzerinde zamanına uygun bir tahlilde bulunmuştur. Şunu da belirtmemiz gerekir, T. Samançin bu eserinde, Moldo Kılıç'ın şiirlerinde bulunan dinle ilgili hususları onun icadındaki bir leke olarak nitelendirmektedir ve bu anlayışla onları şairin şiirlerinden çıkartmıştır. Bu durumu T. Samançin kendisi şöyle izah etmektedir, “Real ve orijinal olmayan dinî unsurları şiirlerden çıkarttım. İşte bununla Kılıç'ın eserleri edebî yönden daha güzel oldu. Kılıç Müslüman yazarlardan çok etkilenmiş olmalı ki, hep dinden, şeriattan, Peygamberlerden, Tanrı'nın yaratıcı, kudret sıfatları hakkında bahsetmekten kendini alıkoyamamış”.¹⁷⁶

1946 yılı neşredilen bu eserden sonra 40-50 yıldır Kılıç'ın şiirleri hiç neşredilmemiştir.¹⁷⁷

b. Moldo Kılıç'ın Eserlerinde Din ve Din Eğitimi:

Moldo Kılıç şiirlerinde Kırgızların günlük hayatını, insanların birbirleriyle olan münasebetlerini, tabiatın güzelliğini, ahlakı, korunması gereken değerleri, dini, ibadeti anlatmaktadır.

Moldo Kılıç'ın eserleri onun büyük bir halk eğitimcisi olduğunu göstermektedir. Mesela “Kız-Cigit” adındaki şiirinde Moldo Kılıç kız çocuğun yetişmesine ilişkin yaşlara ait özellikleri tarif etmiştir. Bu şiirle şair anne babaları çocukların terbiyesine önem vermeye çağırılmaktadır. İnsanın şahsiyetini ailede aldığı terbiye ile şekillendiğini hatırlatıyor.

Terbiyenin esası ahlaktır. Ahlak ise dindir. Dinî öğretiler ahlakın özünü oluşturuyor. Moldo Kılıç şiirlerinde bu prensibi günlük hayattan somut örnekler vererek açıklamıştır. Mesela “Aldamçı” (Yalancı) adlı şiirinde yalan söylemenin, rakı içmenin, haram yolda olmanın çirkin bir huy olduğunu, böyle bir insanın akıbetinin kötü olacağını söylemektedir. Ayrıca, yalancının hilelerini, nasıl ekmek kazandığını, nelerle meşgul olduğunu örneklerle anlatmaktadır. Böyle huyun çok kötü olmasıyla birlikte, ahirette de yaptıkları için hesap vereceğini, helal olmayan işlerle uğraşmanın yerinin ancak yedi cehennem dibi olacağını belirtmektedir. Böyle heva-i nefse uymayı kınayarak doğru yolu tavsiye etmektedir. Ona göre, doğru yol

¹⁷⁶ bkz. a.g.e., s. 234-236.

¹⁷⁷ a.g.e., s. 204.

ilmin ışığı ile bulunur; oku, çalış, akıl yürüt, düşün, Allah'a dua et, ibadet et, iman yol arkadaşın olsun diyor ve şöyle dua ediyor:

Naadançılık akmak iş	- Naadanlık kötü iştir
Aldaganın koy betpak!	- Aldamanı bırak betbaht!
Er moynuna bolsun karz,	- Er boynuna olsun borç
Okuş menen ok atmak	- İlim almakla ok atmak
Can cırgal raakat	- Canın rahatıdır
Tarbiyalap den bakmak,	- Kendimizi terbiye etmek, geliştirmek
Dindi biliş bizge parz.	- Dini bilmek bize farzdır.

Şair bu satırlarda yalancılığın, ahmağın işi olduğunu, bu huyun bırakılması gerektiğini söylemektedir. Çalışmak, hayvancılık, çiftçilikle uğraşmanın yanı sıra dini herkese öğretmenin farz olduğunu, namazın insanın kalbini temizlediğini, terbiyelediğini belirtmektedir. Bu ifadelerden şairin, dinin terbiyeci yönünü çok iyi bilmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Moldo Kılıç "Kol Kazal" isimli şiirini çok kötü hasta olduğu zamanda yazmış. Bu şiirinde hastalığının etkisi altında daha çok ölüm, ahiret, iman, sevap, günah gibi dinî hususları anlatmıştır.

Moldo Kılıç pek çok şiirlerinde ölümün eşi olmayan bir mürebbi olduğunu belirtir. İnsanları yaratılışın manasını çözmeye, kula laik hayat geçirmeye çağırır. Dönüşünün tek Yüce Yaratıcıya olduğunu hatırlatır. Şiirlerin çoğunda ebedî hayat olan ahirette ancak sevabın gerek olduğunu anlatır ve kendisine dua etmelerini rica eder. Moldo Kılıç hemen-hemen her şiirinde Allah'a inanç, ibadetleri yerine getirme, Allah rızası, sevap-günah, ahiret, ebedî hayat konularını işlemiştir. İslam'ın rükünleri olan namaz, oruç, zekat, hac üzerinde önemle durmuştur.

Kılıç bir kaç şiirinde Kırgızistan'da bulunan güzel yerleri, tabiatı, dağları, suları ve çeşitli hayvanları, kuşları anlatır. Onların mükemmel ve güzel yaratılışına dikkat çekerek Yüce Yaratıcıya kulluğa çağırır.

Terbiye edici yönü ile diğerlerinden ayırt edilen Kılıç'ın güzel bir şiiri daha vardır. Onun adı "Bürküttün Toyu"dur (Şahin'in düğünü). Bu şiirinde şair kahramanlarını temsili olarak kuşlar yapmıştır. İnsanlara öğüt olsun diye kuşlara insanî özellikleri kazandırmıştır.

Azançı kıldı tooktu,
 Azgina karap baykaçı,
 Tamaşanı zooktu.
 Taştan meçit kurdurup,
 Suudan daarat aldırıp,
 Caynamazın caydırıp,
 İymam kıldı torgoydu,
 Başına selde çaldırıp.

- Müezzin yaptırmış horozu,
 - Biraz dikkat etsene,
 - Olayı, tamaşayı.
 - Taştan mescit yaptırmış,
 - Sudan abdest aldırılmış,
 - Seccadesini serdirmiş,
 - İmam yaptırmış torgoyı(kuşu),
 - Başına sarığı giydirmiş.

Bu satırlarda şair okuyucuyu dikkat ederek, güzel bir hadiseye mazhar olmasına çağırıyor. Devamında şahinin düğününü şöyle anlatıyor: horoz müezzin olmuş, şahin de taştan mescit yaptırmış, sudan abdest aldırarak seccadeyi yaydirmiş. Bununla imanını kazandırdı diyor. Bu sahnenin anlatılmasıyla Kırgız'ların hayatında dinin önemli bir yere sahip olduğu daha bir kere belirtilmektedir.

Şiir şu satırlarla tamamlanıyor:

Torgoygo Kur'an okutup,
 Bata kılıp kalıştı.

- Torgoya Kuran okuttular,
 - Dua ettiler.

Şahin düğününün sonunda Kur'an okutturmuş ve herkes dua etmiş. Bu satırlar bize Sovyet öncesi dönemde Kırgız'ların düğünlerinde Kur'an okutulduğuna, dua edildiğine delalet ediyor. Bu güzel adeti bugün de Kırgızların düğünlerinde görebilirsiniz.

Moldo Kılıç'ın şiirlerini okuyunca Kırgızların o günkü hayatını tüm yönleriyle tasavvur edebiliriz. Çünkü şair kendi halkının nasıl hayat geçirdiğini, nelerle uğraştığını, nelere saygı duyduklarını, evlerini, pazarlarını, tabiatı vs.. tümünü kendi şiirlerinde aksettirmeye çalışmıştır. Ayrıca, devlet adamlarının, çiftçilere, köy sakinlerine nasıl adaletsizlik yaptıklarını, halkın zor şartlarda hayatını geçirmeye çalıştığını anlatmıştır. Moldo Kılıç'ın bir kaç şiirinde halkın Rus hükümetine karşı gösterdiği tepkileri aksettirilmiştir. Halk dini, dili, örf adeti farklı olan hükümdarları yadırgamıştır. Yerleşik halka gösterilen baskıdan sonra da halkın Rus hükümdarlarına karşı nefreti artmıştır. Hatta bu dönemi zor dönem diye adlandırmışlardır. "Çüy bayanı" (Çüy ovasının tarifi) adlı şiirinde Ruslar gelince Kırgız kul oldu, dili, dini, ilmi bilen günahkar oldu diyen Kırgızların durumunu

anlatıyor. Rusları da kafirler, domuzla beslenenler ve dine karşı çıkanlar olarak belirtiyor.

Böyle ağır değişme zamanında Moldo Kılıç Müslümanları imanına sarılmaya, dini yaşamaya ve ilim almaya çağırmıştır. Cahil kul olarak yaşar, müslüman için ilim farzdır, karanlıktan ancak ilmin ışığı ile çıkabiliriz diyen şair, halkını ilim almaya sevk etmeye çalışmıştır.

Bu nokta din eğitimi açısından çok önemlidir. Çünkü din, Kırgızlar için değerlerin başında gelir. Çocukların terbiyesinde, insanlar arası muamelelerde din ahlakı belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Bu hususu Moldo Kılıç çok iyi biliyordu, dolayısıyla kendi şiirlerinde anne babaların çocukları eğitmede buna önem vermelerine dikkat çekiyordu. Gençlere de dini öğrenin, anne babaya saygı duyun, halka faydalı olun diye öğüt veriyordu. Sonra da iyi çocukla kötü yetişen çocuğun sıfatlarını sayıyordu:

Aklı bar boz baldar,	- Akıllı olan genç çocuklar,
Alal işe köz salar,	- Helal işe dikkat ederler,
Akılsızga ubal çok,	- Akılsıza yazık olmaz,
Söz surasa ündöböy.	- Söz sorsalar ses çıkartmaz.
Tekeberlüü adamdı,	- Gururlu insana,
Üygö kelse "Kel!" debe!	- Eve geldiğinde "Gel!" deme!
Uuru kılba degele,	- Hırsızlık yapma asla,
Başın kirer noktogo,	- Başın girer belaya,
Ikıbalın tüzögün	- İstikbalini kur
Agayın cakınga.	- Hocanın yanında
Bu kılıktı kılbasan	- Böyle yapmazsan
Beylindi ken salbasan,	- Huyunu iyi yapmazsan
Öz başına kelgende	- Kendi başına geldiğinde
Ubadana turbasan,	- Verdiğinde sözde durmaz isen
Anttı-şertti oyloboy,	- Sözü, şerefi düşünmezsen
Altı-enendi bulgasan,	- Altı anneni lekellersen
Kaydan cakşı bolosun?	- Nasıl iyi olasın?

Moldo Kılıç bir eğitimcidir. O çocuğun dinin emirler çerçevesinde eğitilmesine sevk etmektedir. Nitekim ahlaklı çocuğu zamanında namazını kılan, helal yolda olan,

Allah'a kulluk eden, helal işler yapan, haramdan kaçan, anne babaya saygı duyan, yardımsever, ilim alan, okuyan, akıl yürüten olarak nitelendirmektedir.

C. Sovyet Öncesi Döneminde Kırgız Eğitiminde Din ve Din Eğitimi

1. Çarlık Rusya Öncesi Dönemi

Türkistan'da yaşayan en eski Türk boylarından olan Kırgızlar, bilinen tarihleri içinde, bir iki kere ömürlü deneme dışında, devletler kurarak siyasî bir hakimiyet sağlayamamışlardır. Daha çok kendi manaplarının yönetiminde bağımsız ve yarı bağımsız küçük toplum birimleri halinde göçebe hayat sürmüşlerdir.¹ Böyle bir hayat tarzında, eğitim öğretim kurumları ve yazılı kaynaklardan bilgilenme imkanı az olduğundan çok sözlü kültür ürünleri olan örfler, adetler ve destanlar Kırgızların siyasî, sosyal, ekonomik ve dinî anlayışlarını ve yapılarını şekillendirmede belirleyen etkenlerin başında gelir.

Mesela, Kırgızların İslamlaşması uzun yıllar devam etmiştir. Tarihçiler bu faaliyeti X yüzyılından XVIII yüzyıla kadar götürmektedirler. Esasen Kırgızlar büyük kitleler halinde İslam'ı kabul etmesi XVIII yüzyılda Hokand Hanlığı hakimiyetinde gerçekleşmiştir. Kırgızlar Hokand Hanlığının yönetiminin de teşviğiyle, orada dindar hayat süren Özbek ve Taciklerle olan sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkileri sonunda İslamlaşmışlardır. Bu dönemde Fergana Vadisinde yaygınlaşan ve etkinliğini artıran Nakşibendilik, Yesevilik, ve Kadirilik de Kırgızların İslamlaşmasına önemli katkı sağlamıştır.²

İslamî yaşantı bakımından Kırgız toplumu bir bütünlük arzetmez. Güney-Batı Kırgızistan'ın bir bölümünü oluşturan Fergana vadisindeki Kırgız şehirleri Türkistan'ın önemli İslamî kültür merkezlerinden olmasına rağmen, ülkenin kuzey ve doğu bölgelerinde İslamî duyarlılık daha azdır. Gerek İslam kültür merkezlerine uzaklıkları, gerekse göçebe hayat sürme nedeniyle söz konusu bölgelerde yaşayan Kırgız boyları, İslam fikhıyla beraber “zang”, “töre” ve “yasa” adı verilen eski Türk sözlü kanunlarını da yaşatmışlar, ulema fetvaları yanında beylerin ve manapların örfe dayalı hükümlerinde de, tabi olmuşlardır.³

1860-63 yıllar arasında bazı Kırgız boylarını gezen W. Rodloff Kırgızların hepsinin de Kazaklar gibi müslüman (basurman) olduklarının, ancak İslamiyet'i daha geç kabul ettiklerinden dolayı dinen hoş karşılanmayan ve yasak olan pek çok

¹ V. Bartold, “Kırgızdar”, Kırgızdar, c. II, s.126

² N. Devlet, *Çağdaş Türkler*, s. 367-368.

³ Turgut Akpınar, *Türk Tarihinde İslamiyet*, İstanbul 1993, s. 130.

unsurun hala hayatlarında geçerli olduğunu kaydetmektedir. Bu tespitten sonra Rodloff Kırgızların dinî yaşayışı hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Fakat bana kalırsa diyebiliriz ki, Kara-Kırgızlar kendilerini çok ciddî müslüman sayar ve kalmukları kafir addederek kendilerini onlardan kesin surette ayırırlar. Din üzerine bilgileri az olmakla beraber, onlar Kazaklara göre daha fanatiktir. Destanları din savaşlarından bahseder. Bunun sebebi kısmen belki de kafirlere komşu olarak yaşamalarından ileri gelebilir”.¹⁸¹

Görüldüğü gibi XIX. yüzyılın sonlarında Kırgızlar arasında İslamî hayat çok gelişmiş değildi. Bunun en önemli sebeplerinden biri, onların sürdürdükleri göçebe hayat tarzı, diğeri de Kırgızların örf adetlerini, toplum hayatını ve psikolojisini bilen, kendi içlerinden yetişmiş Kırgız mollaların olmayışıdır. Kırgızlar kendilerinden din adamlarını yetiştiremiyorlardı. Bu ihtiyaçlarını daha çok Uygur, Özbek ve Tatar mollalarla karşılıyorlardı. Kaşgar’dan gelen Uygur mollalar kuzey ve doğu Kırgızlarına Orenburg ve Kazan taraflarından gelen Tatar mollaları Tokmak Kırgızlarına, Fergana’dan gelen Özbek mollalar da güney Kırgızlarına din hizmeti veriyorlardı. Kırgızlar bu mesleği daha çok yerleşik halkın işi olarak bilmekte idiler.

Kırgızların XX. yüzyılın başlarına geldiğinde bile istenilen düzeyde ve nitelikte din adamı yetiştirecek medreseleri yoktu. XIX. yüzyılda Kırgızlar arasında eğitim kurumları da yeterince yayılmamıştı. Bilindiği gibi, Orta Asya’da medreselerin çoğu Hive, Buhara, Semerkand, Taşkent ve Fergana gibi merkezlerde toplanmıştı. Kırgızların yaşadığı yerlerde ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, medreseler açılmaya başladı. Çünkü Kırgızların çoğu bu tarihten itibaren yerleşik hayata geçmeye başlamışlardı. Hatta daha erken tarihlerde de Kırgızlar tarafından büyük medreseler açıldığını görüyoruz. Hokand Hanlığının Kırgız asıllı valisi Alimbek Datka 1841 de Oş’ta Akmedrese adında bir medrese kurmuştu. 1892’de Kırgızistanın tamamında sadece 7 medrese vardı ve bunun 5 tanesi güney Kırgızistan’da özbeklerin de yoğun olarak yaşadığı Oş’ta bulunuyordu.¹⁸²

XX. yüzyıla kadar Kırgızların hiç din eğitimi almadıklarını söylemek mümkün değildir. Kırgızların çoğunun hayat şartları ve imkanları sebebiyle yoğun ve sistematik din eğitimi pek yürütülmüyordu. Ancak zengin ve soylu aileler başta

¹⁸¹ W. Rodloff, *Sibiryadan Seçmeler*, çev. Ahmet Temir, Ankara 1986, s. 205-206.

¹⁸² *İstoriya Kırgızskoy SSR*, c. III, s. 239-243.

olmak üzere çoğu Kırgızlar ücretle tuttıkları mollalar vasıtasıyla çocuklarını kendi evlerinde veya çadırlarında okuturlardı. Kırgızlar XVIII. Yüzyıldan itibaren arap alfabesini kullanıyorlardı. Ve Çağatay dilinde yazma eserler çoktu.¹⁸³

XIX. yüzyılın otuzlu yıllarında Ceyhun'u geçen bir İngiliz gezgin mektep çadırlarında Kırgız çocuklarının Kur'an öğrendiklerini kaydeder. Yine 1857'de Kırgızlar'ın kültürünü, tarihini araştıran Ç. Valihanov da Kırgız çocuklarının çadırlarda ders aldıklarını belirtir.¹⁸⁴ Bütün bunlardan anlaşıldığı kadarıyla, XIX. yüzyılın sonlarına kadar çoğu göçebe hayat yaşayan Kırgızlar arasında din eğitimi verilecek ve dinî vecibelerin pratiğini yerine getirilecek mektep, medrese, mescit ve dergah gibi dinî yaygın bir şekilde kurumlar kurulamıyor, bu nedenle her düzeyde Kırgız'a yeterli dinî eğitim verilemiyordu. Rus istilasından önce özellikle kuzey Kırgızları arasında okuma yazma bilme oranı düşük olduğundan halk yazılı dinî edebiyattan da yararlanamıyordu.

Geleneksel olarak Sovyet dönemine kadar Kırgızlar aşağıdaki belirlenen şekilde din eğitimi gerçekleştiriyorlardı. Bir yandan bazı zengin aileler çocuklarını iyi tahsil görmeleri için o dönemin ilmî merkezi olan Buhara, Semerkand, Kaşgar ve diğer medreselere gönderirlerdi. Kırgız kitlenin çoğu çocuklarını kendi evlerinde veya okul olarak ayrılmış çadırlarda okutuyorlardı. Bazı Kırgızlar ise, toplu yaşadıkları yerlere dinî konuda bilgilenmek için Özbek, Uygur veya Tatar mollalarını çağırıyorlardı. Bu mollalar daha çok, aptiyek (haftiyek - Kur'an'ın 1/7'ni içeren) kitabı ile çaar kitep (çahar kitap) diye adlandırılan (dört kitap anlamına gelen) ve ilmihal bilgilerini içeren kitapları okutuyorlardı. Kur'an okumasını öğrenen çocuğa Kur'an-hand derlerdi. Mollalara perşembelik olarak para veya yiyecekler hediye edilirdi. Görüldüğü gibi, Kırgızların, XIX. yüzyıla kadar oluşturulmuş sistematik bir din eğitimi ve din eğitimi kurumları olmamıştır. Kırgız mektep ve medreselerin kurulması, yerleşik hayata geçtikleri XIX. yüzyıl sonlarına rastlanmaktadır.

Öte yandan bu dönemden sonra Kırgızlar arasında usûl-i cedid medreselerinin de yavaş yavaş-yavaş açıldığı görülmektedir. XX. yüzyıl başlarında Kırgız topraklarında Tokmak'ta İkbâlî Medresesi, Bişkek'te İştîdat Medresesi, Çon-

¹⁸³ Ü. Süyün Acı, *Kırgız Sancırası*, Kırgızlar, c. II., s. 115.

¹⁸⁴ Edham Tenişev, "*Uluttuk Boorgo Ceyinki Kırgız Adabiy Tili Conundo*", Kırgızlar, c. II., s. 497-498.

Kemin'de Şabdan Medresesi ve Prejivalskî'de Gaspirinskî Medresesi olmak üzere 4 tane usûl-i cedit tarzında eğitim kurumu açılmıştı.⁴

Bu okullarda haftalık 25 saatlik ders programı uygulanıyordu. Onların 20 saati Kur'an ve diğer din dersleri idi, 5 saati ise aritmetik, coğrafya vb.. dünyevî dersle okutuluyordu. Kırgızistan'da açılan bu okulların esasçısı ve ilk öğretmeni Ufa, Kazan medreselerinden gelen öğretmenlerdi. Daha sonra Pişpek, Tokmok ve Prejivalskî'deki medreselerde yetişen mezunlar öğretmenlik yapıyorlardı.⁵

2. Çarlık Rusya Dönemi

XIX. yüzyılın sonları Kırgızlar için tarihî değişmelerinin başladığı zaman oldu. Çünkü Rus hükümeti Orta Asya'ya yönelik göç politikasını uygulamayı başlamıştı. Kırgızlar XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyılın başlarında özellikle Yedi Su vilayetinde hızlı bir Ruslaştırma siyasetine karşı karşıya kalmışlardı. Bu durumdan pek razı olmayan Kırgızlar XIX. yüzyıllar sonlarına doğru yeni dinî kurumlar tesis etmek gayreti içine girdiler.⁶

Bu dönemde Kırgızistan bölgesine 3-4 civarında Rus aileleri gelmişti. Bununla Kırgızistan'ın demografik yapısı önemli ölçüde değişmişti ve bu sayı her geçen yıl artıyordu. Ruslar yerli halkın yurtlarına ve verimli topraklarına el koyarak bölgeyi nüfus ve mülk bakımından Ruslaştırıyorlardı. Bu durum 1905'lere kadar devam etmişti. Ruslar ekonomik ve kültürel yönden yerlilerden daha güçlü konuma gelmişti.

Bu gelişmeler çerçevesinde geleceklerinden endişe duyar hale gelen Kırgızlar, bunu önlemenin en etkin yollarından biri, bireysel ve millî benliklerini tamamen İslamîleştirmek, İslam'ı yeterince öğrenerek yaşamak ve sağlıklı bir toplum oluşturmakta görmüşler. Dinî ve millî değerlerle donatılmış Rusların topraklarına ve ülkelerine sahip olabileceklerinin farkına varmışlardı. Dinî hizmetleri daha iyi ve teşkilatlı bir biçimde sunabilmek için de kendilerine has bir dinî idare olmasının gereğine inananların sayısı artmıştı.

Nisan 1905'te istişare mahiyette Duma adında kurulan parlamentoya Kırgızlar dahil Orta Asya Müslümanları belirledikleri projeleri hayata geçirmek ve dinî

¹⁸⁵E. Tenişev, Kırgızdar, c. II, s.498; İstoriya Kırgızskoy SSR, s. 242-244.

¹⁸⁶Aynı yer; A. Konikova, "Elge Bilim Berüü", Kırgız SSR Ansiklopediyası, Frunze 1983,s. 268.

¹⁸⁸Erşahin, s.102-103.

özgürlük isteklerini belirttiler. Bunun üzerine dinî hayata yeni düzenlemeler getiren, yeni özgürlükler tanıyan 17 Nisan 1905 tarihli Hürriyet-i Eryan Nizamları adlı ferman çıkarıldı. Fermanın III. Bendinde Müslüman tebaaya tanınan haklar şöyle sıralanmıştı:

- “1. İbadethaneler bina etmek.
- 2.Kendi ruhanîlerini seçmek.
3. İslam ruhanîlerinin bir kısmını askerlikten muaf tutmak.
4. Dinî mektep ve medreseler açmak.
- 5.Kırgızlara, Kuzey Kafkas ve Türkistan Müslümanlarına ruhanî idareler kurmak.
6. Çocuklarını kendi dinlerine göre eğitmek.”¹⁸⁸

Böylece Orta Asya Müslümanları Çarlık Rus hükümetine dinî özgürlük ve din eğitimi konusunda kendi isteklerini bildirdiler. Bu da onların bu konuda kısıtlandıklarına delalet eder.

Çarcı eğitim Sovyet eğitiminden farklıdır. Çarlık eğitimi, Rus olmayanların kültürel olarak Ruslaştırılmasını hedeflemekteydi. Çarlık eğitimcileri tarafından 1850 ve 1917 arasında geliştiren iki okul vardı: Birisi sömürgecilerin çocuklarının, diğeri ise Rus olmayan yerli nüfusun çocuklarının eğitimi için kurulan yerel Rus okulu. Her iki okul da İslamî eğitime alternatif olarak ve Müslümanları Hıristiyanlaştırmaya yönelik çalışmalardı.¹⁸⁹

Genelde Müslümanlar, Rus okullarının İslam’dan Hıristiyanlığa döndürme aracı olarak kullanılması sebebiyle çocuklarını bu okullara kaydettirmeyi reddediyorlardı.

Bu kadar engellere rağmen Kırgızlar arasında din eğitimi yok edilememişti. Geleneksel olarak nesilden nesle bir kültürel değer olarak aktarılmaktaydı. Kültürün hakim unsurlarından olan dinin şekillendirdiği örf ve adetler, kavramlar, deyimler, atasözleri, masallar, şiirler, naatlar ve destanlar halkın ruh ve din dünyasını, eğitim anlayışını, medeniyetini, tarihini yansıtır, yani Kırgızların İslam’la yoğrulmuş kültürel kimliğini oluşturur.

¹⁸⁸ A.g.e., s102-106.

¹⁸⁹ İstoriya Kirgizskoy SSR, s. 244-252.

Aynı şekilde belirlenen bu kültürel unsurlar Kırgız milli eğitiminin öğeleri olarak ortaya çıkarlar. Genç Kırgızın şahsiyeti çocukluğundan itibaren söylenen şiirler, atasözleri, destanlar esasında şekillenir. Aynı şekilde, o, bu sönmez bulaktan insanlar arası münasebetleri, çalışma sevgisini, dürüstlüğü, cesareti, ahlakını öğrenir.

3. Sovyet Eğitim Sistemi

Sovyetler Birliği 16 özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyet, 5 özerk bölge ve 11 millî idare bölgesinden müteşekkildi. Her ne kadar cumhuriyetler ve diğer idarî bölgeler özerk kabul edilmiş olsa da ülkede katı bir merkeziyetçilik hüküm sürüyordu. Bu büyük topraklara sahip ülkenin her şeyi Moskova'dan yönetiliyordu.

Okullar da merkezî idareye bağlı idi. Sovyetler Birliği topraklarında bulunan tüm okullarda Moskova'da belirlenen tek bir eğitim programına göre eğitim-öğretim yürütülürdü.

SSSB'de eğitime yapılan yatırım, ekonomik, siyasî ve ideolojik (Marksizm-Leninizm) temellere dayanmaktaydı. Eğitim programları Marksizm-Leninizm'in öğretileri temel alınarak düzenlenmişti. Sovyet eğitimi, gelenek yüklerinden, dinî hurafelerden kurtulmuş, maddeci ilmî zihniyete sahip, şahsî yeteneklerini geliştiren, sosyalist toplumun gelişmesinde aktif rol alan bir "Homo Sovieticus" (Sovyet insanı) yetiştirmeyi amaçlıyordu. Sovyet sistemi, komünizme geçiş basamağı olarak sosyalizmin kurulmasını kolaylaştıracak sosyal düzenlemeler oluşturmayı amaçlıyordu. Sosyalizm dönemi boyunca bir çok Sovyet grubu birbirleriyle biyolojik ve ruhsal olarak kaynaşacaktı. Böyle bir toplumun oluşmasında ve sosyalizmin gelişmesinde eğitimin rolü büyüktü. Sonraki Komünizm döneminde de etnik ayrılıklar ortadan kalkacaktı.²⁰⁴

Devletin temel ideolojisi bilimsel-materyalist felsefesine dayandığı için örgün eğitimde din eğitimi uygulamalarını görememekteyiz.

Daha 1918 senesinde Lenin tarafından eğitim konusunda kabul edilen kararlarda eğitim kurumlarının yönetilmesi devlete geçirilmiştir. Okul dinî kurumlardan ayrılmıştır.²⁰⁵ Şahsî okullar bu kanunla yasaklanmıştır. Okullarda din öğretimi de kaldırılmıştır. Bu beyannamede Sovyet okulunun düzeni belirlenmekteydi. Sovyet okulu iki basamaktan ibaretti; birincisi 5 yıllık eğitimi ihtiva eden 8-13 yaş arası çocukların eğitimi; ikinci basamak ise 4 senelik eğitimi ihtiva eden 13-17 yaşlar arası çocukların eğitimidir. Eğitim parasız, mecburî, kız-erkek birlikte okutulurdu. Eğitim almak isteyen her vatandaşa imkan sağlanmalıydı. Yeni gelen hükümet tarafından eski usul mektep, medreseler dağıtılıyor, yerine yeni

²⁰⁴ bkz. M. Shorish, "Sovyet Birliğinde Etnik Azınlıkların Eğitimi", Sömürgeçilik ve Eğitim, İstanbul, 1991, 20-29.

²⁰⁵ Harlamov, s. 531.

Sovyet okulları kuruluyordu. Bu beyannamede belirtilen eğitim düzeni Sovyet hükümetinin ilk yıllarına mahsustur.²⁰⁶ Sovyet Eğitim Sistemi daha sonra genişletilmiş ve geliştirilmişti.

Esasen SSB Eğitim Sistemi okul öncesi eğitim, orta öğretim, meslekî eğitim, yüksek öğretim ve yaygın eğitimden ibarettir.

Sovyet Eğitiminin temel ilkeleri şöyle belirlenmektedir: Eğitim, vatandaşların ırk, dil, cinsiyet, din, yaşadığı yer, sosyal durumuna bağlı olmaksızın alabilecekleri doğal haklarıdır. Eğitim almada herkes, her vatandaş genel ve meslekî eğitimi parasız alır. Eğitim istenilen dilde yürütülebilir. Eğitimde kademelik ve bağlılık takip edilir. Eğitim ilmî esaslara dayanarak yürütülür. Eğitim dünyadaki ilmî, teknolojik ve kültürel gelişmelere ayak sağlamalıdır. Sovyet eğitimi insanperver ve beynelmilel yapıya sahiptir. SSB eğitimi Sovyet ideolojisine uygun olmalıdır.²⁰⁷

Çeşitli etnik grupları birleştiren Sovyet Birliğinde, bu etnik gruplar arasında anlaşmazlıkları azaltmak için, eğitim “yeni sosyal düzenin politik bir sosyalleştirme aracı” olarak ortaya çıkmaktadır. Bu esasta okulların temel hedefi, Sovyet vatandaşlarını Sovyet Sosyalist toplumunun birer kurucuları olarak yetiştirmektedir. Dolayısıyla SSCB’nin tüm okullarında Pioner ve Komsomol gibi eğitim organizasyonları ve Sovyet Partisi okulları kurulmuştur.

İlk okul çocukları “Oktyabrat” adlı organizasyona üye olmaktadır. Rusçadaki “Oktyabrat” “Ekim’ci” (Ekim ihtilalcilerin izinden giden genç) anlamındadır. 6-10 yaşlar arasında olan bu çocuklara yaşlarına uygun olarak Sosyalizm düşünceleri kazandırılmaktaydı. Daha büyük olan gençler, Pionerler bunlara önderlik yaparlardı, bunlarla çeşitli faaliyetler düzenlerlerdi.²⁰⁸

Pioner-geç Leninci (Lenin öğretilerinin benimseyen ve onun izinden giden genç anlamındadır) organizasyonuna 10-14 yaştaki öğrenciler üye olmaktadır. Bu organizasyonun maksadı S.B’nin Komünist Partisi ideallerini savunan gençler yetiştirmektir.²⁰⁹ Bu organizasyon ülke çapında pek çok sosyal, siyasî, eğitimsel faaliyetleri düzenliyordu. Ateizm propogandası faaliyetlerine de aktif katılırlardı.

²⁰⁶ İstorya Kirgizskoy SSR,c. III, s. 177.

²⁰⁷ Harlamov, s. 534-535.

²⁰⁸ Babanski, *Pedagogika*, Moskova 1988, s. 249.

²⁰⁹ Aynı Yer.

Çocuk ve gençlerin toplum hayatına çabuk katılmalarını sağlamak bu organizasyonların esas amaç ve fonksiyonlarını oluşturmuştur.

Okulun yukarı sınıf öğrencileri ise Komsomol organizasyonuna üye oluyorlardı. Bu organizasyon Komünist Partisi önderliğinde kurulan bağımsız toplumsal-siyasî bir organizasyondur. Bu organizasyona katılan gençler toplumsal hayata aktif katılıyor, çeşitli faaliyetler düzenliyorlardı.

Görüldüğü gibi, Sovyet eğitimi çocuğun her yönlü gelişmesini, toplumsal hayata çabuk uyum sağlamasını, gerçek bir Sovyet vatandaşı olarak yetişmesini amaçlıyordu.

4. Kırgızistan'da Sovyet Eğitimi ve Ateizm.

Lenin'in eğitimle ilgili belirttiği hususların Kırgızistan'da uygulanması hemen gerçekleştirilememiştir. Buna Kırgızların hayatındaki sosyal, ekonomik, içtimai ve eğitimsel şartlar neden olmuştur.

1925 senesine kadar Kırgızlar kendi dillerinde yazıya sahip değillerdi. Mekteplerde Kırgız öğrencileri diğer Türk lehçelerinde (Tatarca, Uygurca, Kazakça, Özbekçe) neşredilen kitaplardan tahsil görürlerdi.²¹¹

Sovyet döneminden önceki eski usul, usul-û cedid mektepleri, Rus Tuzem okulları kapatılarak yerine ilk ve orta Sovyet okulları kurulmaktaydı.²¹² Kırgızistan'da modern manada eğitim Sovyet döneminde başlamıştır. Fakat, eğitimdeki aksaklıkları düzeltmek oldukça vakit almıştır. Sovyet hükümeti Lenin tarafından 7 kasım 1920'de kabul edilen "bilgisizliği çözmeye" kampanyasını yürütmüştür. Bu "bilgisizlik"ten kasıt yerleşik halk tarafından Rus dilini bilmeme, komünizmi, sosyalizm düzeni tanımlamalıdır. Halkı bu konularda bilgilendirmek yönünden, kültürel ve sosyal açıdan geliştirmek için Kırgızistan'a da diğer cumhuriyetlere yaptığı gibi devlet bütçesinden belli bir miktar para ayrılmıştır. Yapılan yatırımlar belirlenen amaçları gerçekleştirmedi, okulların, ilk okulların, Pedagoji Enstitüsü'nü vb. kurumların kurulmasına harcanmıştır.²¹³ 8-40 yaş arasındaki Vatandaşlar "bilgisizliği çözmeye" kurslarına tabi tutulmaktaydılar ve yazma okumayı öğreniyorlardı.

²¹¹ bkz. Uzmaylov, *Oçerki Po İstorii Sovetskoy Şkolı v Kirgizii za 40 let*, Frunze 1957, s. 97-99.

²¹² İstoriya Kırg. SSR, c. III, s. 177.

²¹³ A.g.e., 245-250, 520-526.

1920'li yılların başlarında Kırgızistan'da 2022 okul faaliyet göstermekteydi. Onlarda 165122 öğrenci tahsil görmekteydi.²¹⁴

Devlet tüm dikkatini Komünizm eğitimi esasında yetiştiren yüksek tahsilli eğitimciler yetiştirmeye vermişti. Bunları yetiştirerek yeni gelişmekte olan nesli Komünizm eğitimi esasında yetiştirmeyi amaçlıyordu. Bu amaçla 1919-1920 yıllarda Türkistan'da 7 Eğitim Enstitüsü açılmıştır. Onların üçü Kırgız-Kazak Eğitim Enstitüsüdür.²¹⁵

Kırgızistan'da Sovyet Eğitim Sisteminin yerleşmesi kolay olmamıştır. Kırgızistan'da 7 yıllık ilk okulu bitirme mecburiyeti 1934'te konmuştur. Aynı şekilde, kız çocuklarının tamamını bu okullarda okutma mecburiyeti ise 1950'lerin başında gerçekleşmiştir. Kırgızistan Bilimler Akademisi 1965 yılında kurulmuştur. Fakat son 40-50 sene içerisinde eğitim alanında büyük başarılar elde edilmiştir.²¹⁶

1971-72 yıllarının istatistiklerine göre Kırgızistan'da mevcut okullarının sayısı 2 bine yakın olup, bu okullarda devam eden öğrenci sayısı milyona yakındı.²¹⁷

SSSB'de eğitim siyasî sosyalizasyonun bir kurumu olarak kullanılmaktaydı. Okul, Komünist toplumun yaratılması için bir araçtı. Sovyetler birliğinin her yerinde olduğu gibi, Kırgızistan'da da öğretimin en önemli amaçlarından biri sınıfsız toplumun yaratılmasıydı. Bunun için okul, öğrencilerin, bağlı oldukları sosyal sınıf hususunda şuurlandırılması ve sınıfsız toplum için savaşma olanaklarını sağlaması için çalışmıştır. Böyle bir programın gerçekleştirilmesi için ilk önce dine karşı savaşmak, özleştiriyi iyice yerleştirmek lazımdır. Bunların her birinin ve hepsinin başlangıç yeri okuldaki sınıflar olarak görülmüştür.

Karanlık ve insanları hükmetmede kullanılan bir araç olarak nitelendirilen din, Sovyet toplumunda yeni gelişen sosyalist ve komünist toplumun oluşmasında, Sovyet insanının zihniyetinde ilmî görüşün gelişmesinde bir engel olarak görülmektedir. İşte bu görüşten hareket ederek Marksizm-Leninizm, dine karşı amansız savaşı ilan etti, ateizmi de gelişmenin ilk kuralı olarak benimsedi. Marksizm-Leninizm'e göre, dinî hurafelerden ve geçmişin etkileyici kötü feodalizm

²¹⁴ A.g.e., 246.

²¹⁵ A.g.e., 247-248.

²¹⁶ Mehmet Saray, *Kırgız Türkleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 11.

²¹⁷ Aynı Yer.

kalıntılarından kurtulan insan Komünizmi gerçek anlamda algılayabilir. Ancak bu şuuru kazanan insan Sovyet Hükümetinin gelişmesine katkıda bulunabilir.

Bu çerçevede ateizm eğitiminin esas amacı, insanların çalışma ve toplum hayatında aktif rol almalarını sağlamak, yeni Sovyet gelenek ve adetleri yaymak olarak belirlenmektedir.²¹⁸

Ateizm, Komünizm ideolojisine ve ilmî esaslara dayanan, hiç bir dini, insan üstü güçleri, Tanrıyı kabul etmeyen materyalist görüşler sistemidir.²¹⁹

Ateizm eğitiminin esas amacı, öğrencileri dinî hurafelerden uzak tutmak ve onlara ilmî zihniyeti kazandırmaktır.²²⁰

Felsefî sözlükte ateizm ilmi,"dinlerin oluşum ve yaşama sebeplerini inceler, onların sosyal yönleri araştırır, dinî öğretilerin ilmî açıdan tenkidini yürütür ve toplumun sosyal, ilmî vs. yönden gelişmesini engelleyen dinî öğretilerden kurtulma yollarını belirtmeye çalışır"²²¹ diye tarif edilmektedir.

Bağımsızlık öncesi Kırgızistan Marx'ın ortaya koyduğu Marksizm felsefesinin Politeknik eğitim akımını kabul etmiştir. Bu eğitim akımının temsilcileri kendi eserleriyle bütün Sovyetler Birliğine tanındığı gibi esas eğitim felsefesi Suhomlinskî, Krupskaya, Makarenko gibi Rus eğitimcileri tarafından hazırlanan bir Sovyet eğitimi programı da bütün SSCB'de uygulanmıştır.

Bağımsızlık öncesi Kırgızistan eğitim felsefesinde din eğitimine karşı toplumun gelişmesinde dinin veya din eğitiminin ters rol oynadığı savunulmuştur. Bu düşünce esasında, tüm SSCB'de olduğu gibi Kırgızistan'ın bütün okullarında da ateizmle ilgili dersler, özel ateizm dersleri okutulmaktaydı.

Ateizm derslerinde toplumun gelişmesi ve dengeli hayat yaşamada dinin toplumu geride bırakacağı ve dinin insanları pasif hale getireceği hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca her disiplin hocası dersiyle ilgili bilgileri ateizme bağlamak durmandaydı.²²²

Ateizm dersi için özel öğretim metotları geliştirilmiştir. Hatta Kırgızistan'ın köylerinde yaşayan gençler arasında ateizm faaliyetleri yürütmek için ateizm

²¹⁸ Babanskî, s. 137.

²¹⁹ Aynı Yer.

²²⁰ Aynı Yer.

²²¹ Frolov, s. 33.

²²² Babanskî, s. 137.

öğretme özel metotları diye broşür, kitaplar yayınlanmıştır.²²³ Bu da SSCB’de ateizm faaliyetlerinin her cumhuriyete, ondaki sosyal, siyasî, ekonomik şartlara uygun olarak yürütüldüğüne delalet etmektedir.

²²³ Mesela: K. Şemenova, *Ayıl Çağtarın Ateistik Tarbiyaloo*, Frunze 1985.

C. Sovyet Döneminde Kırgız Eğitiminde Dinin Yeri.

1. Sovyet Hükümetinin Dine Karşı Tutumu.

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında Kırgızlar, tüm Orta Asya müslüman Türkleri gibi, ağır günlerini yaşamakta idiler. Bir taraftan yerli zengin tabaka vergi zorunluluğu yüklerken, diğer taraftan Çarlık Rusya hükümdarları manevî ve kültürel asimilasyon faaliyetlerini uygulama çabasındaydılar. Halk hem maddî hem manevî yönden bir eziklik içerisindeydi.

İşte bu dönemde çarlık Rusyasına karşı Rus ihtilalcilerinin mücadele hareketleri başlamaktaydı. Önceki idareden bıkmış olan ve kurtulmak isteyen Orta Asya insanı Çarlık Rusya'sına karşı mücadele eden ihtilalcilerin safına katılmıştır. Yeni gelecek olan Sovyet hükümeti, eski yönetim ile mücadele eden herkese; eşitliği, özgürlüğü, güvenliği, insanî hakları vaad etmekte idi. Ayrıca, Çarlık Rusya'nın Slav ırk esasına dayalı ve Ortodoks Hıristiyan olmaları sebebiyle, Türk ve Müslüman kitlelere baskı ve zulüm uygulamaları sonucu bu kitlelerde, mevcut idareye karşı kin ve nefretle birlikte, onlardan kurtulma isteği meydana gelmişti.¹⁹⁰

Yerleşik halk hürriyete kavuşmak amacıyla ihtilalcilere katılmışlardır. Bu nedenle yeni gelecek Sovyet hükümeti benimsenmiştir. Ancak halk tarafından Komünizm rejimi, onun maksatları, ideolojisi tam anlamıyla tanınmamıştı. Bunun için Müslüman Türk toplulukları arasında yeni idareye karşı bir sempati oluşması sağlanmıştır.

Yeni Sovyet hükümetinin başlangıç günlerinde Müslümanlar aradıklarını bulduklarını sanmışlardı. Çünkü Rusya'ya bağlı Müslümanlarla ilgili 3 Aralık 1917'de Lenin ve Milletler Komiseri Stalin tarafından imzalanan "Doğu illeri ve Rusya Müslümanlarına" adını taşıyan beynamede şu hususları belirtmekte idi. "Rusya Müslümanları... Mescitleri ve minberleri tahrip eden, Rusya'nın Çar ve zalimleri tarafından dinleri, adetleri çiğnenmiş bütün halklar! Sizlerin dinî adetleriniz, millî ve kültürel müesseseleriniz bundan böyle hür ve her türlü tecavüzden uzak kalacaktır. Millî hayatınızı serbestçe ve hürriyetle tanzim ediniz. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki sizin haklarınız, Rusya'nın bütün milletlerinin hakları

¹⁹⁰ Mustafa Erdem, "Türk Cumhuriyetlerinde Din Eğitimi", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, s. 110.

gibidir...”¹⁹¹ Ancak bu beyannamede bildirilen hususlar sadece bir sene uygulanmıştır. 1918 senesinden itibaren medreseler kapatılmış, din alimleri takibe uğramış, okullardan din dersleri kaldırılmıştır. Din ve din uleması kanun dışı ilan edilmiş dine ve dinî kurumlara karşı şiddetli mücadele açılmıştır. Vakıflara ait mallar müsadere edilmiş, camiler, medreseler, mektepler bakımsız kalmış, buralarda çalışan din uleması ile görevliler dağıtılmıştır. Onlar “zararlı unsurlar” olarak kabul edilmişti. Bu dönemde çeşitli kademe din görevlisi yetiştiren okullar kapandığı gibi Türkiye, İran, Irak ve Mısır’dan eskiden gelmekte olan din adamlarının gelmesi önlenmiş, bu ülkelere öğrenci gönderilmesi de durdurulmuştur.¹⁹²

1917 Ekim ihtilalini idare edenler, SSSB’nde hakim olan rejimi tesis eden komünistlerdi. Kızıl ideolojinin din hususundaki asıl prensibi, dini ret, dinsizliği devlet dini olarak kabuldür. İşte bu nedenle Lenin ve Stalin din hürriyeti vaadtmelerine rağmen, din yasağı getirilmiştir. Nitekim, 1922 senesinde Sovyet hükümetinin kabul ettiği özel bir kanun , dinî öğretim yasağı ve buna riayetsizlik halinde uygulanacak ağır hükümleri muhtevî idi.¹⁹³

Sovyetlerin dine karşı propogandası 1940 lara kadar Stalin’in önderliğinde çok güçlendi. İslam uleması rejim aleyhtarlığı suçu ile cezalandırılıyorlardı; kimi öldürülüyor, kimi de uzak esir kamplarına sürülüyordu. Türkistan’da 14.000 cami kapatılmıştı.¹⁹⁴

II. Dünya Savaşının başında Stalin, müslümanların kendilerine uygulanan yasaklardan dolayı düşmanı desteklemelerinden korkarak , harp boyunca bütün dinlere serbestlik tanıdı. Harpten sonra dinî ibadete kısmen izin verildi. SSCB’de dört İslam bölgesi dinî idaresi kuruldu. Bunlar: Taşkent, Ufa, Kuzey Kafkas bölgesi ve Bakü dinî idareleridir.¹⁹⁵

Ancak bölgeleri, mahallî din idare başkanlarına, onları da komünist teşekküllere bağlamak suretiyle teşkil edilen merkeziyetçilik göreviyle bu idarelerin faaliyetleri kontrol altına alınmıştı. Ruhanî liderler camilerde vaaz ve nasihatlarına, Sovyet hükümetini ve Sovyet anavatanını ögen sözlerle başlamak, “Sovyet hükümeti,

¹⁹¹ N.A. Smirnov, *Oçerki izuçeniya İslama v SSSR*, Moskova 1954, s. 131; Erdem, s. 111.

¹⁹² Erdem, a.g.e., s. 110.

¹⁹³ Ugolovny Kodeks RSFSR, (Sovyetler Birliği Ceza Kanunu), Moskova 1952, s. 122.

¹⁹⁴ “Sovyetler Birliğinde Bugünkü İslamiyet”, Rusya’da İslamiyetin Bugünkü durumu, İstanbul 1966, s. 11.

¹⁹⁵ A.g. e., s. 14.

Allah tarafından ihsan olunan bir kudrettir; bundan dolayı Sovyet idaresine karşı gelenler doğrudan Allah ve O'nun Peygamberi Muhammed (s.a.) nezdinde suç işlemiş sayılır" şeklinde telkinlerle bitirmek zorundadır.¹⁹⁶

Kontrol altında tutulan dinî idareler geniş halk kitlelerine din eğitimi sağlama imkanına sahip değillerdi. Ancak dinin aleyhine olan propaganda geniş çapta son hızıyla uygulanmakta idi. Sovyet hükümetinin niçin dine karşı tavır aldığını ve onun eğitim politikasını, ondaki dinin yerini daha iyi anlayabilmemiz için SSSB'nin temel ideolojisi olan Marksizm'in din anlayışını yakından tanımamız gerekir.

2. Marksizm-Leninizm İdeolojisinde Din ve Eğitim

Marksizm-Leninizm ideolojisi, alman felsefecileri K. Marx (1818-1883) ve F. Engels (1820-1895) tarafından temellendirilmiştir. Bu ideoloji ilmî maddeciliğe dayanan, felsefî, ekonomik, sosyal ve siyasî görüşleri içeren ilmî bir sistemdir. Bu sistemi genişleterek, pratiğe döken Lenin' dir. (1870-1924)¹⁹⁷.

Marksizm Leninizm'de din, mahiyeti itibarı ile insanın şuuruna hakikati hayalî ve ters olarak aksettiren bir ideoloji şeklidir. Onlara göre din demek, "tabiat üstü", hayalî, gerçek olmayan şeyleri (tanrılar, melekler, şeytan vs..) var sanan inanç demektir.¹⁹⁸ Din, meydana çıkışını ilkel insanların tabiat kuvvetlerine karşı (şimşek, gök gürültüsü, zelzele, su taşkını vs..) duydukları çaresizlik hislerine borçludur. İnsan bu kuvvetlere hakim olacak göce sahip olmadığı için onları niyazlar, dualar ve kurbanlarla, kendine zararsız bir hale getirmeye çalışmıştır.¹⁹⁹

Dinî inançlar ve onlara uygun cemaat ve müesseseler (kilise, cami vs..) tabii olarak, ilkel ve sınıflı cemiyetlerde üst yapı ile ilgili müesseselerdir. Sosyalist manadaki ekonomik temelde ise artık dinî bir üst yapı meydana gelmez. Bundan dolayı sosyalist rejimde din ve dinî müesseselere kapitalist cemiyetten kalma birtakım kalıntılar olarak değerlendirilmektedir. Din, sömürücü sınıfların elinde rahat bir baskı vasıtasıdır. Sömürücü sınıflar, din vasıtasıyla halk kitlelerini ahirette daha iyi bir hayat vaadiyle itaati altında bulundururlar.²⁰⁰

¹⁹⁶ A.g.e., 15

¹⁹⁷ Frolov, *Filosofski slovar*, (Felsevî sözlük), Moskova 1987, s. 258.

¹⁹⁸ Karl Marx- Fridrih Engels, *Soçineniya*, c. IXX, s. 307.

¹⁹⁹ A.g.e., XX, s.328.

²⁰⁰ A.g.e., XX, s. 328-330.

Engels, dini sadece ferdi ilgilendiren bir mesele olarak ele alır. Lenin ve Sovyet ideolojisi bu meseleyi sadece partinin değil, devletin de tayin etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Lenin, dinin devleti, hukuk, filiyat, şekil ve muhteva bakımından etkilediğine inanıyordu. “Din devleti çeşitli yollarla baskı altında tutuyor ve yönlendiriyor; bundan dolayı da ilk ele alınması gereken ve ortadan kaldırılması gereken müessese dindir”²⁰¹ diyordu, Lenin. Marx’ın “Din afyondur” sözü de bu görüşü ifade etmek için kullanılmıştır.²⁰²

Marksizm-Leninizm ideolojisinin dine karşı olması nedeniyle, bu ideolojiyi benimseyen Sovyet devleti eğitim kurumlarında, işçilere ve halka dine karşı propoganda yürüttü; okullarda ateizm dersleri verilirdi, dine karşı çeşitli faaliyetler düzenlenirdi.

Sovyet eğitimi de Marksizm-Leninizm ideolojisine dayanmaktaydı. Marx ve Engels kendi eserlerinde Sovyet eğitiminin dialektik-maddeci metodolojisini, amacını, ilkelerini, yöntemlerini belirtmişlerdir. Bunların takipçisi olan Lenin de bu teoriyi geliştirerek, Sovyet okulunu kurmuş ve pratikte gerçekleştirmiştir. Lenin, okul ile siyasetin ilişkisini açıklamış, Sovyet sosyalist okulunu düzenlemiş, iş tabakasının eğitim seviyesini yükseltmesini sağlamıştır. Sosyalist toplumun gelişmesinde eğitimin rolünün büyük olduğunu belirtmiştir. Lenin komünist Partisi ve Sovyet Devletinin eğitim programını geliştirmiştir.²⁰³

Lenin, Sovyet vatandaşının komünist eğitim temelinde eğitilmesini ve komünist ahlakı ile ahlaklanması gerektiğini söylemiştir. SSSB’de Komünizm eğitimi artık bir bilim dalına gelmiştir. Bu konuda pek çok eserler yazılmıştır. Yönlendirici ve temel kaynak olarak K. Marx, F. Engels ve Lenin eserleri kullanılırdı. Lenin’in vefatından sonra Komünizm eğitimi hakkında ilk eseri hanımı Rus komünist eğitimcisi N. Krupskaya yazmıştır. SSSB’deki Rus olmayan diğer ırklar da bu eğitime tabi tutulmaktaydılar. Hatta her millete özgü Sovyet edebiyatı, ilimler akademisi, eğitimi vs.. oluşturulmuştu. Mesela, Kırgız Sovyet Edebiyatı, Kırgız SSC ilimler akademisi gibi. Bu dönemin yazarları, alimleri Kırgız millî değerleri, adetleri “Sovyet” olma niteliğini kazandırmaya çalışmaktaydılar.

²⁰¹ Vladimir Lenin, “*Sosyalizm i religiya*”, Polnoe sobraniye soçineniy, XII, 140-142.

²⁰² Vasilyev, *İstoriya Religi Vostoka*, Moskova, 1998, 13-15.

²⁰³ Bkz, Şabayeva, *İstoriya Pedagogiki*, Moskva, 1961, 63-76.

D. Bağımsızlıktan Sonra Kırgız Eğitiminde Din Eğitimi.

Gorbaçov'un başa gelmesiyle, 1985 yılından itibaren açıklık (glasnost) ve yeniden yapılanma (perestroyka) hareketi, diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da tarihî değişimler gerçekleşti. SSSB'da yaşanan siyasî gelişmeler neticesinde, Kırgızistan da bağımsızlığına kavuştu. 27 Ekim 1990'da bir fizik alimi olan Askar Akayev devlet başkanı olarak seçildi.

31 Ağustos 1991'de Kırgızistan resmen istiklalini ilan etti. Şimdi Kırgızistan 19. Yüzyılın başında olduğu gibi siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik vs. yönlerinden büyük değişimleri yaşamaktadır.

Kırgızistan'ın bağımsızlığa kavuşmasıyla genel eğitim açısından olmasa bile, ama din eğitimi açısından pek çok değişim ve gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır.

Din konusu yeniden ele alındı. Din yasağı kaldırıldı. Yaşanmasına ve uygulanmasına izin verilmeyen İslam dinini Kırgız milleti bağımsızlık sonrası hemen hemen, toplu halde canlandırdı ve bazı uygulanması yasak olan dinî törenler, merasimler açığa vuruldu. Bütün bunların yanında halkın talepleri doğrultusunda devlet, din öğretiminden uzak kalan toplumun ve özellikle genç neslin dinini öğrenmesine izin vererek, onlara bazı konularda maddî yardımlara bulunmaktadır.

Sovyet döneminde Orta Asya'da tek mütülük vardı. O da çok önemli faaliyetlerde bulunmuyordu. Daha önce belirttiğimiz gibi, o Taşkent'te idi. Bağımsızlıktan sonra her cumhuriyet kendi muftiyatlarını, kaziyatlarını oluşturdu. Kırgızistan din görevlilerinin çabasıyla medreseler açılarak din eğitimi faaliyetleri düzene girmeye başladı.

Örgün din eğitimi için Eğitim Bakanlığı tarafından "iman dersi" programı hazırlanmıştır. Bu ders okullarda ve bazı üniversitelerde verilmektedir. Ne yazık ki bu dersleri verebilecek uzmanların az olması nedeniyle bazı okullarda iman dersi kaldırılmıştır. Kırgızistan'da din eğitimi talebinin artması sebebiyle, din eğitimi faaliyetlerinin düzene konulması amacıyla, din eğitimi ve din hizmeti verecek uzman yetiştirme çabasına girilmiştir. Bunun neticesinde Oş Devlet Üniversitesi ve T.D.V. tarafından anlaşma esasında Oş. D.Ü. Teoloji Fakültesi kurulmuştur. Ayrıca Bişkek'te medrese Bişkek İslam Enstitüsüne dönüştürülmüştür.

Gönümüzde Kırgızistan devletinin eğitim felsefesinde din eğitimi kendi yerini almıştır. Bunun esasında Kırgızistan'da din eğitimi faaliyetleri yürütülmektedir.

1. Kırgızistan Anayasasında Din Eğitimi.

Kırgız halkının istekleri ve dinî, siyasî ve kültürel gerekçelerle Kırgızistan'da dinin varlığı ve toplum için gerekli olduğu kabul edildi ve inanç özgürlüğü, dinin resmî düzeyde kurumsallaşması için kanunî düzenlemelere girişildi.

Bu çerçevede Kırgızistan cumhuriyeti anayasasında din ve vicdan özgürlüğü, din-devlet ilişkileri yeniden belirlendi. 1993 tarihli Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasının 16. maddesinin 2. bendinde şu hükme yer verildi:

“Kırgız Cumhuriyetinde her kes dine inanma, dinî örf ve adetlerini yerine getirme özgürlüğüne sahiptir. Düşüncelerini, basın ve yayın yoluyla özgürce açıklayabilir”.²²⁴ Bu hükümlerle herkese inanma ve inancın gereklerini yerine getirme hakkı sağlandı. Bu madde pek çok çağdaş anayasanın ilgili maddeleri ve uluslararası temel insan hakları metinlerine uygunluk arz etmektedir. Böylece Anayasa gereği Kırgız vatandaşı inanç ve ibadet hakkına, dinî yayın hakkına kavuşmuştur.

Kırgızistan'da Anayasanın din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili maddesinin açıklaması mahiyetinde yeni kanunlar yapılmıştır. 16 Aralık 1991'de Kırgız Cumhuriyeti Yukarı Sovyeti'nin onayıyla “Din Tanuu Erkindigi cana Din uyumları Cönündö Kırgız Respublikasının Zakonu” (Din Tutma Özgürlüğü ve Dinî Teşkilatlar Hakkında Kırgız Cumhuriyetinin Kanunu) çıkartılmıştır. Biz burada sadece dinî eğitim ile ilgili kanunu üzerinde duracağız. Söz konusu kanunun 6. maddesinde din eğitimi şu şekilde ele alınmıştır:

Madde 6: Orta okulları din müesseselerinden Ayırmak: Kırgızistan Cumhuriyetinde devlet eğitim sistemi din müesseselerinde ayrılmıştır. İnsanların din ihtiyaçları, onların kimliklerine bakmadan, takdim edilir. İnsanlar kendi istekleri doğrultusunda din öğretimi göreceklendir. Belirlenmiş resmî programları bulunan dini kurumlar, belli şartlara uygun olarak çocuk ve yetişkinlere din eğitimi vermek için okullar ve kurumlar açmaya, ona ait ve ona tahsis edilen binaları kullanmaya ve buralarda her türlü eğitim vermeye hak sahibidir. Çocuklara din eğitimi vermek için anne-babaları ve onlar hakkında yetkili olanların izni gereklidir. Din eğitimi veren

²²⁴ Kırgız Respublikası Konstitutsiyası, Bişkek 1993, s. 12.

insanların özel din eğitimi almış olmaları gereklidir. Ancak onlar bu hizmeti Dinî İdarenin izni ile yapabilirler. Yeni neslin dindar olması için eğitmek gereklidir. Günümüzde, iman, ahlak derslerinin günümüze uygun bir şekilde okutulması için imkan sağlanmıştır. Öğretmenler yerli Millî Eğitim üyeleri tarafından seçilir. Vatandaşlar dinlerini öğrenmek için, tek başlarına veya başkalarıyla, istedikleri dilde din eğitimi alabilirler.²²⁵

Kırgız Anayasasının kabul ettiği bu karar bize, Kırgızistan vatandaşına resmî olarak din eğitimi hakkı tanındığını, din eğitiminin mecburî veya yasak olmadığını, din eğitimi almak isteyen vatandaşa eğitimini istediği dilde öğrenebilme imkanı tanındığını görmekteyiz.

Kanunda din eğitiminin kimler veya hangi kurumlar tarafından verileceği de belirtilmiştir. Kırgızistan'da kanunda belirtildiği gibi, din eğitimi hakkı dinî idarelere tanınmıştır. Ayrıca, devlet okullarında da din derslerinin verilmesine söz konusu kanunla izin verilmiştir. Din eğitimi verebilecek şahıslarda ise özel din eğitimi tahsili ve ilgili idarelerin izni aranmaktadır.

2. Örgün Eğitimde Din ve Ahlak Eğitimi

a. Kırgızistan'da Örgün Eğitimin Yapısı

Kırgızistan'da muhtevası değiştirilmiş olmasına rağmen, Sovyet döneminde uygulanan Eğitim Sistemi yapılanması sürdürülmektedir. Önce Kırgız Eğitim Sistemini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

Kırgızistan'da zorunlu eğitim 11 yıllıktır. Bu 11 yıl kendi içerisinde üç kademeye ayrılmaktadır:

Birinci kademeyi 1-4 sınıflar oluşturmakta olup, ilk öğretim (başlangıç sınıflar) adıyla anılmaktadır. İkinci kademe 5-8 sınıfları kaplar ve temel öğretim (negizki sınıflar), 9-11 sınıflar ise, üçüncü kademeyi oluşturur ve orta öğretim (tamamlayıcı öğretim) adıyla anılır. Bunların hepsi aynı kurumda gerçekleştirildiğinden dolayı bir arada incelenmesinde fayda vardır.

Kırgızistan'da ilk ve orta öğretim kesin çizgilerle ayrılmamıştır. Zorunlu eğitim 11 yıldır ve aynı kurum içinde yapılmaktadır. 11 yıllık eğitim ilk dört yılına

²²⁵ "Sbornik Dokumentov; Materyalov Kirg. Respubliki" (Kanunlar Mecmuası), Religiya i Zakon, (Müslümanlar haklarını koruma derneği), Bişkek 1994, s. 80.

"Başlangıç mektepleri" yani ilk öğretim adı verilmektedir. Bunun yanında okul öncesi, okullardan ayrı olarak kreşlerde yürütülmektedir. Okul öncesi eğitimde herhangi bir din eğitimi yoktur. Bunun için burada 1-11 sınıflarındaki din eğitiminden söz edilecektir.

Kırgızistan'da çeşitli milletler yaşıyorlar: Kırgızlar, Özbekler, Ruslar, Türkler, Uygurlar. Bu çeşitliliğe uygun olarak orta okulların da çeşitleri bulunuyor. Kırgız okulları, Özbek okulları, Rus okullarıdır. Ayrıca, 5 senelik İngiliz ve Türk orta okulları da mevcuttur.

Günümüzde Kırgızistan okullarının millileşmesi gözlenmektedir. Sovyet döneminde okullarda mevcut olan ve "Oktabrat", "Pioner" ve "Komsomol" adları altında Komünist Partisi önderliğinde iş yürüten öğrenci cemaatlerinin adları ve faaliyetleri Kırgız millî ideolojisi çerçevesinde değiştirilmiştir. Mesela yüksek sınıf öğrencileri "Manas" cemaatine üye olmaktadır ve daha küçük yaş grubundaki öğrencilerin oluşturdukları ilk okul öğrencileri "Semetey" cemaatine üye olmaktadır. Bu cemaatler çeşitli sosyo-kültürel faaliyetleri düzenlemektedirler.

Orta okulu bitiren öğrenciler üniversite ve diğer yüksek öğretim kurumlarına baş vurma hakkına sahip olabilmektedirler. Kırgızistan'da yüksek öğretim 4-5 seneliktir. Çeşitli alanlarda öğretim veren yüksek öğrenim kurumları mevcuttur; teknoloji, ekonomi, uluslararası, tıbbî, sosyal ve tabii bilimle vb. Ayrıca devlet tarafından Kırgızistan gençlerinin diğer ülkelerde yüksek tahsil görme imkanı sağlanmaktadır. Çeşitli devletlerle ortak üniversite ve fakülteler kurulmaktadır.

b. Kırgız Okullarında Din Eğitimi

Kırgızistan'da örgün eğitimde din eğitim konusu incelenilirken, Kırgızistan'ın coğrafi ve kültürel özelliklerini göz önünde bulundurmamız gerekir. Nüfuz itibarıyla, halk inanışlarının ve geleneklerini sürdüren Kırgızlar, güneyde daha mütedeyyin Özbekler ve çoğunluğu Kuzeyde yaşayan ve Hıristiyan kökenli olan Ruslarla birlikte yaşamaktadır. Bu durum dinî öğrenme, anlama ve yaşama konusunda etkisini göstermektedir. Böylece ülkedeki dinî hayat ve din eğitimi ile ilgili olarak her kesimin farklı görüş ve beklentileri olmuştur. Bağımsızlık sonrası bu görüşler, farklı zaman ve mekanlarda kendilerini ifade etme durumunda kalmış ve taraftar bulmuştur. Dolayısıyla Güneyde daha çok İslam din eğitimi faaliyetlerinin daha canlı

olduğunu görmek mümkündür. Diğer din mensuplarının dini yayma teşebbüsleri kendilerine taraftar bulmakla beraber, sayısı pek fazla değildir. Ancak Kuzey Kırgızistan'da İslam Enstitüsü bulunmasının yanı sıra, Hıristiyan ekollerinin geniş çaplı faaliyetlerini ve oldukça etkili tesirlerini görebiliriz.

Kırgız Eğitim Sistemi tarafından orta okullara yönelik bazı seçmeli dersler belirlenmiştir. Bu seçmeli dersler okul yönetimi tarafından seçilmektedir. Böyle seçmeli dersler arasında “İman sabağı” dersi de yer almaktadır. “Adapname” ya da “İman sabağı” diye adlandırılan ve İslam din eğitimini de amaçlayan bu ders, bazı Kırgız ve Özbek millî okullarında okutulmaktadır. İman sabağı dersinde öğrencilere hem dinî konular, mesela, hadis hakkında, Kuran-ı Kerim, Peygamberimiz (S.A.V.) sünnetleri ve siyeri hakkında; hem de eğer Kırgız okulu ise Kırgız örf adetleri ve kültürü hakkında eğer Özbek okulu ise Özbek örf adetleri ve ahlak anlayışı hakkında bilgi verilmektedir.

İman dersinin okullarda okutulmasına devlet tarafından izin verildikten sonra Oş vilayeti Eğitim Başkanlığının müdürü, tarih ilimlerinin doktoru B. Nurumbetov başta olmak üzere, Baimbetov, Koçkorov ve Tölönbayev tarafından iman dersinin 1992-1993 öğretim yılı 1-11 sınıflar için deneme programı hazırlanmıştır. Ancak, her program yetersiz bulunmuş nem de bu programa göre kitap yazılamamıştır. Dolayısıyla, uygulamaya konulamamıştır.ayrıca, yeterli öğretmen bulunmayışı da olan programın uygulanmasını engellemiştir.

İman dersin amacı, öğrencileri dinî öğretiler ve millî değer yargıları çerçevesinde imanlı ve ahlaklı olarak yetiştirmektir.

Ders 1-11 sınıfların hepsine haftada bir defa olmak üzere verilmektedir. Fakat ders programının geliştirilmemesi, uzman öğretmen yetersizliği, ders kitabın olmaması, insanların çoğunda Sovyet döneminden dine karşı bir antipatinin varlığı sebepleriyle bu iman dersi yaygınlaşmamaktadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Kuzey Kırgızistan'da orta dereceli okullarda iman dersi pek verilmiyor.

Ancak, Hıristiyan dini esasında kurulan özel “İlim” isimli okulu mevcuttur. Bu okul 1993 senesinden itibaren, eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmektedir. Okulu, Gülmira Esanaliyeva ve Gaişa İbragimova'lar yönetmektedirler. Adı geçen okulda, diğer okullarda da okutulmakta olan genel disiplinler yanı sıra, Hıristiyanlık Tarihi,

İncil Tarihi ve başka Hıristiyanlıkla ilgili dersler verilmektedir. Ayrıca, dersten önce ve sonra çeşitli dualar yapılmaktadır. Öğrencilere Hıristiyanlığı daha iyi tanımasını amacıyla, öğrenciler arasında çeşitli faaliyetler, yarışmalar düzenlenmektedir. Öğrencilere Hıristiyan ahlakını benimsetebilmek için yoğun çaba sarf edilmektedir.

Bu okulun çeşitli masraflarını Güney Kore'den gelen misyonerler karşılamaktadırlar²²⁶

c. Yüksek Öğretimde Din Eğitimi

Bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte din özgürlüğünün başladığı dönemde de Sovyet öncesinde olduğu gibi, mescit ve medreseler din eğitiminin yapılmasında merkez eğitim kurumları olarak devam etmektedir. Fakat son üç seneden itibaren bu din eğitimi kurumları haricinde üniversitelerde de din ile ilgili dersler okutulmaktadır. Fakat bunlar doğrudan sadece dinî öğretileri içeren dersler değildir. Onlar kültüroloji dersinin bir bölümünü oluşturan Dinler Tarihi dersleridir.

Kırgızistan'da yüksek din öğretim kurumlarından en önemlisi Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi ve Türkiye Diyanet Vakfı arasında yapılan anlaşma neticesinde 1993 senesinde kurulan Teoloji Fakültesidir. Ayrıca Bişkek'te önce medrese olan, daha sonra 1995'te geliştirilerek Hz. Ömer Yüksek İslam Enstitüsü'ne dönüştürülen yüksek İslam din eğitimi kurumu mevcuttur.

Kültüroloji dersinin önemli bir kısmını oluşturan Dinler Tarihi dersinde, geçmişte yaşamış ve günümüzde yaşamakta olan dinler, onların topluma etkisi, kültür içerisindeki yeri işlenmektedir. Aynı şekilde bir din işlenirken bu dinin temel görüşleri, Tanrı anlayışı, inançları, ayin ve ibadetleri üzerinde durulmaktadır.

Dinler Tarihi dersinde daha çok Rus dilindeki kaynakçalar kullanılmaktadır. Dersin amacı objektif bir şekilde öğrencilere dinler hakkında bilgi vermek, aynı zamanda ayrı din mensupları ve mezhepler arasındaki anlaşmazlıkları önlemektir.

Üniversitelerde din ile ilgili verilen derslerin birisi de "iman" dersidir. İman dersinde daha çok ahlakî konulara ağırlık verilmektedir. Bu derste ahlakla ilgili dinî emir ve yasaklar, millî örf-adet ve ahlakî öğütler işlenmektedir. Bu dersler üniversite öğretim programında yer almasına rağmen Millî Eğitim Bakanlığı tarafından

²²⁶ A. Kanimetova. "Şkola gde Molitvı Ukroplyayut", Kut Bilim, Bişkek 11.02.1998, s.4

hazırlanmış özel ders programları ve ders kitapları yoktur. Her öğretmen, belirlenen genel çerçeveye uygun bir ders programı hazırlamaktadır.

Filoloji ve Edebiyat Fakültesinde verilen Tasavvuf Tarihi dersinde ise daha çok mutasavvıfların eserleri, onların dünya görüşleri ele alınmaktadır. Bu derste Orta Asya'da yaşayan mutasavvıflar ve onların eserleri ise, edebî üslup açısından değerlendirilmekte, dinî açıdan önemine pek değinilmemektedir.

Görüldüğü gibi, her üç dersin de her yönüyle işlenmiş bir programı yoktur. Her üç ders de bir dönemlidir. Fakültelerin I veya II sınıflarında okutulmaktadır.

Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'da din ve din eğitimi konusunda bir canlanma gözlenmektedir. Ancak halkın bu konuda gösterdiği ilgi ve ihtiyaç bazı şahısların kendi çıkarları için bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu durum dinin yanlış anlaşılmasına ve iç açıcı olmayan hadiselerle sebep olmaktadır. Bu ve benzeri sebepler Kırgızistan'ın bilim adamlarını, lider ve siyasetçilerini din olgusu üzerinde etraflıca düşünmeye sevk etmektedir.

İnsan, din duygusuna doğuştan sahiptir ve bu duygunun diğer yetenek ve ihtiyaçlar gibi doyurulması gerekir. Din duygusu fitrî olduğu için, onu yok etmek amacıyla yapılan her türlü baskı sonuç vermemiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi, Sovyetler Birliğinde dine karşı çeşitli tedbirler ve faaliyetler uygulanmıştır. Bütün ibadet yerleri, dinî eğitim kurumları kapatılmıştır. Eğitim ve ibadetin ifası yasaklanmıştır. Ateizm faaliyetleri sistemli bir şekilde yürütülmüştür. Ancak bağımsızlık bize, bu 70 senelik baskıya rağmen Orta Asya halklarının dinini unutmadığını, gizli olarak ibadetini yerine getirmeye çalıştıklarını, din eğitimi sürdürmeyi başardıklarını göstermiştir. Fakat, bu bilgiler çok eksiktir. Çünkü gizli-gizli dinini yaşamak isteyen halk dini öğretmeyi ve öğrenmeyi zamanın şartlarına göre geliştirememişlerdir. Bu ihtiyaç ve eksiklikler doğru, programlı, sistemli bir din eğitimi ile giderilebilir.

Kırgız bilim adamlarının bazıları da yeni dönemde dine olan ihtiyacın farkına varmışlardır. Mesela Kırgız Eğitim Enstitüsü bölüm başkanı Süleyman Rısbayev genelde dinin özelde İslam'ın Kırgız'ın hayatındaki yerini şöyle ifade etmiştir: "Kırgızlar İslam'a, kanun ve nizamlar çerçevesinde sıkı sarılmalıdırlar. Dinin

terbiye vericiliği, adap ve kültürü şekillendirilmesi konusunda hiç bir tartışmaya gerek yoktur”.²²⁷

İnsanların doğal ihtiyaçları ve Kırgızistan'ın durumu göz önünde bulundurularak, din konusunda uzman yetiştiren bir fakültenin açılmasına karar verilmiştir. Kırgızistan'a böyle bir yüksek din tahsilini veren ilahiyat Fakültesinin anlaşma esasında kurulması teklifi Türkiye Cumhuriyeti tarafından sunulmuştur.

Böylece, Kırgızistan'da dinî boşluğu doldurulması, ülkenin dinî ihtiyacını giderecek aydın, bilinçli, dinî bilgiler yanı sıra çağımızın müspet ilimleri ile mücehhez uzmanlar yetiştirmesini sağlamak amacıyla Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Oş Devlet Üniversitesi ortak bir anlaşması sonucu 1993 senesinde Oş Devlet Üniversitesi Teoloji Fakültesi açılmıştır.

Oş D.Ü. Teoloji Fakültesine her yıl 60 öğrenci alınmaktadır. Seçilen öğrenciler Türkçeyi en iyi şekilde öğrenmeleri ve Türk-İslam kültürüne uyum sağlamaları için iki yıl Türkiye'de tahsil görmektedirler. Kalan 3 yıl Oş D.Ü. Teoloji fakültesinde devam edilmektedir. Gerek Türkiye'deki gerek Oş'taki her çeşit ihtiyaçlar, masraflar T.D.V. tarafından karşılanmaktadır.

Oş D.Ü. Teoloji Fakültesinde okutulan müfredat programı Kırgızistan eğitim programına uygun olarak verilmektedir. Eğitim Türkçe ve Kırgız dilinde gerçekleştirilmektedir. Temel İlahiyat disiplinlerini A.Ü. İlahiyat Fakültesi hocaları vermektedirler. Eğitim-öğretim ilmî esaslara dayanarak, modern metotlarla yürütülmektedir.

Oş D.Ü. Teoloji Fakültesinin temel amaçları, Kırgızistan'daki dinî boşluğu doldurmak, halka doğru, objektif dinî bilgileri savunmak ve dinî konularda uzman yetiştirmektir.

Ayrıca bu Fakülte dinî meselelerini sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılmayı ve bunu gerçekleştirecek bilim adamlarını yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Dinî öğretimde diğer sosyal ve tabii bilimler göz ardı edilmemelidir. Aksi takdirde eski usullerle öğretilen din günümüzün talebine cevap veremez hale gelir. Bu nedenle Teoloji Fakültesi müfredatında temel dinî bilimlerin (Fıkıh, Tefsir, Hadis, Tasavvuf, İslam Tarihi, vs.) yanı sıra pedagojik formasyon

²²⁷ Süleyman Rısbayev, “*Meçit Arkaluu Bilimge bi, ce bolboso ...*”, Kut Bilim, 16.01.1997, No 2 (9808)

dersleri ve genel dersler verilmektedir. Eğitim, Psikoloji, İngilizce, Rusça, Ekoloji, Matematik, Ekonomi, Bilgisayar Tıp vb. dersleri görebiliriz.

Kırgızistan'da Oş D.Ü. Teoloji Fakültesi yanı sıra yüksek din eğitimi veren bir kurum da Hz. Ömer yüksek İslam Enstitüsüdür. Burada 350 öğrenci tahsil almaktadır. Kırgızistan Diniye Başkarmasına bağlı olan Bişkek Hz. Ömer İslam Enstitüsünün Ders Programı 1997 senesinde Ulemalar Meclisi tarafından kabul edilmiş ve onaylanmıştır. Bişkek Hz. Ömer İslam Enstitüsü beş yıllıktır. Adı geçen Enstitünün Ders Programı şöyledir:

I. Sınıf:

2. Kur'an Okuma - 160 saat
3. Tecvit - 80 saat
4. Sarf - 160 saat
5. Nahiv - 160 saat
6. Hadis - 160 saat
7. Akaid - 160 saat
8. Fıkıh - 160 saat
9. Arap Dili - 160 saat
10. Temel Ahlaki Bilgiler - 160 saat
11. Hüsn-ü Hat - 160 saat
12. İslam Tarihi - 80 saat
13. Kırgız Dili - 80 saat
14. Coğrafya - 80 saat

II. Sınıf:

1. Kur'an Okuma - 160 saat
2. Nahiv - 160 saat
3. Akaid - 160 saat
4. Fıkıh - 160 saat
5. Arap Dili -160 saat
6. Hüsn-ü Hat - 160 saat
7. İslam Tarihi - 160 saat
8. Hadis - 160 saat
9. Kırgız Dili - 80 saat

10. Coğrafya - 80 saat
11. Kırgızistan Tarihi - 80 saat
12. Beden Eğitimi - 80 saat

III. Sınıf:

1. Kur'an Okuma - 160 saat
2. Hadis - 160 saat
3. Akaid - 160 saat
4. Fıkıh Usulü - 160 saat
5. Tefsir- Celaleyn - 160 saat
6. Fıkıh - 160 saat
7. Arap Dili - 160 saat
8. Hüsn-ü Hat - 160 saat
9. İslam Tarihi - 160 saat
10. Kırgız Dili - 80 saat
11. Nahiv - 160 saat
12. Dünya Tarihi - 80 saat
13. Beden eğitimi - 80 saat

IV. Sınıf:

1. Kur'an Okuma - 160 saat
2. Tefsir-i Celaleyn - 160 saat
3. Akaid - 160 saat
4. Fıkıh - 160 saat
5. Fıkıh Usulü - 160 saat
6. Hadis - 160 saat
7. Nahiv - 160 saat
8. Arap Dili - 160 saat
9. İslam Tarihi - 160 saat
10. Hitabet - 80 saat
11. Kırgız Dili - 80 saat
12. İngiliz Dili - 80 saat
13. Hukuk Esasları - 80 saat
14. Beden Eğitimi - 80 saat

15. Balagat - Hitabet - 80 saat

V. Sınıf:

1. Kur'an Okuma - 160 saat
2. Tefsir - 160 saat
3. Kur'an İlimleri - 160 saat
4. Hadis İlimleri - 160 saat
5. Belagat - Hitabet - 160 saat
6. Nahiv - 160 saat
7. Hadis - 160 saat
8. Fıkıh - 160 saat
9. Arap Dili - 160 saat
10. Akaid - 160 saat
11. Kırgız Dili - 80 saat
12. Hukuk Esasları - 80 saat
13. İngiliz Dili - 80 saat
14. Beden Eğitimi - 80 saat

Görüldüğü gibi, yüksek din eğitimi kurumlarından Yüksek İslam Enstitüsünde esasen İslamî bilimler okutulmaktadır. Dersleri medrese mezunu olan hocalar ve Ürdün, Suudi Arabistan veya Mısırdan gelen hocalar vermektedirler.

Şunu belirtmek lazım ki şimdiki Kırgızistan'da sadece Oş. D.Ü. Teoloji Fakültesinden hem dinî, hem sosyal, tabii ilimler verilmektedir. Böyle sosyal ve tabii, eğitimsel bilimlerin okutulması din eğitiminin verimliliğini artırır.

3. Yaygın Din Eğitimi

Yaygın eğitim, okul dışındaki yetişkinlere verilen düzenli ve örgütlü eğitimidir.²²⁷ Yaygın din eğitimi ise, yetişkinlere ve okul dışındakilere dinî bilgiler kazandırmak ve dinî anlayışlarını geliştirerek hayatın dinî boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla yürütülen programlı, planlı ve örgütlü din eğitimi çabalarıdır.²²⁸

²²⁷ Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara 1981, s. 196.

²²⁸ Cemal Tosun, "Yaygın Din Eğitiminde Vaaz", A.Ü.İ.F. Dergisi, c. XXXVII, Ankara 199 , s. 287.

Yaygın din eğitimi deyince ilk aklımıza gelen yerler camilerdir. Camilerden başka medreseler ve din eğitimi verilen çeşitli yerler girer. Orta Asya halkı bugüne kadar ağırlıklı olarak din eğitimini cami ve medreselerde gerçekleştirmektedir.

Sovyet döneminde Kırgızistan'da mevcut olan cami ve medreseler kapatılmış veya tahrip edilmiştir. Halkın ayaklanmaması için bir kaç cami ibadet için açık tutulmuştur. Ancak burada eskisi gibi çocuklara din eğitimi verilememiştir. Çünkü din alimleri, bilginler sürgün edilmiş veya öldürülmüştür. Sadece zayıfça verilen din eğitimin olmasına rağmen halk arasında din yaşamakta idi. Halk geleneksel dinî inançları babadan oğla miras ve taklit şeklinde devam ettirerek yaşatmıştır. Günümüzde dinî canlanma ile birlikte cami ve medreselerde din eğitimi öğretimi faaliyetleri yeniden düzene konulmuş durumundadır.

Kırgızistan'da din eğitimi, metot ve muhteva yönünden klasik dönemin özelliklerini taşımaktadır. Eğitim, ister mescitlerde, ister medreselerde, isterse evlerde olsun, ferdî boyutlarda ve ezbere dayanmaktadır Genellikle ilmihal nitelikli olan din eğitiminin başlangıcı Kur'an-ı Kerim'i okumaya dayalıdır. Bunu bir kısmı Arapça, bir kısmı da mahalli din adamlarınca mahalli dillerde yazılan eserlerin ezberlenmesi takip etmektedir. Böylece öğrenciler dini problemleri tartışma yerine, hocalarından aldıkları bilgileri imkanları ölçüsünde ezberleyen ve nakleden durumunda kalmaktadırlar.

a. Medreselerde Din Eğitimi

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Sovyet Döneminde resmî şekilde dinî eğitimi veren medrese Kırgızistan'da bulunmamıştır. Orta Asya'da izin verilen din eğitimi kurumları olarak Taşkent'teki Mir-Arap Medresesi Buhara'daki İmam el-Buhari İslam Enstitüsü eğitim-öğretim faaliyetini Sovyet ideolojisine uygun olarak yürütmekteydi.

Kırgızistan'da şu andaki medreseler, Bişkek'te Hz. Ömer Medresesi; Karakölde Karaköl Medresesi; Bogül Medresesi, Oş'ta Abdücebbar Medresesi, Suzak Medresesi; Kadamcay Medresesi vb. din eğitim faaliyetlerini yürütebilmesi için resmî şekilde devlet tarafından izin verilmiştir. Medreselerde öğretim süresi 5 yıldır. Eğitim sistemi "Hücre" sistemidir. Genellikle medreselerde hocalar ve mollalar tarafından ortaya koyulan program ile talebelere eğitim verebilir ve eğitme

yöntemi de kendine aittir.²²⁹ Talebeler toplu halde ders okumazlar. Herkes tek-tek olarak bir kitabı okur, böylece iyi çalışan talebe ilerleyebilir. Medresede iki veya üç tane baş öğretmen vardır. Onlar önde gelen öğrencilere ders verirler, o öğrenciler ise daha sonra gelen ve eğitime yeni başlamış olan öğrencileri okuturlar. Ders programında ağırlık verilen dersler Arapça ve Kur'an-ı Kerimdir. Ayrıca Hadis, Fıkıh, Nahiv, Sarf, Tefsir dersleri de ders programında yer alan temel İslamî bilimlerdir.

Medreselerdeki dersler çoğunlukla naklîdir. Genellikle de dersler ezber türündedir.

Medrese mezunlarının bir kısmı medreselerde hocalık görevini üstleniyorlar, bazıları camilerde imamlık görevine üstleniyorlar, Aynı şekilde orta okullarda “iman sabağı” dersine hocalık yapabilme hakkına sahiptirler.

Ancak medreselerde esasen dinî, İslamî bilimler okutulmaktadır. Eğitim formasyonunu kazandıran eğitim, psikoloji dersleri verilmemektedir. Bu husus ise din öğretimi konusunda büyük önemi arz etmektedir.

b. Camilerde Din Eğitimi

Sovyet döneminde Kırgızistan'ın genelinde sadece 4-5 cami açıktı. Bunlardaki imamlar Arap ülkelerinden gelen misafirlerle, devlet adamlarına tercümanlık yapıyorlardı. Camilerde 60 yaşını geçen vatandaşlar namaz kılabiliyorlardı. Küçük yaştakilere camiye girmek yasaklanmıştı. Bunun yanı sıra camilerde ölüm ve nikah merasimleri de yapılabiliyordu.

Günümüzde Kırgızistan'ın Güneyinde bine yakın cami ve mescit bulunmaktadır. Buralarda ibadetlerin yanı sıra fetvalar ve günlük hayatta kullanılan dinî bilgiler verilmektedir. Ayrıca bazı sosyo-kültürel faaliyetler de yapılmaktadır.

Kırgızistan cami ve mescitlerinde din eğitimi esasen vaaz, hutbe ve çocuklara dinî bilgilerin öğretilmesi yoluyla gerçekleştiriliyor.

Kırgızistan'da Cuma ve Bayram namazlarında mahalli dilde vaaz verilir. Hutbeler sadece Arapça olarak okunmaktadır. Geniş halk kitlesine verilen bu vaaz ve nasihatler günlük hayatın Kur'an ve Sünnet açısından yorumu ve hükmü şeklinde

²²⁹ Sarvar Abidov, *Kırgızistan'da 1991. Yılından Sonraki Din Eğitimi* (basılmamış lisans tezi), Oş 1999, s. 12-13.

olmaktadır. Ayrıca imamlar her gün sabah ve yatsı namazından sonra da cemaate öğütte bulunurlar. Kırgızistan'da camilere sadece erkekler giderler. Vaaz ve nasihatleri dinleyen aile reisleri evlerinde dinî konularda işitilenler çerçevesinde yorum ve sohbet yürütürler. Böylece camilerde verilen fetva ve öğütler halkın İslamî anlayışını şekillendirmektedir.

Kırgızistan camileri Türkiye'de bulunan camilerden farklılık arz etmektedirler. Genellikle Kırgızistan camileri bir katlı olarak büyük namaz kılacak mekan ve avludan oluşmaktadır. Avluda yapılan 3-4 tane küçük oda çocukların din eğitim için ayrılmıştır. Anne babalar camiye çocuklarını okutmak için 5 yaşından itibaren getirmektedirler. Bu çocuklar genelde akşam veya yatsı namazından sonra okumaktadırlar. Tüm Orta Asya geleneksel din eğitiminde olduğu gibi bu çocuklar, Muallimus-Sani, Üstad-ü Evvel, İslam Dini Nedir ? vb. kitapları okutulmaktadırlar. Ayrıca imamlar bu talebelere gençliğe ve zamana yönelik öğütler verilmektedirler.²³⁰

Görüldüğü gibi, Kırgızistan'da Bağımsızlıktan sonra da geleneksel, klasik usule dayalı yaygın din eğitimi uygulanmaktadır.

Erkek çocukları genellikle cami ve medreselerde dinî eğitimi alırken, kız çocukları ise aynı yöntem ve müfredata dayalı din eğitimini mahallelerde bulunan kadın hocalardan almaktadırlar.

Devlet okullarında yeteri kadar din eğitimine yer verilmemiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi, iman sabağı okutulan okullarda uzman hocanın bulunmaması nedeniyle adı geçen ders müfredattan kaldırılmıştır. Bunun sonucu dinî tahsili vermek isteyen anne-babalar çocuklarını ya camilere ya da mahalledeki din hocasına göndermektedirler. Bunun yanı sıra televizyon, radyo programları, "Kut Bilim", "İslam Nuru" vs. gazeteler aracılığı ile de İslam din eğitimi verilmektedir.

c. Bunların Dışında Uygulanan Din Eğitimi Faaliyetleri.

Genelde Orta Asya müslümanları Sünnîdir ve Hanefî mezhebini benimsemektedirler. Uzun zamanlar bu mezhebi benimsedikleri için örf adetleri, ibadet şekilleri, dinî gelenek ve ayinleri be mezhebe göre yapılmaktadır.

²³⁰ Kahar Hasanov, *Kırgızistan Mescitlerinin Din Eğitimiindeki Yeri* (basılmamış lisans tezi), Oş 1999, s. 28-30.

Bağımsızlığa kavuşmasıyla Kırgızistan'a ve diğer Türk Cumhuriyetlerine çeşitli dinî mezhepler, diğer din mensupları kendi dinini tanıtmaya, benimsetmeye amacıyla gelmiş bulunmaktadır.

Sovyet döneminde din yasaklanmış olmasına rağmen Kırgızistan müslümanları dini kendi örf adetlerinde, gizli olarak aktararak olsa da yaşamıştır. Bu saklanan dinî gelenekler İslam dininin Sünnî, Hanefî mezhebine uygundur. Dolayısıyla ailesinde gizli olarak olsa bile din eğitimi gören insanlar diğer dini cemaatlerin fikrini yadırgamaktadırlar. Çünkü bu konuda bilgi sahibi değildirler. Din eğitiminin yasak olmasıyla, Orta Asya müslümanları diğer dinî mezhep, cemaatler hakkında bilgi sahibi olamamışlardır.

Bazı ailelerde ise din eğitimi hiç yapılmazdı. Böyle aile çocukları ise ne İslam din bilgilerine ne de diğer dinlere ait malumata sahipti.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; Kırgızistan'da bağımsızlık döneminde yeterli kadar dini bilgilere sahip olan aileler, zayıf ve kulaktan dolma dinî bilgilere sahip olan aileler ve dinî bilgilere hiç sahip olmaya aileler vardı. Sağlam dinî bilgilere sahip olan aileler çok azdı. Diğer aileler çoğunluğu teşkil etmekteydi. Bu durum ve vatandaşların bilgisizliği, merakı Kırgızistan'da çok farklı dinlerin taraftarlarının çoğalmasına yol açtı. Genellikle İslam dini benimsenmektedir. Ancak Kırgızlar arasında diğer Hıristiyanlık, Bahailik, Budist vb. dinleri benimseyenler gözlenmektedir.

İslamî dinî Cemaatlerden Vahabilik ve Hızbu't-Tahrir siyasi dini teşkilatlanma faaliyetlerini Kırgızistan'ın güneyinde yoğunlaştırmışlardır. Bu dinî gruplar eğitim faaliyetlerini açıktan değil, gizlice mahallelerde yürütmektedirler.

İslam dışı misyonerlik faaliyetleri daha açık ve geniş kitlelere verilmektedir. Halk arasında İngilizce öğrenmeye sempati duyulması misyonerlerin kendi faaliyetlerini yürütmesinde İngilizce öğretimini bir araç durumuna getirmiştir. Özel İngilizce kurslarındaki, Dünya Dilleri Fakültelerindeki İngilizce metinlerde Hıristiyan dininin öğretilerine sıkça rastlanılmaktadır. Televizyon ve radyo yayınlarında Hıristiyan din eğitimi yürütülmektedir. Hıristiyan dinini tanıtan gazeteler yayınlanmaktadır.

Şu anda Kırgızistan'da din konusunda çok farklı yorumlar ortaya atılmaktadır. Bunda 70 senelik dine karşı yapılan eğitimin etkisi şüphesiz kendini belli etmektedir.

Ancak İslam dini Kırgızistan nüfusunun çoğunluğunun benimsediği bir dindir. Bu devletin İslam din eğitime gösterdiği önemden de belli olmaktadır.

F. Kırgızistan'da niçin din eğitimi yapılmalıdır ?

Tezimizin birinci bölümünde geniş bir şekilde ele alıp, ortaya koyduğumuz gibi din eğitimi ferdî, toplumsal, kültürel, hukukî bir gereksinimdir.

İnsanoğlu varlığın başlangıcını ve sonunu düşünürken, aklın kesin biçimde çözemediği evrensel sorunlarda dinî değerlere yönelmiştir. Dinin en önemli ilkelerinden olan inançlar, kainata ve hayat anlam vermekte insanları derin biçimde etkilemiştir. Kutsal değerler toplumun çeşitli kültür unsurlarını da yönlendirmiştir. Böylece insan, hem alemin başlangıcını ilahî güce bağlamış, hem bu dünyadan sonraki hayata hazırlanmaya çalışmış, hem de bu dünyada davranışlarından sorumlu olacağını idrak etmiştir.²³¹

Demek ki din, insana hem kainatın var olma sebebini açıklamakta, hem de dünyada nasıl davranmak gerektiği hususunda öğütler vermektedir. Böylece, düşüncenin çözemediği fizik ötesi sorunlarda inanç, yol göstermektedir.

Din kendi sistemi içinde, bir ruhsal boşluğu doldururken, ahlakî açıdan insanları iyiye, güzele ve doğruya götürme görevini ifaya çalışmaktadır. Din ve ahlak insanların duygu, düşünce ve özlemlerini de etkilemiştir. Durum böyle olunca kültür ve sanat unsurlarında dinin etkisi kendini göstermiştir.

Gördüğümüz gibi, din insan hayatının her yönünü etkilemiştir. Din duygusu insanın doğuştan sahip olduğu bir duygudur. Dolayısıyla bu din duygusunun da diğer duygular gibi doyurulması gerekir. Bu duygu gerekli değildir diye terk edilmekle yok olmaz. Bunu Kırgızistan kendi tarihi tecrübesinden öğrenmiş durumundadır. Din eğitimi her insanın doğal hakkıdır. Bu husus dünyanın pek çok devletlerinde kabul edilmiştir. Hatta Uluslararası İnsan Hakları Beyannamesinde de belirtilmiştir.

Kırgızistan vatandaşı da dini seçme, onun ibadetlerini ifa etme hakkına ve onu öğrenebilmesi için din eğitimi hakkına sahiptir.

Sovyet döneminde okullarda din eğitimi yasaklanmış olmasıyla birlikte millî değerleri tanıma fırsatı da bırakılmamıştır. Hiç bir okulda Orta Asya Tarihi veya Millî Edebiyat dersleri okutulmamıştır. Edebiyat derslerinde Rus yazarları ve Sovyet dönemi yazarları, şairlerin eserleri okutuluyor, inceleniliyordu. Bu durum dinin halk tarafından tanınması ve benimsemesi korkusundan ileri gelmektedir. Çünkü gerek

²³¹ İbrahim Agah Çubukçu, "Kültürümüzde Din", A.Ü.F. Dergisi, c,XXX, Ankara 1988, s. 132.

tarih, gerek edebiyat dinin mahiyetini ortaya koyacaktı. Bu ise Sovyet Siyaseti amacıyla bağdaşmamaktaydı. Ancak bağımsızlığa kavuştuktan sonra, Kırgızistan'da Kırgız Tarihi, önce yasaklanan şair ve yazarların eserleri okullarda okutulmaya başladı. Fakat tarihi ve milli yazarların eserlerini doğru şekilde öğrenebilmek için mutlaka İslam dini bunların yanı sıra öğrenilmesi lazımdı. Çünkü İslam X. yüzyıldan itibaren Orta Asya halkları tarafından benimsenmiş ve örf adetlerini, gelenek, sanat, düşünce, tarih, edebiyatını etkilemektedir. Bir kırgızın kendi örf adetini, tarihini, kültürünü, edebiyatını doğru ve derin bir şekilde tanınması, öğrenebilmesi için İslam dinini tanınması gerekir.

Kırgızistan'da günümüzde çeşitli yollarla din eğitimi faaliyetleri yürütülmektedir. Ancak onların sistemli bir şekilde verilmesi gerekir. Çünkü Sovyet devrinde uygulanan din eğitimi yasağı sonucu Kırgızistan halkı arasında bu konuda bilgisizlik oluştu. Bu özel durumu göz önünde bulundurarak devlet, sistematik din eğitimi programını düzenlemelidir. Aksi takdirde vatandaşların dinî konulardaki istek ve ihtiyaçları bazı din mensuplarının elinde kendi çıkarlarını gerçekleştirme yolunda bir araca dönüşür. Bu bilgisizliğin sonucu çeşitli din ve gruplara giren vatandaşlar memlekette yayılan anarşi ve anlaşmazlıkların iştirakçisi haline gelir.

Mesela İslam'da insanı, düşüncesinden dolayı öldürmek veya dinî inanç uğurunda anne babasından, ailesinden vazgeçmek, kardeşini öldürmek, hükümete karşı gelmek, halkın huzurunu bozmak gibi emirler yoktur.

Ancak ne yazık ki yukarıda söylediğimiz bu çirkin faaliyetler İslam adına, dinin bu topraklarda yaşatılması uğuruna yapılmaktadır.

Görüldüğü gibi, din konusundaki cahillik ve aşırı istek böyle ağır sonuçlara getirmektedir. Kırgızistan'da objektif, doğru sistemli din eğitiminin verilmesi onun huzuru ve gelişmesi açısından da çok önemlidir.

Bağımsızlıkla Kırgızistan dünyaya açıldı. Diğer devletlerle ekonomik, kültürel vb. ilişkilerde bulunmaktadır. Diğer din mensupları ile böyle sosyal, ekonomik, ticarî, kültürel bağların iyileştirmesi yolunda karşı tarafın değer yargılarına saygı gösterilmesi çok önemlidir. Değer yargılarının başında dinin gelmesi sonucu diğer dinlerin de öğretilmesi çok önemlidir. Halkın benimsediği dinî-ahlakî öğretilerin, diğer dinlerin öğretilmesi kültürler arası çatışma ve toplumdaki ahlaksızlığın azalmasına getirir.

Sonuçta şunu söyleyebiliriz, sağlam, objektif, sistematik bir din eğitimi Kırgızistan vatandaşının hem doğal hakkıdır, hem de gelişmesi açısından gerekli ve önemli olan bir disiplindir.

SONUÇ

Günümüzün değişen dünyasında insanla, onun maddi ve manevi yönleri ile ilgili bütün bilimsel çalışmalarda insana verilen değer ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmaların insanın maddi özellik ve gereksinimleri ile ilgili olanları bile, insana verilmesi gereken değerin daha çok onun maneviyatıyla ilgili olacağı yönünde görüş birliğine varmış bulunmaktadırlar. Dolayısıyla insanın manevi boyutunu onun geleceği, yetişmesi, büyümesi gibi özelliklerin temelinde bulmaktadırlar.

Durum böyle olunca, insanla en çok içli dışlı olan eğitim ve din eğitimi konusunda, insanın manevi boyutunu dikkate almadan yapacağı çalışmalar bilimsellikten ve objektiflikten uzak kalacaktır. İnsanın eğitim ve öğretime karşı içinde bulundurduğu doğal yetenek dolaylı olarak, onun manevi boyutuyla ilgilidir. İnsanın manevi yönünü belirleyen ve şekillendiren etkenlerin başında ise din gelmektedir.

Din, insanla beraber daima var olageldiğinden dolayı, insanın eğitilmesi hususunun, hiçbir zaman dinden bağımsız, dinden desteğini ve kaynağını almamış olması düşünülemez. Ne kadar bunun aksini savunan görüş ve ideolojilerin varlığı söz konusu olmuş olsa bile, bu görüşlerin, din ve dinle bütünleşmiş toplum hayatı karşısında tutunamayışları yukarıdaki gerçeği bir daha gözler önüne sermiş ve sermektedir. Günümüzde pek çok ülke dinsizliği ve onun her türlü etkisinden uzak kalmayı savunan ideolojilerden vazgeçmişler ve eğitim politikaları çerçevesine din eğitim öğretimini öncelikli konular olarak yerleştirmişlerdir.

Orta Asya'nın genelinde olduğu gibi, Kırgızistan'da da yetmiş küsur senelik bir sultasıyla, Marksist-Leninist ideolojinin savunucusu ve uygulayıcısı olan Sovyet iktidarı da, maneviyattan yoksun bulunan ideolojisi ve tebaasını da her türlü maneviyattan yoksun bırakma politikası sonucu yıkılmaya ve yok olmaya mahkum olmuştur.

Sovyet iktidarının sahip olduğu ideoloji gereği, dine karşı hiçbir olumlu görüşleri, serbestiyetleri ve uygulamaları söz konusu değildir. Dine karşı tutumları böyle iken, resmi politika çerçevesinde bir din eğitim öğretilimi ve bu konuda yapılacak çalışmalar söz konusu bile olmayacaktı. Kaldı ki, yoğun baskı ve takipler dolayısıyla bu konuda gayr-i resmi ve öznel çalışmaların yapılmışlığı da bilinmemektedir. Bütün bunların yanında, Sovyet ideolojisine uymayan her türlü

değerlerin ortadan kaldırılmış olması hususu da Kırgız kültürünün temelinde işlenmiş bir yara olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca diyebiliriz ki, Sovyet hükümeti iktidara geldikten sonra Kırgız kültürü dayandığı temel üzerinden alınmış, çürük bir temel üzerinde ve değiştirilerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Devrim öncesi kültüre karşı izlenen politikalar bunun bir göstergesidir.

Şu bir gerçektir ki, dünya arenasında ortaya çıkan her dava, her dünya görüşü kısmen ve kısa süreli de olsa, bir başarıya ulaşabilmiştir. Fakat, bunların sürekliliği farklılık arz etmekte, dayandıkları temellerin çürük oluşundan dolayı da belli bir süre sonra yok olup gitmektedirler. Sovyet ideolojisi de kendisini bekleyen böyle bir akıbetten yakasını kurtaramamıştır. Yok olup gitmiştir ama, bir ütopyadan ibaret bir dünya görüşü ile, uygulamaları ile ve bir takım aldanmışların bu uğurdaki azim ve gayretleriyle arkasında, izlerinin silinmesi zaman alacak büyük bir yıkıntı ve manevi boşluk bırakmıştır.

Ortaya çıkan bu boşluğun doldurulması da Kırgız halkının kendi ceht ve gayretlerine, oldukça zayıflamış olan dini, milli kültür değerlerine bir an önce sahip çıkmalarına, bu konudaki çalışmaların yapılmasıyla sözü geçen değerlerin yeni nesle benimsetmeleri ve yaşatmalarıyla mümkün olacaktır.

Kırgızistan cumhuriyeti bağımsızlığına kavuştuktan kısa bir süre sonra, temel problemlerinin farkında olarak, bu konularda çalışmalara başlanılması doğrultusunda resmi, hukuki ve maddi destek ve teşviklerini ortaya koymuş bulunmaktadır. Devletin bu teminatı sonucunda, ülkenin gelişmesi yolunda pek çok alanda olduğu gibi, din eğitimi ve öğretimi alanında da çalışmalar yapılmaktadır. Fakat, Sovyet dönemi öncesi dini hayat ve kültür ile arada bulunan kopukluktan kaynaklanan bilgi yetersizliği ve sağlam bir temelin olmayışından, ayrıca, bu alanda yapılan maddi ve manevi desteğin şu an için yetersiz kalışından dolayı, din eğitim öğretimi alanındaki çalışmalar oldukça cüzi kalmaktadır.

Din eğitim öğretim alanında yapılacak çalışmaların çoğalması ve bilimsel niteliğe sahip olması, beraberinde dini, bilincin ve din alanındaki matbu kaynakların muhteva ve sayı yönünden yeterliliğini de gerektirmektedir. Şu an için bu yeterlilikten söz edemeyeceğimize göre, konuyla ilgili çalışmalar daha çok halk arasında ve arşivlerin karanlık köşelerinde bulunup, daha yeni gün ışığına çıkarılan eski elyazmaları eserlerinden, destan, mani gibi halk edebiyatı öğelerinden

esinlenmekle anlaşılabilir Sovyet dönemi öncesi dini eğitim ve öğretiminin şekil ve muhtevasından hareket ederek, günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte ürünler ortaya koymak şeklinde olacaktır. Bu tip çalışmalar bir başlangıç ve ileride yapılacak çalışmalara temel olması bakımından ayrı bir yere ve öneme sahip olacağı muhakkaktır.

Bu çalışmaların din eğitim öğretiminde büyük yararları olacaktır. Günümüzde, Kırgızistan'ın din eğitim öğretimi politikası bütün ana hatlarıyla belirtilmemiş durumda ve eksiklikler söz konusudur. Bu eksikliklerin giderilmesi ve din eğitim öğretiminin örgün eğitim içerisindeki yerinin belirlenmesi öncelikli problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Kırgızistan eğitim bakanlığı, devlet güvencesini de arkasına alarak, dini hayata ve eğitim öğretime yönelik geniş çaplı ve uzun vadeli çalışmalar yapmalıdır.

Bu çalışmaların, okul öncesine ve yaygın din eğitimine yönelik olarak, yeterli kaynak eserlerin, kitapların basılması, basında dini konulara, meselelere geniş yer ayrılması, yayın araçları ile dini içerikli programların, yarışmaların yayınlanması çerçevesinde olması yararlı ve zorunlu olacağı kanısındayım.

Örgün eğitim çerçevesinde din öğretiminin yapılması için ahlak ve kültür dersinin ders programına yerleştirilmiş olması, konuyla ilgili çalışmalar açısından yeterli olmayacaktır. Bunun formal çerçevede gerekliliği muhakkaktır, fakat, dersin içeriğini oluşturacak yeterli konuların ve sağlam bilgilerin yer alacağı ders kitaplarının ve bu dersin verilmesinde bilgi ve teknik beceri yönünden yeterli düzeyde öğretim elemanlarının azlığı veya hiç bulunmaması, bu dersin amacına yönelik hizmet derecesini düşürecektir.

Bütün bu ifade etmeye çalıştığımız problemler çerçevesinde yapılacak olan çalışmalar Kırgızistan'daki din eğitim öğretiminin geleceği açısından oldukça yararlı olacaktır. Çalışmamın bu projede küçük de olsa bir yerinin olması beni memnun , ilerideki çalışmalarımda ise teşvik edici olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Abidov, Sarvar, Kırgızistan'da 1991. Yılından Sonraki Din Eğitimi, (Basılmamış Lisans Tezi), Oş 1999.
2. Akpınar, Turgut, Türk Tarihinde İslamiyet, İstanbul 1993.
3. Akyüz, H, Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Anlamı Üzerine Bir Araştırma, İstanbul 19991.
4. Alimbekov, Akmatkali, Kırgız Etnopedagogikası, Altın Tamga Yayınları, Bişkek 1996.
5. Altıntaş, Hayrani, "Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi", Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, (23-25 Nisan, Ankara 1994) Ankara 1995.
6. Apış, Bekembay, Calpı Pedagogika Negizderi, Mektep Yayınları, Bişkek 1991.
7. -----, "Manas- Pedagogikalık Uluu Estelik", Manas Bayanı, Oş 1995.
8. -----, Pedagogika, Oş Vilayeti Yayınları, Oş 1993.
9. -----, Tarbiya Nazariyatı, Oş Vilayeti Yayınları, Oş 1996.
10. Arabacı, Fazlı, "Avrupa'da Din Eğitimi", Türkiye'de Din Eğitimi Ve Öğretimi İلمي Toplantısı, (İzmir 4-6 Aralık 1998), Ankara 1999.
11. Aşıkoğlu, N. Y., "Almanya ve Avustralya'daki Türk Çocuklarının Din Eğitimi", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, Ankara 1999.
12. Attokurov, Sabır, Kırgız Sancırası, Kırgızistan Yayınları, Bişkek 1995.
13. Austruy, Jacques, Kapitalizm, Marksizm ve İslam, çev. Oktay Güner, Damla Yayınevi, İstanbul 1980.
14. Avrupa Ülkeleri Eğitimi Denetimi, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Avrupa Biriliği, Ankara 1996.
15. Ayasbeyoğlu, N, İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kuran-ı Kerim'in Eğitim İle İlgili Ayetlerinin Tahlili, İstanbul 1968.
16. Aydın, M.S., Din Felsefesi, İstanbul 1992.
17. Ayhan, Halis, Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler, İstanbul 1982.
18. -----, Eğitime Giriş, İstanbul 1979.
19. Babinskiy, Pedagogika, Moskova 1988.

20. Bargan, Hüseyin, "Katledilen Türk Düşünürleri", Türk Edebiyatı Dergisi, sayı.252, İstanbul Ekim 1994; sayı. 270, İstanbul 1997.
21. Bartold, V, Kırgız Cana Kırgızistan Tarihi Boyunca Tandalma Emgekter, Aybek Yayınevi, Bişkek 1997.
22. Bartold, V., "Kırgızdar", Kırgızdar, c. II, Bişkek 19..
23. Başaran, İ. E., Eğitime Giriş,.. Yayınları, İstanbul 1971.
24. Başkurt, İ, Federal Almanya'da Genel Eğitim ve Din Eğitimi, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul 1996.
25. Bayraktar, Faruk, İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri, M. Ü. İ. F.V. Yayınları, İstanbul 1997.
26. Bendrikov, Y., Oçerki Po İstorii Norodnogo Obrazovaniya V Turkistane (1865-1924), A.N. R.S.F.S.R. Yayınları, Moskova 1960.
27. Bilgin, Beyza- Selçuk Mualla, Din Öğretimi, Gün Yayıncılık, Ankara 1993.
28. Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 1995.
29. -----, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", c. XXIV, A. Ü. İ. F. Dergisi, A. Ü. Basımevi, Ankara 1981.
30. -----, İslam ve Çocuk, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
31. Bilhan, Saffet, "Din Eğitiminin Amacı", Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, Ankara 1981.
32. Birdal, O., Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Din Dersleri, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990.
33. Bolay, S. Hayri., "Eğitim Din ve Değer", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999.
34. Bayraklı, Bayraktar, İslam'da Eğitim, İstanbul 1980.
35. Coşkun, Hasan, Eğitim Teknolojisi Açısından Kültürler Arası Eğitim, Ankara 1997.
36. Çelebi, Ahmet, İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi, çev. Ali Yıldırım, Damla Yayınevi, İzmir 1974.
37. D'encause, Helene Carrere, Sovyetlerde Müslümanlar, çev. Adnan Tekşen, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992.
38. Devlet, N., Çağdaş Türkler, İstanbul 1996.

59. Karakeyev, İstoriya Kırgızskoy SSR, I-IV, Kırgızistan Yayınevi, Frunze 1990
60. Kağıtçıbaşı, Çiğdem, İnsan, Aile, Kültür, Remzi Kitapevi, İstanbul 1996.
61. Kalafat, Yaşar, Avrasya Türk Halk Sufizmi (Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan), TÜDEV, Ankara 1997.
62. Kanimetova, A., “Şkola Gde Molitvı Ukreplyayet” Kut Bilim, Bişkek 1998. 11.02.
63. Kazıcı, Z., Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, İstanbul 1995.
64. Kazımoğlu, Samir, Türk Toplulukları Edebiyatı, Ecdad Yayınları, Ankara 1994.
65. Kılıç, Recep, “Din Eğitiminin Temellendirme Problemi”, Dini Araştırmalar, c.1, Seba Yayınları, Ankara 1999.
66. Kırgız Respublikası Konstitutsiyası, Bişkek 1993.
67. Kırgız Ruhı-Manas, Bişkek 1995.
68. Koçer, A., “Genel Eğitimin Bütünlüğü İçinde Din Eğitiminin Yeri.”, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981.
69. Konikova, A., “Elge Bilim Berüü.”, KIRGIZ SSR Ansiklopediyası, Frunze 1983.
70. Kurt, Şule, “Yeni Cumhuriyetlerin Dış Politikaları, Bağımsızlığın İlk Yılları (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan), Ankara 1994.
71. Küçük, Hasan, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Esaslar”, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981.
72. Kütübü-s Sitte, c. XXIII, İstanbul 1986.
73. Lenin, Vladimir, Polnoye Sobraniye Soçineniy, Moskova .
74. Lenin-Marks-Engels, İzbrannoye Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, Moskova 1962.
75. Makarenko, Vospitaniye Grajdanına, Prosveşeniye Yayınları, Moskova 1988.
76. Makarov önderliğinde hazırlanmıştır;SSSR i Soyuzniye Respubliki, v 1988 godu, Fınansı i statistiki Yayınları, Moskova 1989.
77. Manas ansiklopedisi, Bişkek 1995.
78. Manas Bayanı, Oş 1995.
79. Marks, K.- Engels, F., Soçineniya, Moskova.
80. Mert, H. “Yaygın Eğitimde Din Eğitimi”, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981.
81. Moldo Kılıç, Kazaldar, Bişkek 1991.

82. Moldo Niyaz, Sanat Digarastlar, Bişkek 1993.
83. Orozbekov, S., Manas, Bişkek 1978.
84. Öcal, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, T.D.V. Yayınları, Ankara 1991.
85. Öğmen, H. R., Doğulu ve Batılı Yönü İle Eğitim Tarihi, Ankara 1989.
86. Pavlenko, N. - Kobrin V. - Fedorov V., İstoriya SSSR, (...-1861), Prosveşeniye Yayınları, Moskova 1989.
87. Pismanik önderliğinde hazırlanmıştır, Religiya v İstorii i Kulture, Kultura i Sport Yayınları, Moskova 1998.
88. Polikarpov, V., İstoriya Religiy, İzdatelstvo Gardarika, Moskova 1997.
89. Rısbayev, Suleyman, "Meçit arkaluu bilimge bi ce bolboso ...", Kut Bilim, Bişkek 16. 01. 1997.
90. Rodloff, W, Sibirya'dan Seçmeler, çev. Ahmet Temir, Ankara 1986.
91. Sakaoğlu, Necdet, Osmanlı Eğitim Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
92. Saparbaykızı, Nurayım, Manas Destanındaki Dini Motifler, (Basılmamış Lisans Tezi), Oş 1999.
93. Saray, Mehmet, Kırgız Türkleri Tarihi, Nesil Yayıncılık, İstanbul 1993.
94. Senemoğlu, Nuray, Gelişim, Öğrenme ve Öğretme, Kuramdan Uygulamaya, Ankara 1997.
95. Sharif, M.. "Eğitimde İslami Hedefler." Çev. Ali Özer, D.E.Ü.İ.F. Dergisi, c.III, D.E.Ü. Yayınları, İzmir 1986.
96. Shorish, Mobin, "Sovyetler Birliğinde Etnik Azınlıkların Eğitimi", Sömürgecilik ve Eğitim, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
97. Smirnov, N. A, Oçerki İzuçeniya İslama, SSSR, Moskova 1954.
98. Suhomlinskiy, A., Kak Vospitat Nastoyaşşego Çeloveka? Moskova 1990.
99. Şabayeva, İstoriya Pedogogiki, Moskova 1962.
100. Şemenova, K, Ayıl Caştarının Ateistik Tarbiyaloo, Frunze 1985.
101. Taplamacıoğlu, Mehmet, Din Sosyolojisi, A.Ü. İ. F. Yayınevi, Ankara 1983.
102. Tenişev, Edham, "Uluttuk Doorgo Çeyinki Kırgız Adabiy Tili Cönündö", Kırgızdar, c.II.
103. Togan, Zeki Veledi, Bugünkü Türkili Türküstan ve Yakın Tarihi, c.I, Erzurum Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul 1981.

- 104.Tolstoy, Lev, Din Nedir? İstanbul 1998.
- 105.Tosun, Cemal, “Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğrenimine Genel Bir Bakış” Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, (Sempozyum-1995), T.D.V., Yayınları, Ankara 1996.
- 106.Tosun, Cemal, “Yaygın Din Eğitiminde Vaaz”, A.Ü.İ.F. Dergisi, c. XXXVII, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1998.
- 107.-----, Din ve Kimlik, T. D. V. Yayınları, Ankara 1996.
- 108.Tukavkin (düzenleyen), İstoriya SSSR (1861-1917), Prosvesşeniye Yayınları, Moskova 1989.
- 109.Tursanov (düzenleyen), Kırgızdar, c.I-II, Kırgızistan Yayınevi, Bişkek 1993.
- 110.Tümer ,Günay - Küçük, Abdurahman, Dinler Tarini, Ocak Yayınevi, Ankara 1997.
- 111.Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999.
- 112.Ugolovniy Kodeks RSFSR, Moskova 1952.
- 113.Uzmailov, Oçerki Po İstorii Şkolı v Kirgizii za 40 Let , Frunze 1957.
- 114.Varış, Fatma, Eğitim Bilimine Giriş, Ankara 1981
- 115.Vasilyev, S., İstoriya Religiy Vostoka, Üniversite Yayınevi, Moskova 1998.
- 116.Wach, Joachim, Din Sosyolojisi, çev. Ünver Günay, Erciyes Ü. Yayınları, Kayseri 1990.
- 117.Yavuz, Kerim, Günümüzde Din Eğitimi, Ç.Ü.İ.F. Yayınları, Adana 1998.
- 118.Yazıcıoğlu, Nurten, İlahi Dinlerde Gelişme Çağındaki Çocukların Dini, Ahlaki Gelişmelerine Yön Veren Öğretiler, (Lisans Tezi), Ankara 1976.
- 119.Yıldız, Naciye, Manas Destanı ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller, Ankara 1995.
- 120.Zaharova, A, İstoriko-Arhitektturnoye Naslediye Goroda Oş, Oş 1997.
- 121.Zima, A., Velikiy Oktyabr v Kirgizii, İlim Yayınevi, Frunze 1987.

TEZ ÖZETİ

AKRAMOVA, Dilara; "*Din Eğitiminin Genel Eğitim İçindeki Yeri ve Kırgızistan'daki Durum*", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Beyza BİLGİN, Ankara Üniversitesi, İlahiyat fakültesi, II+121

Çalıştığımız, Din Eğitiminin Genel Eğitim İçindeki Yeri ve Kırgızistan'daki Durum adlı tezimizde Din Eğitiminin bir bilim olarak incelenmesini ve Kırgızistan'daki konu ile ilgili durumun tespiti ve değerlendirmesi gibi konular işlenmiştir.

Bu tez iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

İnsanın kendine yönelik arayış ve çalışmalarının ürünlerinden biri olan eğitim öğretim olayı, onun hayatı boyunca sürüp giden bir faaliyettir.

Eğitimin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasının ve çeşitli uygulama şekillerine göre çeşitli dallara ayrılmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkan din eğitimi de, insanın inancını ifade eden din ve dini yaşamına yönelik olarak, insanın eğitilmesi hususunda dikkate alınması problemlerden biridir. Zira, din insanlara bir yaşam tarzı ve dünya görüşü sunmakta, dolayısıyla bir takım ilkeleri bünyesinde bulundurmaktadır ki, bunların öğretiminin nasıl yapılacağı belirlenmesi gerekmektedir.

Din Eğitimi alanına yönelik yapılacak her türlü bilimsel çalışma ve araştırmalar doğal olarak öncelikle Din Eğitiminin sınırlılıklarının ve imkanlarının belirlenmesini, özelliklerinin bilinmesini gerektirmektedir. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak, çalışmamızın I. Bölümünde Din Eğitiminin Genel Eğitim içindeki yeri ve temelleri üzerinde durmaya çalıştık.

Çalışmamızın II. Bölümünde Kırgızistan'daki din eğitimi ve öğretiminin mevcut durumunun devlet tarafından sağlanan imkanların beraberinde taşıdığı eksiklerin ve problemlerin nedenlerinin bir değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, Kırgız edebiyatının bazı eserlerinde yer alan din eğitimi ve öğretimi ile pasajlara, beyitlere başvurarak, Sovyet dönemi öncesi Kırgızistan'da din eğitimi ve öğretimi durumunu tasvir etmeye çalıştık. Çalışmamızın bu bölümü ortaya konurken, I. Bölümün oluşturduğu teorik zeminden istifade edilmiştir.

Sonuç kısmında ise, Kırgızistan'daki din eğitimi ve öğretiminden yola çıkarak, ileride yapılabilecek çalışmalar ve bu çalışmaların hasıl edeceği neticelerle ilgili bir genel değerlendirme ve önerilerde bulunmaya çalıştık.

SUMMARY

AKRAMOVA, Dilara, "Din Eğitiminin Genel Eğitim İçindeki Yeri ve Kırgızistan'daki Durum", M.A Thesis, Supervised by: Prof. Dr. Beyza BİLGİN, II+121

Basically in the thesis as a scientific discipline Religious Education is studied and the situation of religious education is dealt with specifically in Kirgizistan.

The thesis is constituted of two chapters and a conclusion.

Education has emerged as a discipline and divided into different categories due to its application on different areas of life in the course of time. As a result of this division religious education has been established in order to educate man in the area of religion. The discipline has studied specifically the education of believer both in religion as an institution that expresses the faith of man and in its application by the believer. Since religion presents a kind of worldview and life style to its believers it includes certain precepts. Hence it is a necessity to teach these precepts of religion.

Any scientific search that will be done on religious education should define the borders and the potentialities of the area first. Regarding this necessity it is allocated the first chapter of the work to The Place and the Foundations of Religious Education in Education Generally.

The second chapter, on the theoretical basis of the first chapter, studies the religious education specifically in Kirgizistan. The chapter examines the facilities supplied by the government regarding the religious education and the causes of the shortcomings and the problems of religious education. Besides it studies the documents from Kirgiz literature that are considered related to the contend of the work. This is mainly done with a view to describe the situation of religious education pre-Soviet era in Kirgizia.

In the conclusion on the basis of the present situation of the religious education in Kirgizia a projection of the religious education for the future is tried to be drawn.